

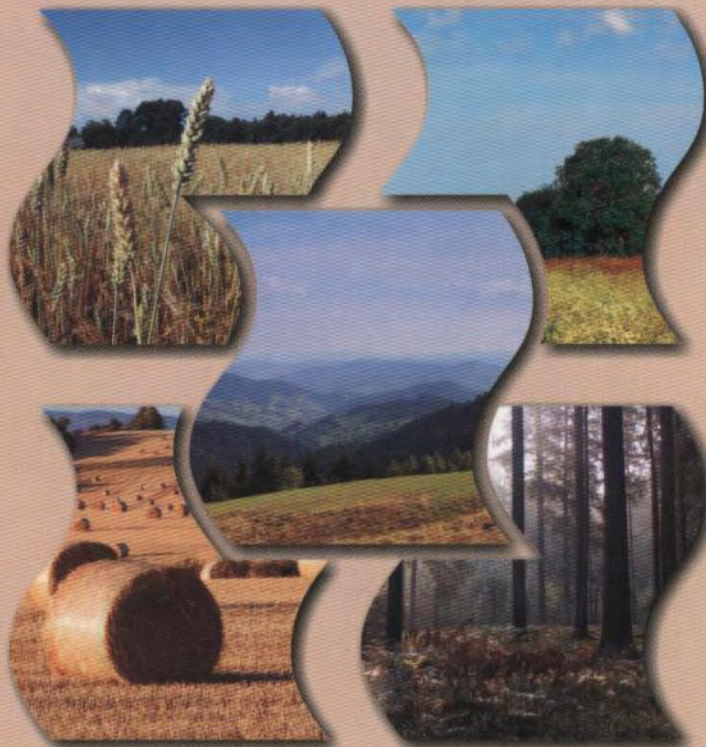
Polsko-Ukraińska Strategia Współpracy Transgranicznej na lata 2007-2015

**Польсько-українська стратегія
транскордонного співробітництва
на 2007-20015 роки**

**Polish-Ukrainian cross-border
co-operation strategy
for years 2007-2015**

**Польсько-українська стратегія
транскордонного співробітництва
на 2007-2015 роки**

ЗМІСТ

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА.....	83
1. Мета, територія, обсяг і методологія стратегії.....	83
2. Формальні і програмні підстави	84
3. Використані дані і матеріали.....	85
II. ДІАГНОСТИЧНА ЧАСТИНА.....	86
1. Аналіз суспільних проблем	86
1.1. Соціальний потенціал	86
1.1.1. Населення. Щільність населення.....	86
1.1.2. Міграція населення	88
1.1.3. Просторова мобільність	89
1.1.4. Вікова структура населення.....	89
1.2. Охорона здоров'я і соціальний захист.....	90
1.2.1. Стан здоров'я населення	90
1.2.2. Стан системи охорони здоров'я, інфраструктура системи охорони здоров'я	90
1.2.3. Бідність.....	92
1.2.4. Соціальна інфраструктура.....	93
1.3. Освіта	94
1.4. Ринок праці	96
1.4.1. Рівень безробіття	97
1.4.2. Структура безробіття.....	98
1.4.3. Безробіття серед осіб з особливими потребами	99
2. Довкілля – природні ресурси, стан, охорона	101
2.2. Фізико-географічна характеристика.....	101
2.3. Природні ресурси	103
2.3.1. Водні ресурси	103
2.3.2. Мінеральні ресурси.....	104
2.3.3. Ліси.....	106
2.4. Стан довкілля та загрози природного й антропогенного характеру	107
2.4.1. Атмосферне повітря	107
2.4.2. Вода	109
2.4.3. Природні небезпеки та стихійні лиха	110
2.4.4. Поверхня землі і господарювання відходами.....	111
2.4.5. Інфраструктура водопостачання і водовідведення	113
2.5. Заповідні території та об'єкти	115
III. АНАЛІЗ SWOT	131

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1. Мета, територія, обсяг і методологія стратегії

Стратегія співпраці і розвитку являє собою своєрідний план – комплексний документ, що визначає основні напрямки розвитку транскордонного регіону, враховує найсуттєвіші переваги і найбільші шанси, а також мінімізує виявлені слабкі сторони і зовнішні загрози. На підставі виявлених передумов документ Стратегії визначає цілі і напрямки співпраці польсько-українського транскордонного регіону у соціальній, екологічній та туристично-культурній сферах. Даний документ є оновленням “Спільної польсько-української стратегії транскордонного співробітництва на 2005-2015 роки”, розробленої у 2005 році. Попередня Стратегія охоплювала територію Люблінського і Підкарпатського воєводства та Волинської і Львівської областей. Оновлений документ додатково охоплює територію Закарпатської області. Стратегія розроблена Товариством “Європейський центр інтеграції і співпраці органів самоврядування “Дім Європи” спільно з інституційними партнерами: Маршальським управлінням Підкарпатського воєводства, Маршальським управлінням Люблінського воєводства, Волинською обласною державною адміністрацією, Львівською обласною державною адміністрацією, Агенцією регіонального розвитку та європейської інтеграції (АРРЕІ) у Львові, Єврорегіоном “Буг” у Луцьку та Фондом розвитку транскордонної співпраці в Ужгороді. Заходи проекту відповідають положенням Стратегії розвитку Люблінського воєводства на 2006-2020 роки та Стратегії розвитку Підкарпатського воєводства. Крім цього, документ співвідноситься з вказівками програм транскордонної співпраці на програмний період 2007- 2013.

Транскордонна співпраця – це дуже важливий інструмент пропагування співробітництва сусідніх регіонів на наднаціональному рівні, спрямованого на передачу і обмін інформацією, знаннями і належними практиками.

Стратегія складається з двох основних частин. У першій, яка має діагностичний характер, представлені передумови розвитку в соціальному, екологічному, туристичному і рекреаційному розрізі, що впливають з дотеперішнього соціального розвитку польсько-українського транскордонного регіону, а також стану освоєння і обсягів туристичного руху. Метою діагностики було визначення існуючого стану та основних проблем розвитку. Діагностика стала підставою для проведення аналізу SWOT, який дозволив виявити шанси і загрози та сильні і слабкі сторони транскордонного регіону.

У другій частині, з дотриманням відповідної структури, представлені ключові цілі та провідні пріоритети і заходи в рамках пріоритетів, на яких буде концентруватися співпраця у польсько-українському прикордонному регіоні у 2007-2015 роках.

Застосований метод роботи і представлення змісту впливають з масштабу розробки та попередньо узгодженої проблематики. Усі дані, використані у діагностичній частині, містять інформацію, що стосується регіонального рівня. Це дозволило зробити ряд узагальнень, які, однак, не завжди добре відображають ситуацію у просторовому

контексті, зокрема місцеву диференціацію характеризованих ознак.

Робота над розробкою програмного документа польсько-українського транскордонного співробітництва розпочалася у 2007 році з зустрічі виконавчого комітету у складі представників усіх регіонів, що відбулася у Львові 13-14 вересня 2007 року. Зустрічі і семінари по суті документа відбулися у кожному з п'яти регіонів, охоплених стратегією. Семінар і практикуми у Наленчуві (11.10.- 12.10.2007) мали на меті детальне визначення обсягу стратегії, призначення робочих груп та складання графіку робіт. У Львові 10.12.-12.12.2007 обговорювалися питання щодо діагностичної частини, натомість на зустрічі у Вишці (Закарпатська область) 30.01.-31.01.2008 увага була сконцентрована на аналізі SWOT. У Луцьку було визначено структуру другої частини Стратегії, зокрема пріоритети і цілі, що мають бути досягнуті. Підсумки роботи були підведені у Любліні, де представлено діагностичну і стратегічну частини документа.

Слід підкреслити, що невід'ємною частиною усіх робіт над Стратегією були заходи консультативного характеру. Ефективний обмін інформацією дозволяв уникати помилок, а також постійно доповнювати і верифікувати попередні варіанти окремих частин документа. Окрім членів робочої групи у консультаціях брали участь представники місцевих громад з регіонів, охоплених Стратегією, у тому числі представники державного, неурядового і приватного секторів.

2. Формальні і програмні підстави

Стратегія польсько-українського транскордонного співробітництва являє собою проект, що реалізується в рамках Програми „Interreg IIIA/ TACIS CBC”.

Протягом 2007-2013 років співпраця транскордонного характеру здійснюється в рамках окремої мети політики єдності Європейського Союзу „Європейська територіальна співпраця” (ЄТС). Відокремлення територіальної співпраці як особливої мети політики єдності підтверджує велике значення спільних заходів, що здійснюються партнерами ЄС. Про зростання значення такої співпраці також свідчить збільшення обсягів фінансування з Європейського фонду регіонального розвитку. На період 2007-2013 років на розвиток територіальної співпраці з бюджету Європейського Союзу виділяється загалом 7,75 млрд. євро. Польська частка, призначена на реалізацію програм у рамках Європейської територіальної співпраці, становитиме 557,8 млн. євро. Крім цього, Польща виділить ще 173,3 млн. на транскордонне співробітництво з країнами, які не належать до Європейського Союзу, у рамках Європейського інструмента сусідства і партнерства (ЄІСП).

Програма добросусідства „Польща-Білорусь-Україна” INTERREG IIIA/TACIS CBC фінансується спільно з двох джерел: з польського боку – з Європейського фонду регіонального розвитку (англ. ERDF), з білоруського та українського боку – за рахунок коштів TACIS CBC. Програма визначає такі пріоритети і заходи:

Пріоритет 1: Підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів шляхом модернізації і розбудови транскордонної інфраструктури.

Дія 1.1: Модернізація і розбудова існуючих транспортних систем з метою покращення доступності регіону;

Дія 1.2: Розвиток спільної транскордонної системи охорони природного середовища;

Дія 1.3: Розвиток інфраструктури супроводу бізнесу і туризму.

Пріоритет 2: Розвиток людського капіталу та інституційних форм транскордонного співробітництва, підвищення безпеки на кордонах Європейського Союзу.

Дія 2.1: Зміцнення інституційного транскордонного співробітництва та покращення якості людського капіталу;

Дія 2.2: Підтримка ініціативи місцевих громад.

Пріоритет 3: Технічна допомога.

Дія 3.1: Управління, впровадження і контроль;

Дія 3.2: Оцінка і пропагування програми.

Основна мета Програми добросусідства “Польща-Білорусь-Україна” INTERREG IIIA/TACIS CBC – це підтримка транскордонного співробітництва на східному кордоні Польщі, який водночас є зовнішнім кордоном Європейського Союзу (ЄС).

3. Використані дані і матеріали

Для підготовки діагностичної частини були використані офіційні статистичні дані польської та української сторони. У більшості випадків проведені аналізи стосуються періоду 2000-2006 років. Однак, для деяких років у вказаному часовому діапазоні не вдалося отримати усі дані. Найважливіші дані були зведені у формі таблиць і представлені у додатку до Стратегії. Вони можуть становити підставу для посилення під час майбутніх порівняльних досліджень, а також для оцінки ефективності впровадження прийнятих стратегічних цілей. Принагідно слід зазначити, що існує різниця в обсязі досліджуваних і зареєстрованих статистичних показників в Польщі та Україні. Зокрема, обсяг і ступінь детальності багатьох параметрів в екологічній сфері часто не дозволяє здійснити належне порівняння показників по всій прикордонній території.

Крім цього, для потреб діагностики були використані чинні стратегічні документи, які мають обов’язковий характер у п’яти окремих регіонах, що утворюють прикордонну територію. У випадку Люблінського і Підкарпатського воєводства – це стратегії розвитку воєводств на 2006-2020 роки та регіональні оперативні програми на 2007-2013 роки. З українського боку були використані стратегічні документи окремих областей, зокрема Стратегія економічного і соціального розвитку Волинської області на 2004-2015 роки, а також Стратегії Львівської та Закарпатської областей.

При розробці даної Стратегії враховувалися основні стратегічні документи Європейського Союзу, зокрема Лісабонська і Гетеборзька стратегії. Провідною метою так званої Лісабонської стратегії є “створення на території Європейського Союзу найбільш динамічної і конкурентоспроможної економіки на світі, що спирається на знання, здатна розвиватися стабільно і врівноважено та забезпечує створення великої кількості робочих місць”. Стратегія збалансованого розвитку Європейського Союзу, яку також називають Гетеборзькою стратегією, містить доповнення до Лісабонської стратегії з питань, пов’язаних з принципами господарювання і охорони природних ресурсів. Досягнення цілей політики, визначеної у Лісабоні і Гетеборзі, тобто забезпечення стабільного розвитку ЄС, що характеризується економічним зростанням при одночасному зменшенні несприятливого впливу на навколишнє середовище, вимагає дотримання обов’язку збалансованого використання природних ресурсів та охорони довкілля.

II. ДІАГНОСТИЧНА ЧАСТИНА

У даній частині описуються суттєві тенденції розвитку регіону з метою визначення у формі аналізу SWOT основних засад „Польсько-української стратегії транскордонного співробітництва”. В аналізі здійснено спробу описати транскордонний регіон як цілісну територію. Однак, з огляду на той факт, що управління статистики Польщі та України не завжди володіють даними за ідентичними показниками, у випадку відмінності показників у діагностичній частині подаються дані за окремими воєводствами та/або областями.

1. Аналіз суспільних проблем

1.1. Соціальний потенціал

1.1.1. Населення. Щільність населення

Польська та українська частини транскордонного регіону мають ряд спільних демографічних ознак, серед яких особливо виділяється зменшення кількості населення, низька щільність населення, низький рівень урбанізації, достатньо велика частка осіб з особливими потребами та старіння населення.

На території польсько-українського прикордоння проживало 9120,5 тис. осіб (2006 р.), у тому числі у Люблінському і Підкарпатському воєводствах - 4270,3 тис. осіб, що становило 48,8% населення прикордоння (11,2% населення Польщі). В українській частині прикордоння, тобто на території Львівської, Волинської та Закарпатської областей, проживало загалом 4850,2 тис. осіб, що становило 51,2% населення досліджуваної території (10,3% населення України). Протягом 2000-2006 років кількість населення транскордонного регіону характеризувалася тенденцією до зменшення на рівні 2,1%, яка сильніше проявилася з українського (2,7%), ніж польського (1,4%) боку. Варто підкреслити, що ситуація в окремих регіонах відрізняється. Протягом 2000-2006 років відбулося значне скорочення населення у Люблінському воєводстві – на 2,72%, натомість у Підкарпатському воєводстві воно було мінімальне і становило

- 0,8%. Серед українських областей процес депопуляції найактивніше відбувається у Львівській області, де кількість населення зменшилася на 3,13%, однак темп змін був повільнішим, ніж в цілому по Україні. На Волині населення скоротилося на 2,44%, на Закарпатті – на 1,5%.

В загальній кількості населення значну частку займають особи з особливими потребами. У транскордонному регіоні найвищою інтенсивністю явищами неповносправності характеризувалося Люблінське (18,5% загальної кількості населення воєводства) і Підкарпатське (15%) воєводства, в інших регіонах частка осіб з особливими потребами становила біля 6,0%. Такий низький показник кількості неповносправних у загальній кількості населення пов'язаний з відмінними від польських критеріями визначення ступеня неповносправності. Однак, необхідно підкреслити, що якщо у польській частині прикордоння спостерігається тенденція до зменшення кількості осіб з особливими потребами, то з українського боку (особливо у Львівській області) відбувається систематичне збільшення частки цієї групи населення. Хоча є всі підстави вважати, що це пов'язано не стільки зі зростанням сумарної чисельності неповносправних, скільки зі зміною методів їхнього обліку, а також з відсутністю належного контролю за процедурою отримання інвалідності людьми, котрі безпідставно претендують на здобуття відповідних пільг. На досліджуваній території біля 62% загальної кількості неповносправних проживає у сільській місцевості і належить до групи населення продуктивного віку. Особливо високий показник неповносправності серед жінок, які проживають у сільській місцевості.

Транскордонний регіон є слабо заселений і характеризується щільністю населення меншою, ніж середня по Польщі та Україні. Наближені до середніх по державі показників (122 особи/км²) має Підкарпатське воєводство (118 осіб/км²), значно нижча щільність населення у Люблінському воєводстві (86 осіб/км²). Українські області заселені значно менше (89 осіб/км²), однак, за винятком Волинської області, густина населення тут більша, ніж середня по Україні (76 осіб/км²) - Львівська (117,8 осіб/км²) та Закарпатська (97,2 осіб/км²). Населення розподіляється нерівномірно, що впливає з неоднорідних умов природного і економічного характеру, рівня урбанізації, а також диференційованих у післявоєнний період демографічно-поселенських процесів. Небагато – лише 47% - населення транскордонного регіону проживає у містах, що вказує на його сільський характер. Показники урбанізації (за винятком Львівської області - 60,3%) значно відрізняються від середніх по Україні (67,5%) і Польщі (61,3%). На транскордонній території найменшим рівнем урбанізації характеризується Закарпатська область (37,0% загальної кількості населення), Підкарпатське (40,5%) і Люблінське (46,6%) воєводства. Найбільш заселені великі міста, воєводські/обласні центри, а також райцентри. З точки зору кількості населення найбільшими містами регіону є Львів (735,0 тис. осіб) і Люблін (353,4 тис. осіб). В інших столицях воєводств і областей (Жешів, Луцьк, Ужгород) кількість мешканців коливається у межах 100 – 200 тисяч. Густина населення у сільській місцевості значно нижча, ніж у містах. Показник на рівні менше 40 осіб/км² з польського боку зафіксовано у Влодавському, Парчевському, Леському і Бещадському повітах, з українського - у більшості районів Волинської області (Володимир-Волинському, Камінь-Каширському, Ковельському, Локачинському, Любомльському, Любашівському, Маневицькому, Ратнівському,

Старовижівському, Турійському і Шацькому) та у Великоберезнянському районі Закарпатської області.

1.1.2. Міграція населення

Динаміка змін кількості населення обумовлюється народжуваністю, смертністю і міграційним рухом населення. Протягом останніх років у транскордонному регіоні спостерігається постійне зменшення приросту населення, що у перспективі матиме вплив на послаблення регіональних можливостей для розвитку. Має місце значна диференціація приросту населення не лише в окремих регіонах, але й на рівні місто-село. Хоча показник народжуваності живих дітей на 1000 мешканців в українській частині прикордоння значно перевищував середній по Україні (9,45), показник смертності все одно був більшим. На транскордонній території, особливо у Підкарпатському воєводстві, зафіксовано кращу демографічну динаміку в порівнянні з середньою по Польщі, де натуральний приріст був позитивний. Мінімальний позитивний приріст населення спостерігався також у Закарпатській області (0,5). З 2000 року фіксуються високі показники народжуваності в областях України, при чому з українського боку показники по районах відрізняються між собою значно більше, ніж з польського боку по повітах. У сільських місцевостях транскордонного регіону показники народжуваності живих дітей були значно вищі, ніж у містах. У досліджуваний період найбільший показник народжуваності зафіксовано у Волинській і Закарпатській областях. Однак, незважаючи на те, що показник народжуваності у транскордонному регіоні (10,2) перевищує аналогічні показники інших адміністративно-територіальних одиниць Польщі та України, його рівень не забезпечує навіть простого відтворення населення.

Подібно до показників народжуваності, показники смертності у польсько-українському транскордонному регіоні мають кращі (нижчі) значення, ніж на решті території Польщі та України. Водночас, на противагу до показників народжуваності, значно краще виглядає ситуація з польського боку, ніж з українського. Слід підкреслити, що найнижчий показник смертності має Підкарпатське воєводство (8,5 – при середньому по Польщі 9,7 смертей/1000 мешканців). В українській частині найвищі показники смертності зафіксовано у Львівській та Волинській областях (15 смертей/1000 мешканців). У сільських місцевостях транскордонного регіону показники смертності значно перевищували показники по містах і досягли максимального значення у Волинській (18,2 смертей/1000 мешканців) та Львівській (13,5) областях.

Параметром, що синтезує всі чинники, які впливають на рівень смертності, є середня тривалість життя. У транскордонному регіоні існує велика різниця між тривалістю життя у польській та українській частинах. Протягом кількох останніх років з польського боку відбулося збільшення середньої тривалості життя чоловіків -70,3 років (по Польщі - 70,9) і жінок - 80,19 років (по Польщі - 79,62). Найдовше живуть мешканці Підкарпатського воєводства. В українській частині прикордоння темп збільшення середньої тривалості життя є значно повільнішим у порівнянні з польськими показниками і становить відповідно 62,16 роки для чоловіків і 73,96 роки для жінок. Викликає тривогу велика різниця у тривалості життя, яка становить майже

10 років. У найбільш розвинених країнах світу вона знаходиться на рівні 3 – 5 років, тоді як у країнах Центральної Європи - 12 років. Умови життя і праці у поєднанні із способом життя спричиняють явище надвисокої смертності чоловіків середнього віку, яке є в усіх регіонах і проявляється більше у сільській місцевості, ніж у містах. Найбільшу різницю тривалості життя жінок і чоловіків зафіксовано у Волинській області (особливо у сільській місцевості), найменшу – у Підкарпатському воєводстві (у містах).

1.1.3. Просторова мобільність

Незважаючи на скорочення кількості населення відбуваються значні зміни розташування демографічного потенціалу. Переїзд, спричинений пошуком кращих економічних умов (як правило з села до міста), врівноважується міграційним рухом з міста у село, викликаним втратою роботи, а також переміщенням багатих верств суспільства з міста у приміські райони. У 2006 році на транскордонній території найбільшою просторовою мобільністю відрізнялися групи населення віком 20–34 років з вищою і середньою освітою, причому більшу частину мігрантів становили жінки (57%). У 2000 році відбулася зміна напрямку міграції і зафіксовано значний відтік міського населення у сільську місцевість. Основні напрямки внутрішньої міграції населення у польській частині – це Варшава, Краків і Катовіце, натомість з українського боку населення мігрувало передусім до Львова і Києва.

Відкриття ринку праці деяких країн Європейського Союзу, велика різниця у заробітній платі між Польщею, Україною та 15 „старими” країнами-членами ЄС, а також вища кваліфікація молоді стали причиною трудової міграції. Найбільше від’ємне сальдо міграції у 2006 році зафіксовано у Люблінському воєводстві (- 3,0) та Закарпатській області (- 1,8). З 2000 року спостерігається зменшення сальдо міграції у Підкарпатському воєводстві та українських областях, натомість у Люблінському воєводстві це явище посилюється з року на рік (у 2000 році сальдо міграції становило (- 1,4), а в 2006 році – вже (- 3,0).

1.1.4. Вікова структура населення

У віковій структурі населення виразно проявляється тенденція до старіння. Дослідження вікової структури населення за 2000 – 2006 роки показують, що процес старіння суспільства посилюється все більше. Відбулися достатньо суттєві зміни у напрямку зменшення кількості населення допродуктивного віку (приблизно на 3,3%) та збільшення кількості населення продуктивного і післяпродуктивного віку (на 1,6%). Існує значна різниця у віковій структурі з польського та українського боку. Значно зменшується частка дітей і молоді віком до 18 років. Найсприятливішу вікову структуру має Підкарпатське воєводство, де зафіксовано найбільшу частку населення допродуктивного віку (22,3%), а також Закарпатська область (21,6%) і Люблінське воєводство (21%). Натомість несприятливий показник кількості населення допродуктивного віку притаманний Львівській області (17,6%). Систематично збільшується кількість людей післяпродуктивного віку. Частка населення післяпродуктивного віку з польського боку була значно менша, ніж з українського, і становила 15,1% у Підкарпатському та 16,7%

у Люблінському воєводстві (середня по Польщі – 15,7%). В українській частині високою кількістю населення цієї вікової групи характеризується Львівська (21,9%) та Волинська (20,8%) області, середня по Україні становить 20,7%.

Демографічний аналіз населення транскордонного регіону свідчить про посилення негативних явищ: значне скорочення кількості населення, від'ємний приріст населення, від'ємне сальдо міграції, старіння суспільства, зростання кількості осіб з особливими потребами і низьку середню тривалість життя чоловіків. У світлі наявних тенденцій демографічна ситуація досліджуваного регіону є несприятливою, а демографічні прогнози і експертизи органів статистики Польщі та України вказують на те, що такі тенденції збережуться принаймні до 2020 року. Передбачається скорочення кількості населення, передусім у сільській місцевості, де темп зменшення кількості мешканців буде удвічі швидший, ніж у містах. Прогнозується збереження від'ємного приросту населення, отже протягом найближчих років транскордонний регіон і надалі належатиме до регіонів із значним відтоком мешканців. Все це може мати важливі наслідки для розвитку території, особливо беручи до уваги той факт, що регіон залишають молоді, добре освічені люди. Дослідження формування майбутньої вікової структури населення вказують на значний приріст групи людей післяпродуктивного віку при обмеженій кількості осіб продуктивного віку, що спричиняє збільшення показника демографічного навантаження. Це матиме безпосередній і сильний вплив на сектор охорони здоров'я, соціального захисту і освіти, а також негативні наслідки для ринку праці.

1.2. Охорона здоров'я і соціальний захист

1.2.1. Стан здоров'я населення

Найбільшу загрозу для здоров'я і життя мешканців транскордонного регіону становили серцево-судинні захворювання, які у польській частині є причиною 50,05% усіх смертей, натомість в українській - 61,1%. Особливо висока смертність з приводу серцево-судинних хвороб має місце серед жінок української частини прикордоння. Другою за масштабом явища причиною смертності стали онкологічні захворювання на рівні відповідно 21,5% і 25,8%. Принагідно необхідно зазначити, що у польській зоні транскордонного регіону спостерігається майже вдвічі більша смертність через злоякісні пухлини, ніж в українській, при чому серед чоловіків. Велику тривогу викликає систематичне збільшення захворюваності на туберкульоз - особливо це стосується Люблінського воєводства та Львівської і Волинської областей. Все активніше в українській частині прикордоння поширюється така небезпечна хвороба, як СНІД/ВІЛ – з 2000 року зафіксовано зростання захворюваності майже втричі.

1.2.2. Стан системи охорони здоров'я, інфраструктура системи охорони здоров'я

Рівень забезпечення транскордонного регіону обладнанням та закладами охорони здоров'я і соціального захисту дуже відрізняється. Переважна більшість закладів охорони здоров'я зосереджена в містах, тому доступ населення сільських місцевостей до лікарів ускладнений. Протягом останніх років спостерігаються

несприятливі тенденції недостатнього забезпечення лікарень та інших закладів охорони здоров'я, а також недостатньої профілактики. В результаті реструктуризації державних закладів охорони здоров'я відбулося скорочення кількості лікувальних закладів і місць для пацієнтів (у польській частині прикордоння), натомість значно збільшилася кількість закладів охорони здоров'я в українській частині. Незважаючи на приріст кількості лікувальних закладів з українського боку, стан їхнього оснащення значно відрізняється не лише від європейських, але й українських стандартів. Щодо кількості лікарів та середнього медичного персоналу, то у Люблінському воєводстві спостерігається тенденція до її скорочення. Це пов'язано з виїздом добре освіченого медичного персоналу на роботу за кордон з економічних міркувань. В інших регіонах прикордоння спостерігається збільшення кількості лікарів, причому найвищим показником кількості лікарів на 10 тис. мешканців характеризуються Львівська і Волинська області, що не відображається на якості наданих послуг з охорони здоров'я.

Позитивне явище – це збільшення кількості місць довготривалого, паліативного і опікунсько-медсестринського обслуговування. Функціонують також заклади реабілітації неповносправних осіб. Переважно вони працюють при підприємствах для інвалідів (у польській частині прикордоння), натомість в українській частині – при закладах соціального забезпечення. Незважаючи на збільшення місць і кількості обслуговування пацієнтів, що вимагають довготривалої і паліативної опіки, а також розширення обсягу реабілітації осіб з особливими потребами, матеріальна база і надалі не задовольняє потреб в такому обслуговуванні.

Показники, які характеризують інфраструктуру та навантаження медичної системи у транскордонному регіоні, наближаються до середніх по державі. Найбільша проблема – це низька доступність і незадовільна якість медичних послуг. Тому необхідна підтримка системи охорони здоров'я, спрямована на підвищення якості послуг, оснащення лікувальних закладів сучасним спеціалізованим медичним обладнанням, модернізація закладів та впровадження систем управління якістю. Водночас слід звернути особливу увагу на створення нових місць в опікунсько-лікувальних, медсестринсько-опікунських закладах і хоспісах з огляду на зростання кількості населення похилого віку, яке частіше вимагає опіки саме такого типу, а не стаціонарного клінічного лікування. Необхідно пам'ятати, що прогнозовані зміни кількості мешканців похилого віку безпосередньо впливатимуть на сферу соціального забезпечення. Матиме місце значне зростання кількості пенсіонерів у поєднанні із збільшенням середньої тривалості життя. Наявна значна частка осіб з особливими потребами вимагатиме створення кращих умов для лікування і реабілітації. Піклування про таких людей має бути особливим, адже завдяки освіті, праці і реабілітації вони стають активнішими і стимулюють подальший розвиток політики щодо неповносправних. Погіршення стану здоров'я мешканців вимагатиме започаткування програм профілактики і лікування серцево-судинних і онкологічних захворювань, туберкульозу та ВІЛ/СНІД. У сфері екстреної допомоги необхідне створення комплексної інтегрованої служби у відповідності з європейськими стандартами.

1.2.3. Бідність

Побічним ефектом соціально-економічних реформ останнього десятиліття є зростання рівня безробіття, що спричиняє економічну деградацію як окремих людей, так і цілих сімей, впливаючи на розповсюдження бідності і злиденності та супутньої суспільної ізоляції. Значною перешкодою для розвитку сучасного суспільства транскордонного регіону є власне високий рівень бідності. Його обумовлює, передусім, складна матеріальна ситуація домашніх господарств, що є наслідком несприятливих умов на ринку праці та неможливості отримання відповідних доходів. Про соціальний характер регіону свідчить також структура доходів. Це спричиняє низький рівень життя і споживання, який не відповідає середнім показникам по Польщі та Україні.

Підкарпатське і Люблінське воєводство протягом багатьох років належать до регіонів, в яких рівень середньомісячної заробітної плати є найнижчим в державі. Щоправда з 2000 року середня заробітна плата зросла на 28%, однак є на 13% меншою, ніж середня по країні. Середня пенсія та пенсія по інвалідності – нижче середньої на 11%. У Польщі середній місячний дохід становив 761 зл., тоді як у Підкарпатському і Люблінському воєводствах він коливався у межах 650 – 675 зл. З 2000 року спостерігається постійне поглиблення диспропорції між найбагатшими воєводствами Польщі та досліджуваними регіонами. За оцінками, відсоток осіб, які належать до домашніх господарств з рівнем витрат нижче соціального мінімуму, у Люблінському і Підкарпатському воєводствах становить 60%, натомість в умовах крайньої бідності нижче прожиткового мінімуму живе біля 12% населення.

В даному контексті дещо відмінна ситуація існує в українській частині прикордоння. В обговорюваний період відбулося майже чотирикратне зростання середньої заробітної плати і пенсій, але незважаючи на це вони залишаються нижчими, ніж середні по Україні. Станом на кінець 2006 року середня заробітна плата по Україні становила 1002,88 грн., при чому найменше отримували працівники сільськогосподарського сектора та охорони здоров'я. Україна характеризується значними відмінностями рівня доходів в окремих регіонах. На підставі наявних статистичних даних рівень бідності в областях коливався на рівні 40%, натомість в умовах крайньої бідності живе біля 16% населення (22% по Україні). Важливий чинник, що впливає на зростання рівня життя в українських областях – це закордонні фінансові вливання заробітчани, які офіційно не афішуються, натомість мають величезний вплив на підвищення рівня життя населення.

Як згадувалося вище, найважливішим чинником, що визначає матеріальну ситуацію мешканців, є їхнє положення на ринку праці. Це означає, що під загрозою бідності знаходяться передусім люди, виключені з активної участі на ринку праці внаслідок безробіття. Втрата роботи одним з членів родини призводить до падіння рівня її доходів. Відтак виникає необхідність компенсації доходів за рахунок соціальної допомоги. Синдром бідності особливо притаманний багатодітним родинам, довготривалим безробітним та людям з низьким рівнем освіти і професійної кваліфікації. В основному до них належать мешканці маленьких міст і сіл, а також районів, де ліквідовано великі промислові підприємства.

Основні причини отримання соціальної допомоги – це бідність, безробіття, інвалідність, сирітство, відсутність опіки та довготривала хвороба. Серед 944,6 тис. осіб, які отримали соціальну допомогу у 2006 році, для 47,1% основною причиною була бідність (4,7% населення регіону). У попередньому році цим видом допомоги скористалося 58,7% одержувачів. Відсутність праці не дозволяє багатьом родинам задовольнити потреби самостійного існування. Особливо складно виглядає ситуація у випадку довготривалого безробіття. Соціальну допомогу з приводу безробіття отримало 47,4% (37,3% у 2003 році) загальної кількості одержувачів. Досить велику групу одержувачів соціальної допомоги становили особи з особливими потребами, кількість яких збільшується з віком. Однак тривогу викликає значний відсоток у цій групі людей професійно активного віку, які не можуть знайти роботу. Найбільша кількість осіб з особливими потребами, що отримують соціальну допомогу, зафіксована у Люблінському і Підкарпатському воєводствах, натомість в українських областях цим видом допомоги охоплено лише декілька десятків осіб.

1.2.4. Соціальна інфраструктура

Із стаціонарних закладів соціальної допомоги у транскордонному регіоні функціонували будинки соціального забезпечення дорослих і дітей, сиротинці та заклади підтримки, у тому числі спеціалізовані центри самодопомоги. Важливою формою підтримки соціально неблагополучних сімей з польського боку є заклади опіки і виховання. З огляду на специфіку діяльності серед них виділяються стаціонари соціальної допомоги, центри втручання, заклади сімейної допомоги та соціалізації. Два останні типи закладів – це осередки цілодобової опіки. Місця у закладах соціальної допомоги були використані повністю, у деяких випадках попит на них значно перевищував пропозицію. Незважаючи на помітне збільшення кількості закладів соціальної допомоги існуюча мережа задовольняє лише частину потреб мешканців регіону. Особливо ускладнений доступ до закладів, що забезпечують суспільну активність і підтримку осіб похилого віку. Наростання соціальних проблем та наявні суспільні патології все виразніше підкреслюють інституційні недоліки соціальної політики. Розміщення соціальної інфраструктури вказує на те, що вона зосереджена у великих містах, натомість у сільській місцевості існує велика потреба у таких закладах.

В українській частині прикордоння соціальна інфраструктура не була використана повністю, як у будинках соціального забезпечення дорослих, так і в сиротинцях. Слід підкреслити, що українська система соціального забезпечення кардинально відрізняється від польської. Незадовільним є передусім стан соціальної інфраструктури і недостатня кількість спеціалізованих соціальних служб, які займаються, зокрема, боротьбою з бездомністю та надають допомогу людям з алкогольною і наркотичною залежністю, а також звільненим з місць позбавлення волі. Іншими є принципи оплати і надання місць у закладах соціального забезпечення, а соціальна допомога надається передусім органами державної адміністрації.

У зв'язку з наявними і прогнозованими змінами демографічної структури слід очікувати значного збільшення кількості осіб, які будуть отримувати соціальну допомогу.

Послідовне збільшення групи осіб похилого віку означає, що все більша кількість людей вимагатиме допомоги від інститутів соціального забезпечення. Це спричинить зростання обсягів фінансових витрат на осіб похилого віку з огляду на їх відсутність на ринку праці. Похилий вік веде також за собою підвищення ризику захворюваності та інвалідності, що вже сьогодні вимагає створення відповідної інфраструктури з метою задоволення потреб цієї категорії населення (будинки опіки, притулки для осіб похилого віку, соціальні стаціонари, заклади охорони здоров'я, що спеціалізуються на геронтологічних захворюваннях, соціальні працівники з допомоги на дому тощо). При цьому необхідно пам'ятати, що скерування психічно хворої, розумово відсталого або людини похилого віку у заклад соціального забезпечення слід трактувати як крайність, коли вичерпані усі можливості забезпечення опіки у нормальному середовищі. Такий підхід набагато сприятливіший як для окремої людини, так і для системи в цілому. Перебування такої людини у соціальному стаціонарі не призводить до розриву з родиною, яка залишається відповідальною за догляд і утримання. Отже, необхідно було б привести кількість і профіль діяльності соціальних закладів у відповідність з потребами місцевого населення. З одного боку існує пріоритет розбудови і модернізації системи спеціалізованої допомоги в звичайному середовищі, однак з іншого боку досвід країн ЄС показує, що навіть найкраща система має свої межі і завжди існуватиме певна група осіб, яким треба буде надати місце у цілодобових закладах опіки. Обов'язковою умовою вдалого і ефективного надання допомоги є точне визначення попиту і створення відповідної соціальної пропозиції. Допомога дітям і сім'ям на рівні місцевої громади повинна охоплювати освітні і консультаційні послуги, адресовані усім родинам. Слід визнати необхідність створення спеціалізованих закладів з лікування залежностей. Інститути, що діють у структурі соціального забезпечення, повинні активно підтримувати діяльність з боротьби і профілактики алкогольної і наркотичної залежності серед дітей і молоді. Заходи з соціальної допомоги мають бути спрямовані на підтримку сім'ї в контексті забезпечення опіки і виховання в біологічній родині, а також на перехід від інституційної форми дитбудинку до менш формальних видів опіки сімейного типу (приймні, прийомно-терапевтичні сім'ї) над складними, хворими або неповносправними дітьми.

Додатковим елементом, що формує соціальну політику транскордонного регіону, є неурядові організації, діяльність яких полягає у наданні допомоги людям, що опинилися у складній матеріальній ситуації. Таку діяльність слід оцінювати позитивно. В основному такі організації створені при церквах, крім цього фінансову участь у їхньому заснуванні беруть підприємці та органи державної адміністрації і самоврядування. Варто зазначити, що протягом найближчих років соціальна допомога надалі відіграватиме ключову роль у системі соціального забезпечення населення регіону і буде змінювати свої інститути та інструменти в залежності від потреб.

1.3. Освіта

У сучасній ринковій економіці, яка впливає на формування суспільних процесів, одним з найважливіших чинників конкурентоспроможності регіону є якість людських ресурсів. Навчання стає перманентним процесом, що триває з дитинства протягом усього життя, а наявність належної системи освіти і доброї інфраструктури визначає рівень і якість реалізації цього процесу. Незважаючи на те, що у Польщі існує система освіти, яка відрізняється від української, а дані по освіті з польського та українського боку складно порівняти, можна стверджувати, що у порівнянні з 2000 роком внаслідок зменшення приросту населення зменшилася як кількість шкіл, так і кількість учнів. Ситуація у сфері якості і структури системи освіти у транскордонному регіоні є загалом задовільною, однак регіонально і просторово диференційованою. На даній території існує понад 4,8 тис. початкових і гімназійних шкіл та майже 4,2 тис. середніх навчальних закладів¹, 147 вищих навчальних закладів і понад 412 тис. студентів. Найбільше студентів отримувало освіту у Львівській області та у Люблінському і Підкарпатському воєводствах, значно менше – у Волинській і Закарпатській областях. Починаючи з 2000 року динамічно розвивається мережа державних і недержавних вищих навчальних закладів. Помітна виразна ієрархія центрів вищої освіти, на вершині якої стоять найбільші центри - Львів і Люблін, що пропонують найповніший спектр освітніх послуг. Важливу роль відіграють вищі навчальні заклади, розташовані в інших воєводських та обласних центрах – Жешові, Ужгороді і Луцьку. Відкрито ряд вищих навчальних закладів, у тому числі філіальних, у менших містах регіону. Це призвело до спрощення доступу до вищої освіти молодих людей, які не можуть дозволити собі навчання у великих містах.

Спостерігаються позитивні тенденції щодо налагодження наукової співпраці, обміну студентами і працівниками між польськими та українськими вищими навчальними закладами транскордонного регіону. Програми студентського обміну та міжнародна співпраця закладів вищої освіти забезпечують добрі можливості для розвитку польсько-української транскордонної території. Ще важливішим є постійне вдосконалення існуючої співпраці, прикладом чого може служити динамічний розвиток Європейського колегіуму польських та українських університетів. Університети охоплюють практично усі напрямки освіти і досліджень та пропонують великі можливості для розвитку. Більшість з них відкрита на розширення співпраці з державним і приватним сектором, так званої співпраці „triple helix” (між підприємствами, світом науки (університетами і дослідно-перспективними закладами) та органами державної влади і самоврядування) з метою підвищення конкурентоспроможності і інноваційності. Про дуже високий потенціал наукових кадрів транскордонного регіону свідчить той факт, що значна кількість вищих навчальних закладів, які функціонують на його території є учасниками Болонського процесу, а окремі з них отримали європейський статус «центрів досконалості» (закладів, які здійснюють наукову діяльність, розвивають сучасні технології на світовому рівні та використовують широку міжнародну співпрацю і наукову базу закладів-партнерів). Серед вищих навчальних закладів транскордонного регіону учасником Болонського процесу є Люблінський

1 До середніх навчальних закладів зараховано: середні загальноосвітні школи, загальноосвітні ліцеї, професійні училища, профільні ліцеї, технікуми, художні училища, післяліцейські училища

університет імені Марії Склодовської-Кюрі. Разом з тим, Волинський національний університет імені Лесі Українки з 2005 року розпочав безпосереднє приєднання до Болонського процесу. Ідея Болонського процесу полягає у створенні єдиної системи оцінювання та розробці ідентичної системи освіти на базі двоступеневого навчання (бакалаврат і магістратура). Результатом впровадження такого підходу має стати можливість працевлаштування випускників на європейському ринку праці та ведення наукової роботи в інших вищих навчальних закладах. Спільна сфера вищої освіти не залежатиме від політичних, культурних і мовних поділів

Якість і структура системи освіти та неадекватність рівня і спеціалізації освіти населення польсько-українського прикордоння до потреб ринку впливають на рівень безробіття. Безробіття найбільше стосується осіб з початковою або професійною освітою (не закінченою), чия позиція на ринку праці постійно погіршується. Загальний рівень освіти мешканців транскордонного регіону поступово підвищується, що особливо проявляється серед молодого покоління, яке усвідомлює важливість освіти. Гострою проблемою системи освіти на усій польсько-українській транскордонній території є відсутність гармонізації попиту ринку праці з напрямками навчання і вищої освіти, що проявляється у недостатній кількості спеціалістів з технічною освітою на всіх рівнях. Молодь (особливо у польській частині прикордоння) віддає перевагу навчанню за соціальними і гуманітарними напрямками підготовки, а не технічним і природничим спеціальностям, пов'язаним з розвитком інновацій і сучасних технологій. Парадокс полягає у тому, що ці спеціальності характеризуються найвищим рівнем безробіття серед випускників. У подальшій перспективі це створить несприятливі умови для розвитку економіки, що базується на знаннях і інноваціях. В українській частині молодь найчастіше вибирає економічно-адміністративні, інженерно-технічні, гуманітарні, педагогічні і юридичні спеціальності.

Доповнити освітні можливості населення має безперервна освіта. На жаль, безперервна освіта не поширена серед мешканців транскордонного регіону. За оцінками лише 20,0% населення віком 25–64 бере участь у різних формах безперервної освіти (очно та заочно). До основних причин низької участі населення у безперервній освіті слід віднести відсутність мотивації до систематичного підвищення кваліфікації, неврегульовану систему визнання кваліфікації, отриманої шляхом безперервної освіти, а також проблему економічної і територіальної доступності інфраструктури закладів безперервної освіти.

1.4. Ринок праці

Транскордонний регіон зараховується до найбільш вразливих як у Польщі, так і в Україні. Крім цього, він належить до периферійних регіонів, що знаходяться під впливом великих міських центрів, які поглинають висококваліфіковану робочу силу, що складається переважно з молодих людей. Спостерігається масова еміграція мешканців за кордон у пошуках роботи. Це означає втрату групи людей, особливо схильних до соціально-економічного розвитку. Ринок праці характеризується значним перевищенням попиту на роботу над пропозицією, яка перевищує загальнодержавні показники обох країн, незважаючи на нижчий офіційний рівень безробіття, що свідчить про високий рівень

прихованого безробіття і так званого „тіньового” працевлаштування. Значну роль в економіці відіграє сільське господарство, яке компенсує надлишки робочої сили на селі. Ринок праці відносно слабо підготований до вимог, пов'язаних з глобалізацією економіки та розвитком сучасних галузей, що базуються на знаннях, проявом чого є відсутність гнучкої системи і домінування традиційних форм працевлаштування.

Крім цього, входження Польщі (з 21 грудня 2007 року) у Шенгенську зону матиме свої наслідки для ринку праці вже в найближчій перспективі. В деяких сферах ринку праці польсько-українського транскордонного регіону відбудуться негативні зміни. Можливе зниження торгового обороту на прикордонних ринках, зменшення обсягів обміну валют у банках, падіння продаж у прикордонних магазинах і закладах харчування, зниження завантаження готелів і мотелів, що безперечно спричинить зростання рівня безробіття в даному регіоні. З другого боку, можна очікувати обмеження розповсюдження таких негативних явищ, як тіньовий бізнес або контрабанда. Крім можливого зростання рівня безробіття у транскордонному регіоні може посилитися напруження у деяких сегментах ринку праці. З огляду на зростання вартості віз та ускладненням процедури їхньої видачі зменшиться кількість громадян України, що працюють нелегально. Нові візові правила обмежать можливості працевлаштування українців, що у регіональному масштабі може призвести до певних труднощів на ринку праці, які пов'язані з тим, що українці найчастіше виконують роботу, для якої складно знайти виконавців у польській частині прикордоння.

1.4.1. Рівень безробіття

Великі диспропорції соціально-економічного рівня досліджуваних регіонів відображаються на місцевому і регіональному ринку праці. Має місце не лише різниця у рівні безробіття (за віком, статтю і освітою безробітних), але й у працевлаштуванні мешканців. Визначення і порівняння рівня безробіття у транскордонному регіоні ускладнюється через відмінності у системі реєстрації і джерелах даних про професійну активність населення.

Незважаючи на зменшення рівня безробіття у польській частині прикордонного регіону, він перевищував середній по державі і становив 15,5% у Люблінському та 16,4% у Підкарпатському воєводстві (середній по країні 14,9%). Протягом останніх років рівень безробіття у даному регіоні значно відрізнялося територіально. Найвищим показником (понад 20%) характеризувалися повіти, розташовані у центральній і східній частинах Люблінського воєводства (Влодавський, Хелмський сільський і міський, Бяльський міський, Опольський) та у південній і східній частинах Підкарпатського воєводства (Бещадський, Бжозовський, Ясельський, Кольбушовський, Кросненський, Леський, Ніжанський, Перемишльський, Ропчицько-Сендзішовський і Стшижовський).

У 2006 році в українській частині транскордонного регіону рівень безробіття становив лише 6,1% (по Україні – 2,9%)², у тому числі у Волинській області - 3,1%, Закарпатській - 7,0% та у Львівській – 8,3%. Натомість за даними Міжнародної організації праці рівень безробіття становив 7,8%³, що є ближче до правди, адже

² Станом на 1 січня 2006 р.

українські дані щодо рівня безробіття розраховуються за неоднорідними показниками. Найвищим показником безробіття (понад 8%) характеризувалися такі райони: у Львівській області – Золочівський, Старо-Самбірський, Самбірський, Миколаївський та місто Борислав, у Волинській області – Володимир-Волинський, у Закарпатській – Воловецький і Міжгірський.

1.4.2. Структура безробіття

Основними класифікаційними ознаками безробіття є стать, вік, місце проживання, рівень освіти та вид діяльності останнього місця праці. Безробіття у транскордонному регіоні характеризується постійною кількісною перевагою чоловіків над жінками. Протягом кількох років на ринку праці зберігається несприятлива структура безробітних. В особливо складних умовах на ринку праці знаходяться довготривалі безробітні. У 2006 року (у польській частині прикордоння) кількість безробітних, що чекають на роботу протягом понад 12 місяців, досягнула рівня 51,9%, натомість з українського боку – лише 10,1% (у Львівській області – 13,%, у Волинській – 6,3%). Довготривале безробіття стосується передусім жінок, мешканців сільської місцевості, осіб без досвіду роботи або з незначним трудовим стажем. Принагідно слід підкреслити, що серед безробітних зменшується група слабо освічених осіб (які мають початкову і гімназійну освіту).

З польського боку транскордонної території протягом останніх років серед безробітних домінувала молодь віком 18 – 24 років. Однак, починаючи з 2006 року, у цій віковій групі відбулося зменшення кількості безробітних, спричинене, зокрема, відкриттям європейських ринків праці. У найбільш несприятливій ситуації на ринку праці у польській частині прикордоння надалі залишається вікова група 25 – 34. З 2000 року частка цієї групи у кількості безробітних збільшилася з 30,2% до 31,2% при суттєвій перевазі жінок (56,2%). Це означає, що більшість зареєстрованих безробітних знаходиться у віці максимальної професійної активності і в цій групі домінує молодь. Протягом досліджуваних років відбувалося також зростання кількості безробітних віком від 55 років – з 1,1% до 4,4%, що тісно пов'язане з низьким рівнем освіти і неготовністю до активної самостійної професійної інтеграції.

В українській частині транскордонного регіону структура безробіття населення є більш сприятливою, ніж у польській. Вплив на формування цього позитивного явища мають передусім неповні і непорівнянні статистичні дані по структурі безробіття, велика кількість незареєстрованих безробітних та менший пенсійний вік (55 років для жінок і 60 для чоловіків), ніж у Польщі. Найбільша кількість безробітних у досліджуваному регіоні належала до вікової групи 40-49 років і становила 24% (у Львівській області – 31%, у Волинській - 21,5% та у Закарпатській – 19,5%). У віковій групі 25-29 років безробіття торкнулося 22,9% населення (Львівська – 15,1 %, Закарпатська – 21,5%, Волинська – 32,2%), натомість у групі 15-24 років частка зареєстрованих безробітних склала 22,5%, при чому у Волинській області – 16,1%, а у Львівській – 29%. Серед безробітних переважали чоловіки – 58,9%. Більше безробіття серед міського населення, ніж серед сільського зафіксовано у Волинській (60,3%) та Львівській (58,1%) областях. У транскордонному регіоні на ринку праці закріплюється така несприятлива

ознака, як зниження коефіцієнта професійності активності та показника загального працевлаштування, що пов'язане з низькою якістю робочої сили, наявної на ринку.

Протягом років найбільшу групу серед безробітних незмінно складають безробітні з базовою професійною, гімназійною і неповною середньою освітою. У дуже складній ситуації на ринку праці знаходяться особи з середньою освітою. Негативним явищем на ринку праці (у польській частині прикордоння) є значна кількість безробітних випускників вищих навчальних закладів (біля 8,0%). Основна причина цього явища полягає у тому, що освічені молоді люди мають проблеми з працевлаштуванням передусім через відсутність професійного досвіду. Здобуття вищої освіти не гарантує отримання праці, адже до уваги береться також додаткова кваліфікація. На сучасних підприємствах володіння іноземними мовами, вміння працювати з комп'ютером або водити автомобіль – це вже звичайні вимоги. Суттєве значення мають так звані „моральні вміння”: мобільність, креативність, комунікабельність, рішучість, готовність до постійного навчання. Крім цього, має місце невідповідність напрямків підготовки потребам ринку праці. Підтвердженням даної тези є той факт, що протягом кількох років найвищим рівнем безробіття характеризуються одні і ті ж самі спеціальності: економіка, сільське господарство, педагогіка, маркетинг і менеджмент, право. Натомість позитивне значення в українській частині транскордонного регіону з точки зору професійно-інтелектуального та технічно-виробничого потенціалу має велика кількість інженерів і програмістів. На жаль, діючі підприємства не зацікавлені у розвитку своїх кадрів та їхньою безперервною освітою, натомість орієнтовані на пошук і підбір молодих висококваліфікованих кадрів. Отже, можна передбачати, що ринок праці буде ставати подібним до євросоюзного, на якому цінується вузька спеціалізація. Проведені дослідження свідчать про те, що протягом найближчих років слід очікувати підвищення попиту на професії, пов'язані з сектором послуг (фінансові і бухгалтерські консультанти), медициною (лікарі, домашні медсестри, опікуни осіб похилого віку) та інформатикою (комп'ютерні графіки, адміністратори баз даних).

1.4.3. Безробіття серед осіб з особливими потребами

Незважаючи на повсюдний характер безробіття особи з особливими потребами є, без сумніву, тією категорією населення, яка найгостріше відчуває проблеми з пошуком, виконанням і збереженням роботи. Більшість неповносправних професійно пасивні, але серед них є люди, інвалідність яких не виключає можливості виконувати роботу. Робота для осіб з особливими потребами - це не лише джерело доходу, але також найбільш ефективний спосіб суспільно-професійної реабілітації. У польській частині транскордонного регіону з 2003 року³ кількість безробітних з особливим потребами систематично збільшується (у порівнянні з 2003 р. зростання становить 1,9%)⁴. По відношенню до загальної кількості безробітних особи з особливим

3 Облік безробіття серед осіб з особливими потребами у Люблінському і Підкарпатському воєводствах ведеться лише з 2003 року.

4 Аналіз ринку праці осіб з особливим потребами у 2003 – 2005 роках, Люблінська воєводська служба зайнятості, Відділ досліджень і аналізу, Люблін, листопад 2006р.; Соціально-економічний аналіз та специфіка підкарпатського ринку праці,

потребами становлять 2,1%. Серед зареєстрованих безробітних з особливими потребами переважну більшість склали чоловіки (55,3%). Більшість таких безробітних проживає у містах (52%). У віковому розрізі найбільше неповносправних безробітних належало до груп 45 – 54 років (біля 38%), 35 – 44 років (біля 23%), та 18 – 24 років (біля 14,5%). З точки зору освіти найчисленнішу групу представляють особи з середньою, неповною середньою та базовою професійною освітою. Ці дві групи відзначаються рівнем безробіття, який можна порівняти за кількістю, і разом становлять біля 70% усіх безробітних з особливими потребами у кожному з досліджуваних років. Достатньо численну групу складають особи з післяліцейською та середньою професійною освітою, їхня частка складала понад 20% щороку. Особи з вищою освітою поряд з незначною кількістю осіб з гімназійною освітою становили незначний відсоток безробітних – біля 3,5%. Хоча особи з високою кваліфікацією швидше знаходять роботу, протягом останніх трьох років кількість безробітних з особливими потребами з вищою освітою постійно зростає. З огляду на те, що з українського боку прикордоння публікуються лише фрагментарні статистичні дані по безробіттю серед осіб з особливими потребами, немає можливості детально проаналізувати це явище. Однак слід зауважити, що проблема безробіття серед осіб з особливими потребами набуває все більших масштабів, і це вимагатиме здійснення радикальних заходів з боку служби зайнятості і органів соціального забезпечення.

Ринок праці – це особлива сфера, яка поєднує в собі усі питання працевлаштування, безробіття і соціальної політики та відображає усі проблеми регіональної економіки. Величина попиту і пропозиції праці, рівень безробіття, вік і професійна структура безробітних свідчать про структурні недоліки і труднощі, пов'язані з реструктуризацією. Динамічні зміни у ринковій економіці останніх років призводять до того, що сучасний ринок праці вимагає від працівників нових вмінь і кваліфікації, яка дозволить підвищити якість і продуктивність праці. Диференціація ситуації на регіональному і місцевому ринку праці польсько-українського транскордонного регіону – це великий виклик для транскордонної співпраці. З метою вичерпного використання потенціалу такої співпраці необхідний ефективний процес конвергенції, що призведе до зниження рівня безробіття у найбільш неблагополучних з цієї точки зору регіонах. Необхідні також заходи, що мають на меті усунення перешкод для руху робочої сили. Усі заходи в цьому напрямку повинні враховувати специфіку законодавчих норм обох країн, а також принципи і угоди, що стосуються ринку праці. Підтримка взаємної економічної співпраці, консалтинг, співпраця між інститутами ринку праці та господарськими суб'єктами за допомогою скоординованих і системних модернізаційних заходів дозволять зменшити обсяги і пом'якшити наслідки безробіття, особливо у польській

Воеводська служба зайнятості у Жешові, 2006 р.

2. ДОВКІЛЛЯ – ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, СТАН, ОХОРОНА

UA

2.2. Фізико-географічна характеристика

Регіон, охоплений стратегією, займає західну частину України (Волинська, Львівська, Закарпатська області) та східну частину Польщі (Люблінське і Підкарпатське воєводства). Площа регіону становить 9775 тис. км², кількість населення - 7,8 млн. осіб. Північну частину регіону займає низина, центральну – височина, південну – підгір'я і високогір'я, південно-західну – низина. Досліджувана територія лежить на межі докембрійської кристалічної східноєвропейської платформи (український масив та Волинсько-Подільська плита), палеозойської західноєвропейської платформи і карпатської зони складчастості.

Підкарпатське воєводство охоплює 3 окремі фізикогеографічні області. Північну частину воєводства займає низина Сандомирської улоговини, центральну – Карпатське узгір'я, південну – гори Низьких Бескидів і Бещади, що входять у склад складчато-насувних Карпат. Територія Підкарпатського воєводства характеризується значним рельєфним різноманіттям, різниця між найвищим і найнижчим пунктом становить понад 1000 м. З північно-східного боку до Сандомирської улоговини прилягає пасмо Розточанської і Люблінської височин, основна частина яких припадає на Люблінське воєводство. Кондрацький (1994) в межах Люблінської височини виділяє Західно-Волинську височину. Північна частина Люблінського воєводства має монотонний рельєф (Мазовецька і Підляська низини, Люблінське Полісся). Це в основному рівнина, збудована з пісків, гравію і глини річкового і водно-льодовикового походження. Східній частині (Поліссю) притаманні численні заболочення, торфовища та природні озера (Ленчинсько-Влодавські та Шацькі у Волинській області). На сході з Люблінським воєводством межує Волинська область, розташована у північно-західній частині України, у зоні Українського Полісся. Північна частина Волинської області має низинний характер з домінуванням лісової рослинності (західна частина Українського Полісся) натомість південна лежить на Волино-Подільській височині. З заходу на схід область перетинає пасмо пагорбів (Волинська гряда). На північну і західну частину області припадає головний європейський вододіл, який розділяє басейни Чорного і Балтійського морів. Західний фрагмент Волинської височини, що займає північну частину Львівської області, у центральній частині переходить у Надбужанську улоговину і Мале Полісся (басейн верхнього Бугу і Стиру), а потім – у західну частину Подільської височини і Равське Розточчя. На Волинській і Подільській височині поєднуються різні карстові форми рельєфу. Далі на південь розташоване передгір'я Українських Карпат з улоговиною Верхнього Дністра, ще південніше – гірські райони Східних Карпат. Львівська область займає південно-західну окраїну Східно-Європейської рівнини і західну частину північного макросхилу Українських Карпат. Рельєф області на півдні гірський, далі на північ, у Передкарпатті, переходить у височинний, горбогірний – на Подільській височині, низовинний – на Малому Поліссі і Верхньосянській рівнині та знову у височинний у межах Волинської височини. Рівнина Малого Полісся плоскорівнинна в центральній частині і слабохвиляста на окраїнах, оточена виразними уступами.

Подільська височина розчленована річками та ярами, має плосковерхі вододіли, круті схили, значні (60–120 м) перевищення висот надають височині горбогірного характеру. Найбільш підвищені її частини в межах Львівської області: Розточчя (до 397 м), Гологори з найвищою вершиною рівнинної частини області – г. Камулою (471 м) та Вороняки (до 440 м). На Львівському плато розвинуті карстові форми рельєфу. На Передкарпатті, відокремленому долиною р. Дністра від Українських Карпат, значні площі займають терасові поверхні. На південному заході простягаються Українські Карпати. Їхню зовнішню смугу становлять Бескиди, що складаються з паралельних хребтів і долин. Внутрішню смугу утворює Вододільний хребет з г. Пікуй (1480 м) – найвищою точкою Львівської області. Найвищим пунктом Львівської області є гора Пікуй (1405 м) на межі з Закарпатською областю. Закарпаття розташоване на південному заході України, межує з Львівською областю по вододільному хребту Східних Карпат й репрезентує їх південний схил. Тут знаходиться найвища точка України – г. Говерла (2061 м), а також геодезичний знак географічного центру Європи. Для території Закарпатської області характерне значне рельєфне та ландшафтне різноманіття. Дві третини території – гори та передгір'я. Гірська частина області включає три групи асиметричних хребтів з більш похилими південно-західними схилами, розсіченими численними долинами гірських річок. У центрі – ланцюг Полонинських гір з плоскими вершинами: Руна, Боржава, Красна, Свидовець тощо. На заході простягаються гірські пасма Східних Бескидів та Вулканічного хребта, а на сході – найвищі гірські масиви Східних Карпат: Чорногора та Мараморош, що межує з Румунією. У південній частині області розташоване вулканічне пасмо – Вигорлат-Гутинський хребет, що переходить у Закарпатську низовину, яка є частиною Середньодунайської низовини. В умовах гористого рельєфу існує проблема малоземелля. Північну і центральну частину Закарпатської області займають узгір'я Східних Карпат (Східні Бескиди, Полонинський хребет: Рівна, Боржава, Красна, Свидовець, Чорногора тощо), натомість у південній частині розташоване вулканічне пасмо – Вигорлат-Гутинський хребет, що переходить у Закарпатську низину. У Східних Карпатах (Закарпатська область) мають місце небезпечні сейсмічні явища.

Клімат транскордонного регіону диференційований, з ознаками помірно континентального. Карпатський район характеризується кліматичною ярусністю. Територія Львівської області належить до зони надмірного зволоження. Середня річна кількість опадів в регіоні складає 650 мм в рівнинній частині та 750–1000 мм в передгірських його частинах. Вологість повітря та її розподіл на території області залежить від температурних і циркуляційних особливостей. Протягом року переважають західний і північно-західний вітри. Середня річна вологість повітря дорівнює 80%. Клімат Закарпатської області значно відрізняється від клімату решти описуваної території. Гори Карпати захищають область від північних вітрів, тому тут переважає морське повітря помірних широт, яке південно-західними вітрами переноситься з Атлантичного океану та Середземного моря. Морське повітря зумовлює в зимовий період плюсові температури та відносну вологість повітря. Це зумовлює сприятливі умови для розвитку виноградарства та садівництва. Зрідка зі сходу переносяться континентальні повітряні маси. Із збільшенням висоти території над рівнем моря температура повітря знижується, тобто наявний вертикальний температурний градієнт. Він становить в середньому близько 0,8 °C на 100 м перепаду

висот. Опади розподіляються дуже нерівномірно як по території області, так і протягом року. Середньорічні опади в низинній зоні становить 600-800 мм, а в горах – 1000-1500 мм. У гірській і підгірській частині домінують кислі буроземи, на пісках і валунових суглинках (територія низинних рівнин) сформувалися підзолисті і псевдо підзолисті ґрунти, натомість на лісових і лісоподібних утвореннях (височинні території, степова і лісостепова зони) - буроземи і дуже родючі чорноземи (в основному в українській частині даного регіону). Зона з мілким заляганням карбонатних скель (височини) характеризується ґрунтами рендзинами.

2.3. Природні ресурси

2.3.1. Водні ресурси

Водна мережа досліджуваного регіону добре розвинута і належить до басейнів Балтійського (Вісла, Буг і Сян з притоками) і Чорного (Дніпро і Дністер та Дунай з притоками) морів. Головний європейський вододіл проходить територією Волинської і Львівської областей та Підкарпатського воєводства. У зоні вододілу (в основному височинній) річкова мережа дуже рідка, що спричиняє дефіцит води.

Люблінське і Підкарпатське воєводство та Закарпатська область належать до середньо і слабо забезпечених підземними водами (експлуатаційні ресурси відповідно 1150 гм3, 503 гм3 і 124 гм3). Деяко більші ресурси підземних вод у Волинській області (Волинсько-Подільський артезіанський басейн). Значно більше диференційовані поверхневі водні явища: мережі рік і каналів, озера, багна і торфовища.

Люблінське воєводство належить до регіонів із середнім забезпеченням підземними водами, які є основним джерелом питної води для населення. У межах воєводства повністю або фрагментарно виділяються 8 основних водосховищ підземних вод (ОВПВ). У 2005 році обсяг визначених експлуатаційних ресурсів звичайних підземних вод досяг 129 тис. м3/год. (1150 гм3 у 2006 р.). Біля 75% цих ресурсів зосереджені у крейдових утвореннях. Забезпеченість поверхневими водами незначна, що пов'язане передусім з геологічною будовою (тріщинуваті скелі на крейдовій основі) та кількістю опадів. Найнижчою густиною водної мережі, також у масштабі Польщі, характеризуються Люблінська височина і Розточчя. Найбільша густина водної мережі спостерігається в зоні Ленчинсько-Влодавських озер та Дорогуської западини. В зоні впливу каналу Вепш-Кшна, яка охоплює біля 15% площі воєводства, зберігається дефіцит води. Загальний об'єм регульовальних водосховищ складає трохи більше 81 гм3 (у тому числі 39 водосховищ об'ємом понад 5 гм3 кожний).

Підкарпатське воєводство характеризується незначними ресурсами підземних вод (експлуатаційні ресурси 503 гм3), що спричинено специфічною геологічною будовою. Підземні води зосереджені в області 9 визначених основних водосховищ підземних вод. Більше підземних вод у північній частині воєводства, натомість у південній спостерігається значний дефіцит води. Річкові води (Сян, Віслок, Віслока) характеризуються нерівномірністю течії і забрудненістю на півдні. Для комунальних цілей використовуються основні поверхневі водозабори (біля 85%).

Водні ресурси Волинської області складаються з річкових і підземних вод різних

рівнів. Регіон характеризується розвинутою мережею річок і багатством ресурсів. Територією області протікають 132 ріки загальною довжиною 3415 км. Річний стік річок становить майже 5,8 млрд. м³. Ріки Волинської області належать до басейнів річок Прип'яті і Західного Бугу (найбільші: Прип'ять, Західний Буг, Стир, Стохід, Турія, Виживка). Густина гідрографічної мережі вдвічі перевищує середню по Україні. В області 265 озер, що займають площу 134,2 км². Найбільші і найгарніші озера – це Світязь, Пулемецьке, Турське, Люцимир, Перемут, Оріхове, Волянське, Біле, Любязь. На території області створено 12 водосховищ загальною площею 2203,4 га та об'ємом 41,2 млн. м³, а також 617 ставків площею 4544,3 га та загальним об'ємом 57,8 млн. м³.

Характерною особливістю Львівщини є розташування в межах області значної частини Головного Європейського вододілу, який поділяє річкові системи Чорноморського і Балтійського басейнів. Це зумовлює відсутність великих водотоків і наявність багатьох витоків. Річки області належать до басейнів Чорного (Дністер, Стир) і Балтійського (Західний Буг, Сян) морів. Річкова мережа території досить густа. Її представляють 8950 річок загальною протяжністю 16343 км. Поверхневі води використовуються в обмеженій кількості, в основному, для водозабезпечення рибоводних ставів, технічного водопостачання підприємств та в гірських районах – для господарсько-питного водопостачання. Основним джерелом питного водопостачання в області є підземні води. Прогнозні ресурси прісних підземних вод в області становлять 36644,1 тис.м./добу. На території Львівщини нараховується 27 водосховищ сумарною місткістю 324,98 млн. м³ та загальною площею водного дзеркала 84,27 км², а також багато озер та ставків, великі болота.

Територія області посічена щільною мережею рік, звідки й походить поетична назва краю – “срібна земля”. Усі ріки Закарпатської області беруть свій початок у високогірній частині Карпат і належать до басейну одної з найбільших приток Дунаю – Тиси, яка є основною водною артерією області. Середня щільність річкової мережі 1,7 км/км². В області 9429 рік загальною довжиною 19,86 тис. км. Це малі річки (за винятком Тиси, Латориці та Ужа) довжиною до 100 км. Ріки Тиса, Латориця та Уж мають транскордонний характер: Тиса перетинає українсько-угорський, а Латориця та Уж – українсько-словацький кордон. В області 9 водосховищ і 59 озер. Загальний об'єм всіх штучних водосховищ становить 60,5 млн. м³. В області нараховується 32 природні озера, всі вони мають високогірний характер. Прогнозовані ресурси підземних вод в області - 400 млн. м³, підтверджені - 124 млн. м³.

2.3.2. Мінеральні ресурси

Найважливіші види енергетичної сировини в транскордонному регіоні – це кам'яне вугілля, природний газ і нафта. Крім цього, мають місце значні поклади мідної (Волинська область) і поліметалевої руди (Львівська і Закарпатська області), самородної а також алуніту, ртуті, бариту, золота і нікелю (Закарпатська область). Неметалеві ресурси – це, в основному, поклади кам'яної солі (Львівська і Закарпатська області), самородної сірки (Львівська область, Підкарпатське воєводство). Суттєву роль, особливо у контексті розвитку цементно-вапняної промисловості і будівництва,

відіграють багаті поклади крейди і мергелю, вапняку, пісковика, мармуру, пісків (у тому числі скляних) і каоліну.

Найважливіший ресурс Люблінського воєводства – кам'яне вугілля (околиці Богданки). З українського боку поклади вугілля зосереджені у Львівсько-Волинському басейні, на межі Львівської і Волинської областей. Лікувальні води Люблінського воєводства експлуатуються лише на курорті Наленчув. Це залізисті бікарбонатно-кальцієво-магнієві води, що застосовуються для лікування серцево-судинних хвороб. З 1998 р. запаси лікувальних вод у Наленчуві не змінюються і становлять 96 м³/год. Потенційні можливості експлуатації мінеральних вод для курортного лікування існують у Краснобруді, Вульці Біській та в Осухах.

Підкарпатське воєводство не багате на мінеральні ресурси. Використовується енергетична сировина, зокрема природний газ і нафта. Нафта залягає, в основному, пасмом довжиною біля 160 км і шириною 15 - 40 км між містами Устшики Дольне і Горліце. Поклади газу розташовані поряд з нафтовими, а також у районі Перемишля, Ярослава, Пшеворська, Любачува, Жешова, Дембіци, Ропчиць, Ланьцута, Соколува і Лежайська. У північній частині Сандомирської улоговини, у районі Тарнобжеґа і Махува, а також в околицях Башні Гурної, знаходяться поклади сірки. Експлуатація покладів саморідної сірки була припинена з економічних міркувань. Промислово не використовуються поклади гіпсу і діатомітів. Запаси мінеральних вод і торфів становлять базу курортного лікування. Серед мінеральних вод виділяється група лікувальних вод в районі Івоніча і Риманува, які застосовуються для лікувальних процедур і виробництва столової води та лікувальної і косметичної солі. В районі Команчі є воднево-карбонатно-сірчасті води, Баліґруду – унікальні воднево-карбонатно-хлористо-натрієві води із сполуками арсену.

У Волинській області налічується понад 18 видів корисних копалин. До найважливіших відносяться: кам'яне вугілля, природний газ, торф, германій, скляні піски, сировина для цементної промисловості, мідна руда, фосфорити та ін. На території Волині знаходиться 9 родовищ мінеральних вод 4-х типів (хлоридно-натрієвого, сульфатно-натрієвого, гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієвого), з яких експлуатуються – 4. Ці родовища дають можливість розвивати санаторно-курортне лікування у Шацькому (санаторій “Лісова пісня”), Ратнівському, Ківерцівському та Ковельському районах. Крім того, з цією метою можуть використовуватися 33 родовища грязей, що є, в основному, гіпсовими купоросними торфами з мінералізацією 2-3 г/л, та розміщені на територіях Любомльського, Горохівського, Ківерцівського та Маневецького районів.

Львівська область володіє такими природними багатствами, як кам'яне вугілля, природний газ, нафта, саморідна сірка, торф, озокерит, хлористі і калієві солі, сировина для виробництва цементу, вапняк, сланці, мергель, глина для виробництва будівельних матеріалів. Озокерит (гірський віск) належить до числа корисних копалин, які дуже рідко зустрічаються в природі. За запасами найбільшим у світі є єдине в області Бориславське родовище озокериту. Особливу цінність для області представляють великі запаси лікувальних мінеральних вод, на базі яких розвиваються санаторні заклади. Загальновідома унікальна лікувальна мінеральна вода “Нафтуса” у Трускавці

і Східниці. У Львівській області 19 родовищ мінеральних вод (17 експлуатуються), експлуатаційний дебіт - 1314 м³/добу. На території області діє 6 природно-лікувальних курортів.

У Закарпатській області розташовано 217 родовищ, більш як 30 видів корисних копалин, серед яких є нетрадиційні для України поліметали, алуніт, пірит, ліпарит, цеоліти, каолін, кам'яна сіль. На території області виявлено як рудні, так і нерудні корисні копалини: металічні і неметалічні (гірничохімічні, гірничорудні, нерудні, будівельні), паливні (газ, вугілля, торф тощо), мінеральні і термальні води. У Закарпатті наявні копалини стратегічного значення: золото, срібло, цинк, олово і германій. Тут також розташовані поклади цінної баритової руди. Закарпаття володіє великим ресурсним потенціалом для декоративно-будівельної промисловості (мармури, мармуризовані вапняки, декоративні туфи, андезити і андезито-базальти, вапняки тощо). За якістю та кількістю мінеральних вод Закарпаття займає перше місце в Україні. В області наявні майже всі аналоги найвідоміших у світі мінеральних вод: гідро-карбонатні натрієві, гідро-карбонатні сульфідні, кальцієво-магнієві, сульфідні, миш'яковисті, кремнієві. Всього 62 родовища 30 типів та 400 видів вод з широким діапазоном лікувальних можливостей. На території Закарпаття також розвідано перспективні для використання родовища термальної води. Їхні характеристики по дебіту ресурсу, температурі і якості води на виході свердловин (зокрема, Брегівське, Косинське, Залузьке, Теремлянське, Велятинське, Паладське, Велико-Бактянське, Ужгородське родовища) дозволяють дискутувати питання використання геотермальної енергії у загальному видобутку власної енергії в регіоні.

2.3.3. Ліси

Середня лісистість транскордонного регіону становить 35,4%, однак ліси розміщені нерівномірно. Найбільш заліснений район Карпат, в якому знаходяться найцінніші лісові екосистеми. Райони розташування родючих земель переважно позбавлені лісового покриву (в основному на височинах). Стан лісів загалом задовільний, натомість проблемою може стати нераціональне ведення лісового господарства (особливо в українській частині).

Лісистість Люблінського воєводства у 2006 р. становила 22,5%. Найбільші лісові площі розташовані у південній (Сольська пуща, ліси Розточчя) і північній (Луковські і Парчевські ліси, Собіборські і Влодавські бори) частині воєводства. З огляду на природні якості найціннішими лісовими екосистемами є ліси Розточчя і Сольської пущі. Серед лісів домінують бори (49%) та лісові (45%) біотопи. Основні лісотвірні породи – це сосна і модрина (69%), дуб (13%), береза (7%) і вільха (6%). Середні запаси деревини у лісах воєводства протягом останніх кількох десятиріч збільшилися і оцінюються на рівні 201 м³/га.

Лісові площі Підкарпатського воєводства займають біля 37% його території. Найбільші і найцінніші лісові екосистеми розташовані у Бещадах і Низьких Бескидах та у північній частині воєводства (фрагменти Сандомирської і Сольської пущі).

Волинська область – це один з найбільш заліснених регіонів України (біля

33% території області та 6% лісів України). Основні лісові комплекси знаходяться у Маневицькому, Камінь-Каширському і Шацькому районах, в яких ліси займають 48–58% загальної площі. У лісах області переважають хвойні породи дерев, що займають 58% усієї площі, на м'яко- і твердолистяні породи припадає відповідно 26 і 16 відсотків.

Львівська область розташована в зоні широколистяних і хвойних лісів. Найбільші лісові площі Львівської області розташовані у гірській та передгірській, а також у західній і північній частині Львівщини. В районі Малого Полісся переважають соснові і сосново-дубові, на Розточчі – буково-соснові і грабово-букові, на Подільській височині – буково-дубові і грабово-дубові, у Карпатах – буково-дубово-ялицеві, букові і смереково-ялицеві ліси. Основні лісотвірні види – це сосна, смерека, ялиця, бук і дуб. У Карпатах ліси займають до 55% території, при чому протягом останніх століть верхня межа лісу знизилася на 200-400 м, що має негативний вплив на стан довкілля цілого регіону.

Закарпатська область – найбільш лісиста область України. Лісові землі займають 57% її площі, (власне ліси - 51%). З огляду на запаси деревини, які оцінюються на рівні 200 млн. м³, область займає перше місце в Україні. Кліматичні умови та яскраво виражена вертикальна поясність зумовлюють зональне формування лісової рослинності й породний склад деревостанів. Основними лісотвірними деревними породами у Карпатах є бук – 59 %, ялина (смерека) і ялиця – 32 %, дуб – 7,5 %, решта – ясен, явір, в'яз гірський, інші породи. У рівнинній зоні (100-350 м над р. м.) домінує дуб звичайний, супутні види граб, липа крупнолиста, ясен білоцвітий, берека. Передгірна зона (300-450) представлена дубом скельним та буком. У гірській зоні (400-1100) домінує бук, співдомінують ялиця, ясен та клен-явір, супутніми видами є липа дрібнолиста, тис, ялина. У високогірній зоні (700-1650) домінують бук або ялина, іноді вільха сіра, співдомінують клен-явір або ялиця, тис з вкрапленнями липи дрібнолистої, в'язу гірського, горобини, модрини, сосни кедрової. Субальпійська зона (1280-1850) – це пояс криволісся, де співдомінують вільха зелена, сосна гірська, ялівець. На території Закарпаття збереглися найбільші площі пралісових екосистем у Європі, які сьогодні представляють природну спадщину світового значення. Букові праліси включені до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Основний місцем розташування пралісів є Карпатський біосферний заповідник (14,6 тис. га, з них 77 % – букові праліси, 16 % – смерекові праліси та 7 % – інші праліси) та Національний природний парк «Ужанський» (3 тис. га букових пралісів).

2.4. Стан довкілля та загрози природного й антропогенного характеру

2.4.1. Атмосферне повітря

Основні джерела забруднення атмосферного повітря у регіоні – це спалювання палива на теплоелектростанціях, теплоцентралях і місцевих котельнях, які в більшості використовують кам'яне вугілля, а також технологічні процеси промислових підприємств, транспорт та індивідуальні системи опалення. По українських областях відсутні однорідні дані щодо емісії забруднень повітря. Найбільше газоподібних

забруднень (без CO_2) утворюється відповідно у Люблінському воєводстві, Львівській і Волинській областях, найменше – у Закарпатській області і Підкарпатському воєводстві. Щодо пилових забруднень, то найбільше їх утворюється у Львівській області та у Люблінському і Підкарпатському воєводствах. В усьому транскордонному регіоні поширюється проблема емісії забруднень мобільними джерелами.

У період 2004-2006 років спостерігається тенденція до збільшення емісії NO_x та SO_2 у Підкарпатському воєводстві. В цей же час зафіксовано незначне збільшення концентрації газів, що забруднюють повітря (без CO_2) і походять з особливо шкідливих підприємств (біля 87 об'єктів). Водночас зменшилися обсяги емісії пилу цими підприємствами. В районі Кросна, між Перемишлем і Устшиками Дольними, у 2006 р. відмічено підвищену середньорічну концентрацію двоокису сірки, а в районі Стальної Волі і Ярослава – найвищу у воєводстві середньорічну концентрацію двоокису азоту. Районами з найвищою концентрацією пилу PM_{10} у 2006 році були околиці Жешова, Перемишля і Ясла.

На території Люблінського воєводства найбільші обсяги газоподібних і пилових забруднень утворюються в районі розташування великих промислових підприємств (понад 75% загального обсягу). Згідно з вимірюваннями Воєводської інспекції охорони довкілля у 2006 році на території Люблінського воєводства у 4 зонах (Люблінська агломерація та міські повіти Бяла-Подляська, Хелм і Замость) були перевищені ліміти допустимої 24-годинної концентрації пилу PM_{10} (інші досліджувані параметри якості повітря не перевищували норм, встановлених на 2006 р.). Концентрація двоокису сірки та двоокису азоту у 2006 році зберігалася на низькому рівні, не перевищуючи допустимих норм. Протягом 2004-2006 років спостерігалася повільна тенденція до зростання середньорічної концентрації SO_2 з 4,0 до 4,8 мкг/м^3 . Аналогічна тенденція мала також місце у випадку NO_2 (2004 р. - 15,8 мкг/м^3 , 2006 р. – 17,6 мкг/м^3). У 2006 р. у порівнянні з попередніми роками відбулося значне збільшення концентрації завислого пилу (причина полягає у нижчій, ніж у минулі роки, температурі повітря у період з січня по березень).

У Волинській області у 2006 р. в атмосферу потрапило 56,8 тис. тон забруднень (на 12,7% більше, ніж у 2005 р.). Відповідно збільшився показник емісії із стаціонарних і мобільних джерел у перерахунку на 1 км^2 , який склав 2,8 тон. На кожного мешканця області припадало по 54,7 кг забруднень (у 2005 році - 48,3 кг). Основне джерело забруднення атмосфери – автомобілі, які викинули у повітря 44,6 тис. тон шкідливих речовин. Це склало 79% загального обсягу викидів. У порівнянні з 2005 р. емісія з мобільних джерел збільшилася до 4,3 тис. тон (10,7%) у зв'язку із збільшенням кількості приватних легкових автомобілів. У 2006 року із стаціонарних джерел (в області 210 підприємств і закладів) в атмосферне повітря потрапило 12,2 тис. тон забруднень (на 20,8% більше, ніж у 2005 р.). На екологічну ситуацію області впливали підприємства переробної промисловості (44,3% загальної кількості підприємств), сільське господарство, мисливство і лісове господарство (11%), транспортні засоби (7,6%). Обсяг емісій склав 80% загального обсягу в регіоні.

Для Львівщини характерні два види забруднення атмосфери: ареальний та лінійний. Перший приурочений до найбільших промислових центрів, на які припадає

основна частина викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел та транскордонний перенос забруднюючих речовин повітряними потоками. Другий пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря вздовж автомагістралей внаслідок інтенсивного руху транспортних засобів. У Львівській області емісія забруднень стаціонарними джерелами у 2006 році склала 110,6 тис. т (на 26% більше, ніж у 2005 р.), мобільними - 96,1 тис. т (на 4,8 % більше, ніж у 2005р.). У 2006 р. в порівнянні з попереднім роком загальна емісія забруднень повітря у Львівській області збільшилася приблизно на 10%. Суттєва частка обсягів забруднення атмосферного повітря припадає на автомобільний транспорт. Йдеться передусім про збільшення автомобільного руху у містах області та на основних автотрасах. Серед забруднень із стаціонарних джерел, які потрапили у повітря протягом 2006 р., переважають газоподібні речовини, що складають 79,4 % загальної емісії. Найбільший обсяг забруднень створюють теплоелектростанції.

Протягом останніх років у Закарпатській області спостерігається зменшення викиду забруднень в атмосферне повітря стаціонарними джерелами. Натомість невпинно зростає обсяг забруднень, спричинених рухом автомобілів, що пояснюється збільшенням обсягів транзиту та загальної кількості транспортних засобів. Серед населених пунктів області по забрудненню атмосферного повітря перші місця посідають Ужгород і Мукачево. Основними забруднювачами атмосфери у цих містах є рухомі джерела забруднення – автотранспорт. Постійний моніторинг за станом атмосферного повітря ведеться лише у місті Ужгороді. За даними лабораторії спостереження за забрудненням атмосферного повітря Закарпатського Центру Гідрометеорології протягом останніх 9-10 років Ужгород входить в десятку найбільш забруднених щодо атмосфери міст України і у трійку таких міст Правобережної України. В атмосфері міста концентрації бензопирену, діоксиду азоту та формальдегіду перевищують ГДК у кілька разів.

2.4.2. Вода

Основну небезпеку для чистоти поверхневих вод становлять комунальні і промислові стоки, зокрема ті, що викидаються без очищення. Велику загрозу можуть також створювати забруднення, спричинені діяльністю сільськогосподарських підприємств, шляхів сполучення та урбанізованих зон, а також невідповідне складування відходів. Забруднення поверхневих і підземних (в основному ґрунтових) вод є важливою проблемою для української частини транскордонного регіону. Ситуація з польського боку поступово покращується, але надалі залишається незадовільною. Протягом останніх років спостерігається зростання розходу води на потреби народного господарства, в результаті чого утворюються більші обсяги стоків.

Якість поверхневих вод у Люблінському воєводстві поступово покращується. Зменшується відсоткова частка надміру забруднених ділянок рік, натомість збільшується частка ділянок II і III класу. На території Люблінського воєводства у 2006 році серед контрольованих ділянок за фізико-хімічними критеріями не зафіксовано води I і II класу чистоти. На підставі чинної класифікації чистоти води (5 класів) у 2006 р. були отримані такі результати по досліджуваних ріках регіону (ВІОД 2007):

- вода I і II класу чистоти відсутня (вода найвищої і вищої якості),
- вода III класу (задовільної якості) - 16,7% (21% у 2004 р.) ,
- вода IV класу (незадовільної якості) виявлена у найбільшій кількості досліджуваних проб – 59,5% (66,3% у 2004 р.),
- вода V класу (неякісна) становила 23,9% (11% у 2004 р.) досліджуваних проб.

Найбільші ріки Люблінського воєводства (Буг, Вісла) містили воду IV і V класу за загальною оцінкою. Води ріки Вепш належали в основному до III класу, на деяких ділянках - до IV. Найбільш забруднені ріки Люблінського воєводства – це Буг, Солокія, Понятувка, Курувка, Бистриця, Чехувка і Тисмениця. Серед досліджених у 2006 р. озер (10 об'єктів, 3-ступенева класифікація) переважала вода II класу чистоти (70%), I клас присвоєний озеру Бяле Влодавське, III – двом дослідженим водосховищам. Стан якості підземних вод за загальними оцінками досліджень 2006 р. був сприятливим: критерію вищої якості відповідало понад 30% аналізованих пунктів, решта (біля 60%) була зарахована до вод нижчого класу якості з огляду на високий вміст натуральних хімічних компонентів, і лише неповні 10% - з огляду на наявність забруднень.

У Підкарпатському воєводстві відсутні ріки з водою найвищої чистоти (I класу), на 42% досліджених ділянок рік зафіксовано воду IV класу, а на 10,3% - неякісну воду (V класу). Основні ріки воєводства мали воду такої якості: Вісла – V і IV класу; Віслока - – в основному III і IV класу; Сян – в основному III класу, у нижній частині гирла - IV класу; Віслок – в основному IV класу, на основній ділянці - III класу. Ріка Шкло у прикордонному районі (кордон з Львівською областю в Україні) належала до найбільш забруднених прикордонних рік Підкарпатського воєводства. Вона протікає по території, на якій видобувалася сірка, в зв'язку з чим виявлено надмірне забруднення сульфатами.

Щодо підземних вод, то у 2006 р. переважали води найвищої (I класу), вищої (II класу) і задовільної (III класу) якості, що становили 55% загального обсягу досліджених вод. Вода незадовільної якості (IV класу) виявлена у 35,5%, неякісна (V класу) - у 9,7% випадків.

Поверхневі води Волинської, Львівської і Закарпатської областей контролюються відповідними державними службами, але прийняту класифікацію неможливо порівняти з польською. Загалом, аналіз свідчить про те, що основні ріки цих областей характеризуються надмірним забрудненням, спричиненим викидами недоочищених комунальних і промислових стоків. У багатьох районах (особливо низинних) виявлено забруднення ґрунтових вод.

2.4.3. Природні небезпеки та стихійні лиха

До основних загроз природного характеру у транскордонному регіоні слід віднести повеневі явища, зсуви ґрунту, водну і вітрову ерозію, сейсмічні явища (у Карпатах), а також можливість виникнення екстремальних погодних умов (результат зміни клімату).

У Люблінському воєводстві існує імовірність виникнення повеней на основних ріках: Віслі, Бузі і Вепші. Незважаючи на протиповіневі вали повенева загроза у долині

Вісли й надалі залишається актуальною. Крім цього, на території лесових височин (Люблінська височина і Розточчя) існує небезпека водної ерозії ґрунтів. Північно-східні райони воєводства характеризуються дефіцитом води. Протягом останніх років проявлялися наслідки посухи.

Імовірність виникнення екстремальних явищ підвищується також у Підкарпатському воєводстві (повені в долинах Сяну, Віслока і Віслоки та їхніх приток; зсуви ґрунтових мас, посуха). Стан протиповіневого захисту оцінюється як низький. Довжина протиповіневих валів, з яких 40% вимагають повної модернізації, становить 611 км (2005 р.). Натомість потреба у такому виді захисту оцінюється на рівні 1100 км.

Повеневі явища – це одна з основних проблем Волинської області природного характеру. Від весняних повеней найбільше потерпають північні райони області, які розташовані у басейні рік Прип'ять, Турія, Стохід і частково Стир. Найбільша повенева небезпека загрожує селам, розташованим на берегах цих рік. Значною для області є також проблема деградації земель під впливом водної і вітрової ерозії. Загальна площа сільськогосподарських угідь, уражених водною ерозією, у 2006 р. становила понад 100 тис. га, у тому числі 88,3 тис. га рілля (13,1% загальної площі ріллі). Вітрова ерозія систематично пошкоджує 258,2 тис. га сільськогосподарських угідь (25%).

Складна геоструктурна основа території характеризується широким спектром небезпечних геологічних процесів. Більша частина області належить до районів з підвищеною інженерно-геологічною складністю освоєння, Карпати – до районів з високою складністю. До чинників, що зумовлюють таку ситуацію, належать висока сейсмічність (область розташована в зоні 6-бальної сейсмічності), карст, яружна ерозія, зсуви, підтоплення, заболоченість і заторфованість, селі тощо. У Львівській області спостерігаються пришвидшені ерозійні процеси. Наприклад, у горах в результаті масового вирубування лісу змивання ґрунту становить 200 - 300 м³/га, що спричиняє зміни у гідрологічному режимі земель, призводить до їхньої деградації та екологічних і економічних втрат. Зафіксовані великі повені у басейні Дністра, Стира, Сяну, Західного Бугу. Повені спричиняють великі економічні втрати, сума яких у 1998 році оцінювалася на рівні 140 млн. гривень, у 2001 році – 58 млн. гривень, у 2003 - 3,8 млн. гривень, у 2004 - 32 млн. гривень.

Найбільша в Україні небезпека виникнення повеней має місце на Закарпатті. Значні нахили схилів у гірській частині області визначають швидкий розвиток паводків, підйоми рівнів води досягають 1,5-2,5 м за 3-4 години. Оскільки річки в рівнинній частині течії мають малі нахили, паводкові води розвиваються, затоплюючи значні площі. Найбільші втрати були спричинені повенями 1947, 1962, 1974, 1979, 1992, 1998, 2001 років. Крім цього, Закарпатська область характеризується високим рівнем імовірності прояву таких небезпечних екзогенних процесів, як зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозії, карстові явища, підвищена сейсмічність.

2.4.4. Поверхня землі і господарювання відходами

Сучасні рішення у сфері поводження з відходами у польській частині транскордонного польсько-українського регіону знаходяться на стадії впровадження,

в українській частині – на стадії планування. Особливо небезпечним в контексті прогнозованого збільшення кількості відходів є питання належного поводження з твердими побутовими відходами, зокрема сортування і отримання вторинної сировини. В українських областях не вирішеним залишається також питання ліквідації промислових та сільськогосподарських (пестициди, штучні добрива) небезпечних відходів. У перспективі кількох десятків наступних років питання поводження з відходами слід віднести до найгостріших проблем польсько-українського транскордонного регіону.

У Люблінському воєводстві існує 134 полігони твердих побутових відходів загальною площею біля 295 га, з яких 109 відповідає усім формально-правовим вимогам. За даними Воєводської інспекції охорони довкілля у Любліні у 2006 р. на полігони було прийнято 302 813,36 т відходів (на 4,2% більше, ніж у 2005 р.). Надалі існує дефіцит достатньої кількості установок для переробки і знешкодження побутових відходів, крім цього занадто мало відходів піддаються компостуванню і термообробці. У гмінах воєводства спостерігається лише мінімальний поступ у роздільному збиранні сміття, у тому числі небезпечних відходів. В Люблінському воєводстві розташовано дев'ять промислових звалищ та два місця накопичення відходів. Протягом 2001-2005 років кількість промислових відходів збільшувалася, натомість у 2006 р. зафіксовано тенденцію до спаду. Загалом промислові відходи складають 94% загального обсягу відходів на території Люблінського воєводства.

У господарюванні відходами на території Підкарпатського воєводства, як і в Польщі загалом, перевага надалі надається складуванню. Відсутні системні рішення, зокрема відповідна ієрархія поводження з відходами. У 2002-2006 роках зросла кількість промислових відходів. У 2006 р. було утворено 1337 тис. т промислових та 342,8 тис. т побутових відходів. Кількість небезпечних відходів склала 29,6 тис. т. Роздільним збиранням сміття було охоплено 16,1 тис. т (7,5 кг/мешканця) побутових відходів, тобто більше, ніж у 2005 р. (6,1 кг/мешканця). Однак, цей показник залишається занадто низьким. У 2006 р. відходи складувалися на 41 побутовому та 11 промислових звалищах. Працювали 3 заводи із спалювання небезпечних відходів, 9 сортувальних підприємств та 3 компостні. Одною з найгостріших соціально-економічних та екологічних проблем залишаються післяпромислові і післявійськові землі, серед яких виділяються райони після закриття підприємств добувної, в основному сірчаної, промисловості, а також колгоспів. Землі районів, в яких видобували сірку, вимагають рекультивациі і освоєння. Площа таких земель у Підкарпатському воєводстві становить 2691 га (дані за 2004р.). Переважна більшість з них – це деградовані ґрунти.

Проблема збирання побутових відходів у Волинській області є дуже нагальною. У даний час в області експлуатується 24 міські та сільські звалища твердих побутових відходів. Сім з них, загальною площею 30 га, є переповнені. На території області знаходиться понад 550 тон непридатних і заборонених до використання пестицидів. Кількість звалищ, на яких вони зберігаються, зменшилася з 476 до 96, що знизило ризик виникнення надзвичайних ситуацій при поводженні з даними небезпечними речовинами та відходами. Важливим є питання знешкодження та утилізації небезпечних відходів, які були накопичені в області протягом минулих років (біля 2,5 тис. т).

Найбільша кількість промислових відходів Львівської області зосереджена

на териконах поблизу кам'яновугільних шахт (біля 108 млн. т відходів гірничої промисловості). На території області, з урахування промислових і комунальних об'єктів, щороку утворюється біля 5,0 млн. м³ твердих побутових відходів, з яких лише 1,8 млн. м³ (37%) охоплені організованим збиранням і господарюванням. Решта відходів збирається неорганізовано. Зараз у Львівській області існує 51 організоване звалище побутових відходів і біля 521 об'єкта нелегального складування відходів. Загальна площа, зайнята організованими звалищами побутових відходів, становить 461га, натомість нелегальні звалища займають біля 300га. За даними інвентаризації, станом на 15.12.2005 р. в області було зафіксовано 774,419 т непридатних пестицидів, 50% яких мають невідоме походження або невизначений хімічний склад. Питання поводження (зберігання, затарення, знешкодження) з непридатними та забороненими до використання пестицидами в Львівській області регулюється Регіональною програмою заходів з безпечного поводження із забороненими і непридатними для використання в сільському господарстві пестицидами у Львівській області на 2005–2010 рр. У Львівській області в результаті утворення великих обсягів небезпечних відходів проблема екологічної безпеки набула особливої гостроти. На території області станом на 01.01.07 налічується майже 50 млн. тонн небезпечних відходів.

Станом на січень 2007 року на території Закарпатської області накопичилися 354 тони непридатних і заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (пестициди та інші хімічні сполуки), а також речовин невідомого походження. Більше, ніж половина з них зберігається з порушенням відповідних санітарно-екологічних норм. Існує проблема утилізації гальванічних відходів. За часів СРСР на території Закарпаття були створені підприємства радіотехнічної галузі, які входили до складу великих промислових об'єднань. 10 з них припинили свою виробничу діяльність, але відходи гальваніки залишилися безгосподарними. Зараз в області їх зберігається 203,6 т. 14,6 тон відходів I класу небезпеки, 33,3 т II класу небезпеки та 158,4 т III класу небезпеки. У Закарпатті діє 1400 господарських об'єктів, діяльність яких пов'язана з утворенням небезпечних відходів. Процес збирання та утилізації цих відходів залишається нерегульованим. Станом на 1 січня 2007 року на цих підприємствах накопичилося 2,09 т відходів I класу небезпеки, 100,05 т – II класу та 3970,86 т III класу небезпеки. До сьогодні в переліку питань безпеки докільля у містах і селах області залишається питання комплексного управління твердими побутовими відходами: починаючи від стадії збору твердих побутових відходів від населення і його сортування, закінчуючи утилізацією відходів чи складуванням у спеціально відведених для цього місцях. В 13 районах Закарпатської області діє 298 санкціонованих сміттєзвалищ побутових відходів, які разом займають площу 214,53 га. Ці звалища переповнені і становлять небезпеку для навколишнього середовища. Роздільне збирання побутових відходів не запроваджене.

2.4.5. Інфраструктура водопостачання і водовідведення

Комунальна інфраструктура, зокрема водно-каналізаційне оснащення та об'єкти господарювання відходами, краще організована в міських населених пунктах польсько-українського транскордонного регіону. Однак, з точки зору загальної

ефективності функціонування і сучасності технологічних рішень ситуація у польській частині виглядає краще. На території українських областей більшість наявних об'єктів і обладнання вимагає капітальної модернізації або заміни.

У Підкарпатському воєводстві джерелом отримання води для побутових і комунальних цілей є поверхневі води басейнів Вісли та її приток – Сяну, Віслока і Віслоки, а також ґрунтові води. Система водовідведення розвинута значно слабше, ніж водопостачання. Це стосується, передусім, сільських районів. На території Підкарпатського воєводства каналізаційною мережею користується 82,4% міського і 23,7% сільського населення. Відношення довжини мережі водопостачання до довжини каналізаційної мережі становить 0,7. Станом на кінець 2005 р. функціонувало 200 комунальних та 86 промислових очисних споруд.

У Люблінському воєводстві інфраструктура водопостачання також розвивається значно інтенсивніше, ніж інфраструктура водовідведення. У 2006 р. існувало 17941 км діючої водопровідної мережі. Відношення довжини каналізаційної мережі до довжини мережі водопостачання залишається майже незмінним з 2000 року і в 2006 р. становило 0,2. Це означає, що довжина мережі водопостачання майже у п'ять разів перевищує довжину каналізаційної системи. 78% населення воєводства користується водопроводом, каналізацією – лише 44%. У сільських районах ці показники, особливо щодо розвитку каналізаційної мережі, значно нижче, ніж у містах (трохи більше 10% у селах і 85% у містах станом на 2006 рік). За даними Головного управління статистики Польщі за 2005 р. у Люблінському воєводстві працювали 83 промислові та 223 комунальні очисні споруди. Лише 25 комунальних очисних підприємств мали установки для підвищеного усунування біогенів.

У Волинській області експлуатуються 240 водопроводів, у тому числі 15 комунальних, 42 відомчих, 183 сільських. Забезпечення населення питною водою здійснюється за рахунок захищених джерел підземних вод - 1738 артезіанських свердловин (розхід 110,3 тис. м³/добу). Загальна довжина водопровідної мережі становить 813,3км. Біля 30-50% довжини мережі вимагає капітального ремонту або заміни. Переважна кількість сільського населення використовує воду з колодязів (мілкі викопані), у поліських районах – ґрунтові води. В області експлуатується 30 очисних споруд. У більшості випадків – це об'єкти, збудовані на початку 90-х років на базі технічних рішень 70-х і 80-х років. Знос основних вузлів очисних споруд становить 50%, на окремих об'єктах – значно більше. Очисні споруди оснащені застарілим технічним обладнанням і використовують старі технології.

У Львівській області нараховується 41 місто і 35 селищ міського типу. Загальна довжина комунальних водопроводів становить 2790,5км, з них 1648км (біля 60%) у Львові, натомість довжина каналізаційних колекторів – 873,3км (579км – біля 66% – у Львові). Відношення загальної довжини каналізаційної мережі до довжини мережі водопостачання становить 0,3. У Львівській області працює 85 очисних споруд, які розраховані на побутові і промислові нечистоти. Більша частина цих споруд збудована до 1990 року за технічними проектами 1970-1980 років і вимагає повної модернізації.

Забезпечення населення Закарпаття водою здійснюється за допомогою 123 водопроводів, у тому числі 21 комунального, 66 відомчих і 36 сільських, а також 2937

індивідуальних, тобто нецентралізованих, джерел водопостачання (2130 колодязів, 499 заборів джерельної води, 308 артезіанських колодязів). 8,9% загальної кількості водопроводів не відповідає санітарним нормам і стандартам господарювання (відсутність санітарно-охоронної зони – 4,8%, відсутність очисних споруд – 5,7%, недостатня ємність очисних установок – 2,4%). У сільській місцевості, як правило, немає каналізаційних систем та очисних споруд.

2.5. Заповідні території та об'єкти

Польсько-український транскордонний регіон характеризується високою природною цінністю. Найбільш цінні екосистеми (біля 17% площі регіону) підлягають заповіданню. Більша частка заповідних територій розташована у польській частині регіону (Підкарпатське воєводство 44,5%, Люблінське воєводство 22,7%), натомість в українській частині цей показник значно менший (від 5,2% у Львівській до 12,8% у Закарпатській області). До найцінніших відносяться біосферні заповідники, національні природні парки, природні заповідники (особливо в українській частині) та райони програми “Натура 2000” (у польській частині).

На території Підкарпатського воєводства знаходяться два Національні парки – Бещадський і Магурський. Бещадський національний парк разом з ландшафтними парками “Долина Сяну” і “Ціснянсько-Ветлінським”, складають польську частину Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати». До складу МБР «Східні Карпати» входять також дві українські заповідні території – національний природний парк «Ужанський» у Закарпатській області та регіональний ландшафтний парк «Надсянський» у Львівській області – та словацький національний парк «Полоніни». Крім цього, у воєводстві діє 10 ландшафтних парків (279 751 га), 93 природні заповідники (10 733,10 га), 19 об'єктів заповідного ландшафту (522 000 га) і 1 488 пам'яток природи. У Підкарпатському воєводстві визначено 7 спеціальних охоронних територій, важливих для птахів, “Натура 2000” та заплановано визначити 12 важливих для збереження біотопів “Натура 2000”. У переважній більшості об'єкти “Натура 2000” співпадають з наявними заповідними територіями, що знаходяться під охороною держави.

Найцінніші природні екосистеми Люблінського воєводства є предметом охорони в межах двох Національних парків (Розточанського і Поліського), 17 ландшафтних парків, 18 об'єктів заповідного ландшафту, 85 заповідників і 1554 пам'яток природи. Найціннішою частиною воєводства з точки зору природного середовища є Полісся (у тому числі Ленчинсько-Влодавські озера), де створено Міжнародний біосферний заповідник “Західне Полісся”. Особливою природною цінністю характеризується Розточчя і Сольська пуца, де планується створення Міжнародного біосферного заповідника, а також долини Вісли, Бугу і Вепша. У Люблінському воєводстві визначено 12 охоронних територій, важливих для птахів. Затвердження свого статусу очікують 50 важливих для збереження біотопів та проект розширення мережі охоронних територій важливих для птахів на 11 об'єктах. Так само, як у Підкарпатському воєводстві, межі територій “Натура 2000” частково або повністю співпадають з існуючими межами заповідних об'єктів (Національних і ландшафтних парків, природних заповідників та інших заповідних об'єктів).

У Волинській області під охороною держави знаходиться 370 територій та об'єктів природно-заповідного фонду (Національний парк, природні заповідники і пам'ятки природи, ландшафтні і дендрологічні парки), які займають площу 180,9 тис. га, тобто 8,98% території області. 24 об'єкти мають національний статус. З 1983 року на території області функціонує Шацький Національний парк, який вважається унікальним куточком, що не зазнав негативного впливу процесів урбанізації та індустріалізації. Парк був створений на базі озера Світязь і оточуючих його лісових масивів, багатими грибами, ягодами, лікувальними травами, птахами та звіриною (налічується 28 видів рослин і 32 види тварин, занесених до Червоної книги України). На сьогодні це зона рекреації для вітчизняних та зарубіжних туристів, яка займає значну площу водно-болотних угідь міжнародного значення. У 2001 році на території Маневицького району був створений Черемський природний заповідник, де можна зустріти рідкісних тварин, зокрема рись, борсука, руду шуліку, горностая тощо.

У межах Львівської області знаходиться 5 груп природних регіонів, відмінних за геолого-геоморфологічною будовою, ґрунтово-кліматичними умовами, флористичними і геоботанічними особливостями, в тому числі такі важливі транскордонні формації як Розточчя і Карпати. Найповніше в системі природно-заповідного фонду області представлені природні райони карпатської групи. Область розташована в прикордонній з Польщею зоні, тому низка заповідних об'єктів у Карпатах та на Розточчі мають транскордонне значення. Таким об'єктом є РЛП «Надсянський», який із прилеглим польським ландшафтним парком «Долина Сяну» утворює єдиний природоохоронний комплекс польсько-словацько-український біосферний заповідник «Східні Карпати». Важливим регіоном для інтегрованої територіальної охорони є транскордонна формація Розточчя, більша частина якого як з українського, так і з польського боку охоплена природоохоронними територіями. У Львівській області нараховується 323 заповідні об'єкти, що займають 5,2% території. Серед них багатофункціональні заповідні об'єкти охорони природи загальнодержавного значення, такі як природний заповідник „Розточчя” (2084,5га) і два Національні природні парки – „Яворівський” (7078,6 га) і “Сколівські Бескиди” (35684га).

На території Закарпатської області розташовані 453 об'єкти природно-заповідного фонду, які займають 12,8% загальної площі. Три об'єкти мають загальнодержавне значення: Карпатський біосферний заповідник (53 630 га), що межує з Румунією, Національний природний парк „Ужанський” (39158,3 га), що межує із Словаччиною і Польщею і є частиною Міжнародного біосферного заповідника “Східні Карпати”, та Національний природний парк “Синевир” (40400га). До мережі заповідних об'єктів області належить також регіональний ландшафтний парк “Зачарований край”, 22 заказника загальнодержавного значення, 40 заказників місцевого значення, 9 заповідних урочищ, 9 пам'яток природи загальнодержавного значення і 52 пам'ятки природи місцевого значення. Переважна більшість важливих і великих за площею заповідних територій сконцентровано у гірській частині області. Обласною програмою формування екологічної мережі заплановано розширити території об'єктів природно-заповідного фонду до 23 % від загальної площі території області. У рамках цієї роботи планується надати природоохоронного статусу цінним для заповідання територіям у Прилаторицькій, Приборжавській та Притисянській частинах Закарпатської рівнини.

3. ТУРИЗМ

Транскордонний регіон відрізняється високою природно-культурною цінністю, що створює можливості для розвитку туристичної і рекреаційної діяльності. Багатокультурність, притаманна даному регіону, означає, що його населення складалося і складається з представників різних народів і релігій. Багатокультурність – це також різноманіття традицій різних частин регіону. Свідченням такої культурної мозаїки є не лише архітектура (зокрема, релігійна) і характер поселень, але й різні мови і діалекти, звичаї і традиції, обряди і народна творчість.

3.1. Туристично привабливі райони та об'єкти

3.1.1. Туристично привабливі об'єкти природного середовища

У транскордонному регіоні існує ряд цінних природних об'єктів, що володіють великим потенціалом для розвитку туризму. Частина з них (заповідні території) була перерахована у розділі, присвяченому питанням охорони довкілля. У даному розділі, крім заповідних територій, розглядаються також інші об'єкти природного середовища, придатні для розвитку туристичних функцій. До них, без сумніву, можна віднести ліси (на Поліссі і в Карпатах), озера та цікаві краєвиди долин річок.

Основні туристичні райони Люблінського воєводства – це Підляський залом Бугу, Ленчинсько-Влодавські озера (понад 60 озер), Центральне Розточчя, Наленчувське плато (міста Казімеж Дольний і Наленчув), Яновські ліси і ліси Сольської пущі. У воєводстві створені два Національні парки (Поліський і Розточанський), 17 ландшафтних парків і 18 об'єктів заповідного ландшафту. З 1992 року функціонує Міжнародний біосферний заповідник (МБЗ) “Західне Полісся”, заплановано створення МБЗ “Розточчя і Сольська пуща” на польсько-українському прикордонні. Функціонують також два курорти – Наленчув і Краснобруд.

У Підкарпатському воєводстві природні території займають майже 48% його площі, у тому числі 2 Національні парки (Бещадський і Магурський), 10 ландшафтних парків, 17 об'єктів заповідного ландшафту, 93 природні заповідники. Більшість з цих об'єктів має велике значення для розвитку туризму, особливо ті, що розташовані в Карпатах (Бещадах). Одним з найцінніших є створений у 1992 р. на польсько-словацько-українському прикордонні Міжнародний біосферний заповідник “Східні Карпати”. У склад цього єдиного в Європі заповідного об'єкту, розташованого на кордоні трьох країн, входять: Бещадський Національний парк, ландшафтний парк “Долина Сяну” та Ціснянсько-Ветлінський ландшафтний парк. До цікавих об'єктів природи, що знаходяться у Підкарпатському воєводстві, належать також Солінська затока на ріці Сян (22 км²) та дендрарій у місті Болестрашице (3,8 тисяч видів, різновидів і рослинних форм на площі 304,1 га).

У Волинській області діє Шацький Національний парк, регіональний ландшафтний парк “Стохід – Прип'ять”, 16 природних заповідників, 10 пам'яток садово-паркового мистецтва, а також понад 300 інших об'єктів природного середовища, що знаходяться під охороною держави. Шацький Національний парк – це скарбниця цінних

природно-рекреаційних ресурсів, які сприяють веденню як санаторно-курортного, так і туристично-оздоровчого господарювання. Особливою природною цінністю відрізняються озерно-лісові краєвиди. В області нараховується 265 озер (в основному використовуються у туристичних цілях), найбільше з яких – Світязь. Туристично привабливими у рекреаційному відношенні є також Ковельська, Ківерцівська (мисливські угіддя Цуманських лісів) курортні місцевості, приміські рекреаційні зони міст Луцька, Ковеля, Нововолинська, Володимир-Волинського. На території Волині наявні джерела мінеральних вод (санаторії “Пролісок”, “Лісова пісня”) та родовища лікувальних торфових грязей. В області діє ботанічний сад, заснований у 1977 році Волинським національним університетом імені Лесі Українки, у якому нараховується понад 100 рідкісних видів дерев і чагарників.

У Львівській області заповідні території займають 5,2% загальної площі - (45 природних заповідників, 10 пам'яток садово-паркового мистецтва та 268 інших заповідних природних об'єктів). Суттєва роль в контексті туристичного розвитку належить заповіднику “Розточчя” та двом Національним паркам – “Яворівському” і “Сколівським Бескидам”. На пагорбах старої частини Львова розташований регіональний ландшафтний парк “Знесіння” – єдиний на Україні парк, територія якого повністю визнана природно-історично-культурною пам'яткою. Не менш відомі регіональні ландшафтні парки “Надсянський” і “Верхньодністровські Бескиди” та всесвітньо відомий Стрийський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва (1879 р.). Львівщина багата на унікальні запаси мінеральних вод (понад 200 джерел) та лікувальних грязей, на базі яких функціонують і розвиваються відомі курорти: Трускавець, Моршин, Шкло, Немирів, Любінь Великий. Зараз в області працює 133 санаторно-відпочинкові заклади. В зимовий період туристи проводять час на гірськолижних курортах у Славському, Тисовці, Орявчику, де працює 14 підйомників.

Природа Закарпаття відзначається високою цінністю. Відносно мало зміненим гірським екосистемам притаманний майже первісний вигляд. Найбільшим за площею в області є Карпатський біосферний заповідник, на території якого охороняється понад тисячу видів вищих судинних рослин, 64 види ссавців, 173 види птахів, 9 видів плазунів, 13 видів земноводних, 23 види риб, понад 10000 видів безхребетних тварин. Його створено у 1968 році і до сьогодні його територія поступово розширюється. З 1992 року він входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Сьогодні до складу Карпатського біосферного заповідника входять: Угольсько-Широколужанський, Свидовецько-Чорногірський, Рахівсько-Кузійський, Мармароський масиви, “Долина нарцисів”, а також “Чорна Гора” і “Юлівська Гора”, які є ботанічними заказниками загальнодержавного значення. На території Закарпаття діють два Національні природних парки - “Синевирський” та “Ужанський”. НПП «Ужанський» входить до складу Міжнародного біосферного резервату “Східні Карпати”. В області також функціонує регіональний ландшафтний парк “Зачарований край”, 22 заказника загальнодержавного значення, 40 заказників місцевого значення, 9 заповідних урочищ, 9 пам'яток природи загальнодержавного значення і 52 пам'ятки природи місцевого значення. Окрім того – 1 ботанічний сад загальнодержавного значення, 4 дендрологічні парки місцевого значення та 34 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва: 1 загальнодержавного значення і 33 – місцевого.. Слід також звернути

увагу на родовища мінеральних вод, у тому числі широко відомих типу “Боржомі”, “Зубер”, “Єсентуки”, “Нарзан”, “Залізистий Нарзан”, “Сойми”, “Келечин”. В області є і термальні води температурою від +18 до +80оС та глибиною залягання – до 800м (Вільхівці, Ужгород, Уголька, Руські Комаровці, Синяк, Шаян, Бігань, Гараздівка, Косини).

3.1.2. Об’єкти і території великої культурної цінності

Культурний потенціал творять природні та антропогенні цінності – різноманітні пам’ятки, музеї, цікаві місця, регіональні культурні заходи, традиції, звичаї, фольклор та історія. З огляду на складне історичне минуле і багатовікове співіснування багатьох народів і релігій польсько-українському транскордонному регіону притаманна велика культурна цінність. Нижче, по окремих адміністративно-територіальних районах, наведені найважливіші пам’ятки .

У Люблінському воєводстві існує ряд об’єктів і територій з цікавою культурою. Серед міст слід назвати Люблін, Замость, Казімеж Дольний, Наленчув, Пулави, Влодаву, Хелм, Бяла-Подляську, Томашув Любельський, Янув Любельський, Красьнік та осередки літнього відпочинку – Звезжинец, Краснобруд і Сусец. Під охороною держави знаходиться 36 архітектурних ансамблів. До найцінніших міських архітектурних ансамблів відноситься забудова старих частин Любліна (1317 р.) та Казімежа Дольного (середина XIV ст.), які ведуть свою історію з часів Середньовіччя і внесені у Список пам’яток історії. Заснований у 1580 р. Замость - це єдине у Люблінському воєводстві місто, внесене у Список світової культурної спадщини ЮНЕСКО (1992). Реєстр пам’яток охоплює 3705 об’єктів будівництва (у 2000 р. - 3823 об’єкти), основну частину яких складають костели, монастирі (414) та інші сакральні об’єкти (318), палацові парки і садиби (267), житлові будинки (226), кладовища (184). Серед пам’яток археології найчисельнішу групу становлять переважно середньовічні (VIII-XIII ст.) городища (84). Також важлива група – кілька десятків давніх Червенських міст у південно-східній частині Люблінського воєводства (Чермно, Ґрудек, Сонсядка, Бяла Ґура, Посадув, Хелм). Найдавнішим градом в регіоні є Віслян в Ходліку біля міста Карчміська. На території воєводства діє православна Люблінсько-Хелмська єпархія. Загалом нараховується 54 православні і колишні греко-католицькі церкви. Найцінніші, дерев’яні церкви розташовані вдовж східного кордону (частина з них стала католицькими костелами) у містах Гребенне, Будинін, Хлоп’ятин, Терєбінь, Вербковіце, Ортель Крулевські та Люблін (в музеї народної архітектури), а також закриті церкви у селах Длужнюв і Мицув. У селі Костомлоти знаходиться єдина греко-католицька церква у Люблінському воєводстві. Основні осередки православ’я – це церковно-монастирський комплекс і духовна семінарія у м. Яблечна, парафії і діючі православні церкви у Хелмі (кафедральний собор), Грубешуві, Влодаві, Славатичах, Тересполі, Бяла-Подляській, Любліні, Горостичі, Дратуві, Голі. Об’єкти єврейської сакральної культури найкраще збереглися у Влодаві (музей), Ленчній (музей), Замості, Щєбжешині, Модліборчицях, Тарноґруді, Войславіцах, Юзефуві Білґорайському, Красьніку та в Казімежі Дольному. Найцінніше і найстарше єврейське кладовище розташоване в Любліні, крім цього єврейські кладовища збереглися у Щєбжешині

(350 нагробків), Казімежі Дольному, Юзефуві. До найцінніших римо-католицьких сакральних об'єктів належать костели: готичні (Пьотравін, Стенжица, Ходель), готично-ренесансові (Люблін – колишній Домініканський костел, Красьнік), в стилі Люблінського ренесансу (кафедральний собор у Замості, три костели у Любліні, парафіяльний костел у Казімежі Дольному, Св. Анни у Коньськоволі, парафіяльний костел у Туробіні, Ленчній, Щебжешині, Уханях, Чермерніках, Бяла-Подляській, Радзині Подляському і Яновці), барокові (у Любартуві, Влодаві, Хелмі, Серніках, Оструве Любельському – всі за проектами Павла Фонтани; Радечніці, Любліні) та ряд костелів епохи Класицизму.

У Підкарпатському воєводстві виділяють 8 груп об'єктів, туристично привабливих з огляду на культурну цінність:

- 1) пам'ятки замково-палацової культури (спадщина I і II Речі Посполитої – період з початку польської державності до 1945 р.). Найцікавіші: замок у Перемишлі (1340 р.), замок у Барануві Сандомерському (кінець XVI ст.), резиденція родини Красіцьких і Сапегів у Красічині (XVI-XVII ст.), замок у Ланьцуті – одна з найгарніших і найкраще збережених дворянських резиденцій Польщі (XVII ст.), замковий ансамбль у Дубецьку кінця XVI ст., палацово-парковий ансамбль Мнішехів в Дуклі I половини XVIII ст., колишній замок Кмітів у Леську II половини XVI ст., класицистичний палац у Наролі 1770 р., неоготичний палац Реїв у Пшецлаві, колишній бастионний замок Любомирських у Жешові XVII ст., парково-палацовий ансамбль у Пшеворську;
- 2) пам'ятки міської культури, до яких належать старопольські міста, а також архітектурні ансамблі, містобудівний устрій і різноманітні пам'ятки ремісницької культури, що експонуються у музеях або розташовані під відкритим небом. Це міста Жешів, Ярослав, Перемишль, Кросно, Санок, Ясліська, а також пам'ятки художнього промислу, містобудування та архітектури;
- 3) пам'ятки селянської культури, до яких належить культурний доробок жителів села. Прикладом можуть служити експозиції в музеях і скансенах Санока, Кольбушової і Зиндранової, а також дерев'яна архітектура (житлові і господарські приміщення, сакральні пам'ятки);
- 4) пам'ятки релігійної культури (об'єкти, пов'язані з римо-католицизмом, греко-католицизмом, православ'ям, протестантизмом та юдаїзмом). Наприклад: дерев'яні сакральні будівлі, зокрема найбільший у Польщі дерев'яний костел у Гачуві та найбільший в світі дерев'яний готичний костел у Блізно (обидва – у Списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО), Шлях святинь Матері Божої, Шлях ікон, Шлях дерев'яної архітектури, Шлях візантійських церков, Кальвінський шлях;
- 5) пам'ятки доісторичної культури (задокументовані залишки поселень, що знаходилися на території регіону кілька тисячоліть до нашої ери) – кургани, городища;
- 6) пам'ятки єврейської культури (з XVII століття). У багатьох населених пунктах євреї становили 50% і більше відсотків населення. Війна і Голокост знищили цю частину суспільства. Численні пам'ятки єврейської культури – це синагоги (Лесько, Ланьцут, Риманув), кладовища (Лежайськ – могила цадика Елімелеха, Лесько), житлові будинки (Ярослав) та музейні експозиції;
- 7) пам'ятки промислової культури, до яких належать технічні об'єкти (наприклад, гути

скла і промислові райони). Прикладом може бути музей нафтової промисловості – сканесен у Бубрці (перший на світі нафтовий промисел, заснований Лукасевичем);

- 8) пам'ятки військової культури, до яких належать об'єкти оборонної архітектури. Найцікавіші серед них: фортеця у Перемишлі, “лінія Молотова”, побудована радянськими військами у 1940-41, та інші пам'ятки з часів II світової війни: комплекс сховищ Стемпіна-Цєшина, комплекс таємного тунелю штабового потягу у Стшижуві.

Культурно-історичні пам'ятки Волинської області репрезентують її багатовікову історію, культурну і мистецьку спадщину. На території Волинської області під охороною держави знаходиться 1045 об'єктів, у тому числі 149 – археологічних, 860 – історичних, 35 – пам'яток монументальної архітектури і мистецтва. Зареєстровано 199 пам'яток архітектури (церкви, костели, каплиці, замки, палаци, житлові будинки, єврейські кладовища тощо). Серед нововідкритих унікальних пам'яток археології – княже місто Угровськ, яке вперше згадується в літописі під 1207 роком. Проведені в останні роки розкопки давньоруського городища біля с. Новоугрузьке Любомльського району дозволили ототожнити його з літописним Угровськом. Туристично привабливими, з огляду на культурну цінність, є наступні основні групи об'єктів:

- 1) замково-палацові комплекси. Найбільш відомі - замок Любарта у Луцьку (IX-XIVст.), що є окрасою історико-культурного заповідника “Старе місто” з відображенням Європи часів князювання Любарта та Вітовта; замок князів Радзивилів (XIVc-XVIII ст.) в Олиці з мальовничим парком;
- 2) пам'ятки міської культури, яку представляють історико-архітектурні об'єкти міст та містечок області, зокрема Берестечка, Горохова, Камінь-Каширська, Ковеля, Ківерців, Любомля, Рожища, Устилуга, Затурців. Однак найбільше пам'яток зосереджено у Луцьку та Володимир-Волинському, у яких функціонують два історико-культурні заповідники - “Старе місто” і “Стародавній Володимир”.;
- 3) пам'ятки селянської культури, представлені експонатами Народного музею історії сільського господарства Волині у містечку Рокині, який налічує понад 2000 експонатів. собливий інтерес викликає діюча експозиція просто неба – перший волинський скансен;
- 4) пам'ятки релігійної культури, що засвідчують поліконфесійну специфіку Волині, великий радіус поширення християнства та інших віросповідань. Зокрема, на території області розміщені стародавні костели та церкви, що збереглися у місті Луцьку: Петропавлівський костел (1450-1612), костел колегіатів святої Трійці (1640), Стрітенська кам'яна церква (1784), церква св. Покрови, Хрестовоздвижинська церква, Свято-Троїцький собор (XVIII-XI ст.), синагога (початок XVII ст), монастир бригіток, кірха; місті Володимир-Волинському: Мстиславів храм, Святогірський жіночий монастир (XV ст.), Успенська, Троїцька та Печерна св. Варлама церкви; містечку Берестечку: костел св. Трійці у стилі рококо (XVIII ст.), Свято-Троїцький собор (XX ст.), каплиця св. Теклі (XVII ст.); селі Мильці Старовижівського району: чоловічий монастир (XVI-XIX ст.) тощо .;
- 5) пам'ятки доісторичної культури, представлені городищами “волинського типу” у Володимир-Волинському, і так званими “стіжковими” городищами у Камені-

Каширському, Любомлі, Ветлах і Турійську;

б) пам'ятки військової культури, що охоплюють об'єкти оборонної архітектури. Про місцеве оборонне будівництво свідчать кам'яні та цегляні вежі, які з'явилися у другій половині XIII ст. і відомі в Стовп'ї, Холмі, Бересті, Кам'янці, Чорторійську. Цей вид укріплень ніде на руських землях, крім Західної Волині і Холмщини, не набув розповсюдження. Їхня поява була значним кроком у розвитку фортифікації, а Волинь стала першою на Русі, де почали застосовувати вежі-донжони у системі оборони міст. Серед небагатьох на Україні пам'яток оборонної архітектури XIV – XV ст., що зберегли свою автентичність, є замок Любарта в Луцьку та замково-палацовий комплекс Радзивилів в Олиці; з січня 2003 року функціонує державний історико-культурний заповідник “Стародавній Володимир” у місті Володимирі-Волинському. Дзоти поблизу Устилугу засвідчують залишки оборонної лінії передвоєнного часу.

Великою культурною цінністю характеризується і Львівщина. Комплекс історичного центру Львова (XIV ст.) у 1998 р. був внесений у Список світової спадщини ЮНЕСКО під номером 865. У Львівській області розташовані 794 архітектурні і містобудівні пам'ятки національного значення, 2637 пам'яток місцевого значення та 834 пам'ятки археології, 14 з яких мають статус національних. З огляду на туристичну привабливість можна виділити 8 груп об'єктів:

- 1) пам'ятки замково-палацової культури. Серед палаців найбільш відомий палац Потоцьких у Львові та замки у Жовкві (XVI ст.), Золочеві (1634), Олеську (1327 р.), Підгірцях (1635-1640) та Свіржі (XV ст.), які поєднані туристичним маршрутом “Золота підкова Львівщини”;
- 2) пам'ятки міської культури, яку представляють архітектурно ідеальні ансамблі міст Жовква і Броди. Не менш цікаві і багаті на архітектурні пам'ятки Дрогобич, Самбір, Старий Самбір, Стрий, Буськ, Хирів, Турка, Миколаїв, Кам'янка-Буська, Радехів, Сокаль тощо. Однак найбільше пам'яток зосереджено у Львові – ансамбль площі Ринок (XIV ст.);
- 3) пам'ятки селянської культури, представлені експонатами в музеї народної архітектури “Шевченківський гай” (інша назва - “Кайзервальд”) у Львові та унікальною хутірською системою поселення Малого Полісся у Жовківському районі;
- 4) пам'ятки релігійної культури – понад 2400 церков і костелів, в тому числі у Львові: кафедральний собор Св. Юра (1744-1770); Преображенська церква (1877-1898), церква Успіння (1591-1629), Св. Параскеви П'ятниці (1644), Св. Онуфрія (XVI ст.); костели: Домініканський (XVIII ст.), кларисок (1607 р.), кармелітів босих (XVII в.), Єзуїтський (1610-1630); Латинський кафедральний собор (закладений у 1360 р.), ансамбль Бернардинського монастиря (1600-1630), Вірменського кафедрального собору (XVI ст.), костел монастиря бенедиктинок (1597 р.). Особливу цінність представляють дерев'яні церкви у Потеличах (1502 р.), Волі Висоцькій (1598 р.), Жовкві (XVII ст.) та багато інших, з іконостасами, що визнані шедеврами сакрального мистецтва. Багато туристів відвідує Крехівський (XVI ст.) та Унівський (XIV ст.) монастирі, а також печерний монастирський комплекс у Страдчі (1242 р.);
- 5) пам'ятки доісторичної культури, основною з яких є давня стоянка “Прийма” біля Миколаєва (20 тис. р. до н.е.), двоповерховий скельний скит в селі Розгірче біля

Стрия та підземне місто – легендарна столиця білих хорватів – городище Стольсько (VIII-IX ст.);

- 6) пам'ятки єврейської культури. Окрім численних синагог у Бродах, Городку (4 синагоги - стара велика, хасидська - Клойз, синагога ремісників і Бет-Гамідраш) та синагога “Золота Роза” у Львові (1582-1594рр.), найбільшою історичною пам'яткою хасидської общини є місто Белз, зокрема, юдейський молитовний дім Ішре Лев (1909 р.), а також фортифікаційні укріплення єврейської дільниці Городка – “фортеця Гнін”;
- 7) пам'ятки промислової культури, до яких належать технічні об'єкти (наприклад, гути скла і промислові райони). Зокрема, музей історії Львівської залізниці, музей метрології та вимірювальної техніки, аптека-музей тощо;
- 8) пам'ятки військової культури, що охоплюють об'єкти оборонної архітектури. Найцікавіші серед них – це Королівський арсенал у м. Львові, місто-фортеця Тустань, розташоване в Урицьких скелях у Верхньодністровських Бескидах, та багато інших фортифікаційних споруд у Миколаєві, Бродах, Жидачеві, Старому селі, Хирові, Поморянський замок тощо.

Закарпаття відрізняється особливими пам'ятками культури. Найбільш цікаві з погляду туризму такі населені пункти, як Ужгород (краєзнавчий замок-музей, художній музей, зоологічний музей), Мукачеве (замок-музей), Зарічеве (музей “Лемківська садиба”), Лисичеве (музей “Кузня”), Колочава (музей Івана Ольбрахта), Синевир (музей лісу і сплаву), Солотвино (музей солекопів). Загалом у Закарпатській області розташовано 1817 пам'яток історії, культури і мистецтва (496 – археології, 1273 - історії, 48 - мистецтва). В Ужгородському замку працює краєзнавчий музей, який охоплює 30 залів з понад 100 тисячами експонатів. В музеї виставлені колекції: нумізматична, виробів з бронзи, зброї, рукописів, стародруків, цінних видань, побутового ремесла, народних музичних інструментів, народного одягу і вишивки, годинників. Особливої уваги заслуговує археологічний відділ і природознавчий куточок. Закарпаття пишається старими дерев'яними церквами, збудованими без жодного цвяха у притаманному кожній окремій місцевості стилі. Серед них можна виділити “бойківський” тип церков, який є первісним зразком дерев'яних карпатських храмів – тризрубових, з шатровим, кілька разів заломленим дахом. Характерними є також “лемківський” і “гуцульський” стилі. Дерев'яні церкви знаходяться, зокрема, у таких місцевостях, як Вишка, Ужок, Сухий, Тишів, Буковець, Присліп, Пилипець, Данилово, Крайніково, Верхній Студений, Гусний, Колочава – Горб, Колочава, Середнє водяне, Синевірська Поляна, Торун, Свалява – Бистрий, Подобовець, Гукливий, Ялове, Колодне, Сіль, Кострино, Лазищина, Ясіня, Нересниця, Вільховиця, Ділове, Локій, Дешковиця, Сокирниця, Лікіцари, Домашин, Стужиця, Ізки, Репинне, Нижній Студений, Олександрівка, Ужгород (скансен), Велика Грабівниця, Задільське і Келечин.

3.2. Туристична і рекреаційна інфраструктура

Велику роль у розвитку туризму відіграють об'єкти розміщення, туристична і супутня туристична інфраструктура. Нижче представлена їхня характеристика.

Загальна довжина туристичних маршрутів у Люблінському воєводстві становить 3800км. Найбільш розвинуті пішохідні і велосипедні маршрути. Пішохідні маршрути регіонального значення нараховують 1 900км. Найбільші з них: Надбужанський (306 км), Надвислянський (104км), Вижинний (151км), Центральний Розточанський (143км), Центральний Поліський (119км). Разом з місцевими маршрутами загальна довжина усіх трас (78) складає біля 3 185км. У порівнянні з 2000 р. відбулося 10% збільшення як кількості, так і довжини пішохідних маршрутів. Спостерігається динамічний розвиток велосипедних маршрутів (зараз понад 30) – з 2000 р. їхня мережа збільшилася втричі. Загальна довжина велосипедних маршрутів становить біля 840км, найдовші: Надбужанський (285км), Люблін – Воля Угруська (109км), Розточанський (179км). У Люблінському воєводстві систематично розвиваються центри кінного відпочинку (45 об'єктів). Найчастіше вони створюються при агротуристичних господарствах та базах відпочинку, а також при кінноспортивних клубах і конярських підприємствах – у Януві Подляському і Бялці під Красниставом. Пляжі (загалом 68) розташовані передусім на Ленчинсько-Влодавських озерах (Бяле Влодавське – кілька десятків, Заглембоче, Пясечно, Лукче, Красне, Фірлей) та на затоках (Земборчицька, Неліш, Янув Люблінський, Майдан Сопотський, Краснобруд). З огляду на географічні умови менш значимим для Люблінського воєводства є гірськолижний, вітрильний і підводний туризм. При туристичних об'єктах масового проживання функціонує 277 закладів громадського харчування – менше, ніж у 2000 р. (345). Переважають ресторани (83), бари і кав'ярні (100). У Люблінському воєводстві розташовані чотири санаторії (3 у Наленчуві, 1 у Краснобруді). У Наленчуві працює також природно-лікувальний центр. В санаторіях нараховується 950 місць (у 2000 р. – 832 місця). Крім цього, у Наленчуві і Адамполі під Влодавою знаходяться курортні лікарні на 348 місць (у 2000 р. – 339 місць). Конференц-зали (біля 15) на 150-250 місць знаходяться, в основному, у великих містах і туристичних центрах, зокрема, у Любліні, Замості, Бяла-Подляській, Казімежі Дольному і Пулавах.

Густа мережа туристичних маршрутів (228 довжиною понад 9,5 тис. км), що проходять по найцікавіших з точки зору природи і історії районах, - це один з елементів, що визначає туристичну привабливість Підкарпатського воєводства. Екологічна чистота регіону створює сприятливі умови для відпочинкового туризму. Достатньо велике різноманіття маршрутів дозволяє займатися активним туризмом: пішохідним (90 маршрутів), велосипедним (29 маршрутів), кінним і водним, взимку – гірськолижним. У Підкарпатському воєводстві нараховується понад 2000км пішохідних маршрутів – низинних і гірських. Вони проходять по найбільш туристично привабливих місцях (в основному, Національних і ландшафтних парках та природних заповідниках у центральній і південній частині воєводства). Також багато велосипедних маршрутів різного рівня складності. На Підкарпатті існує понад 150км кінних маршрутів, в основному, на території Бещадського Національного парку. Незважаючи на великий потенціал, не вистачає розмічених гірськолижних трас (крім одної, 9-кілометрової бігової траси у Ветліні). Через територію воєводства проходять три маршрути водного туризму, які, однак, належно не освоєні (крім ділянок на Солінському і Мичковицькому озерах). З точки зору розвитку туризму Підкарпатське воєводство характеризується багатою і різноманітною спортивно-рекреаційною базою. Тут розташовані центри

кінного спорту, тенісні корти, спортивні тири, альпіністські стіни, а також об'єкти водного і повітряного туризму. Найбільшим рівнем розвитку спортивно-рекреаційної інфраструктури відрізняється повіт Стальова Воля (майже 10 об'єктів) та місто Перемишль (106 об'єктів). У воєводстві функціонує 296 закладів і 76 точок громадського харчування, 4 курортні місцевості. Міжнародні контакти забезпечують 16 пунктів перетину кордону (2 повітряні, 5 автомобільних, 4 залізничних і 5 туристичних).

Унікальні природні багатства, мальовнича природа, місця історичного значення, розгалужена мережа туристично-рекреаційних закладів є важливими чинниками організації відпочинку та оздоровлення, розвитку туризму, екскурсійної діяльності Волинської орбласти. До послуг туристів пропонується 9 туристичних маршрутів історико-культурною спадщиною волинського краю, кінний, підводний, вітрильний та сільський туризм. Мережа санаторно-курортних і відпочинкових закладів області нараховує 84 об'єкти, які прийняли 37,3 тис. відпочиваючих (жовтень 2005 - вересень 2006). Багато з них має свої особливості щодо відпочинку і лікування, зокрема пансіонат "Шацькі озера" (розташований на березі найбільшого в Україні озера Світязь), санаторій "Лісова пісня" (знаходиться на березі озера Пісочне, води якого багаті на вміст срібла та гліцерину), санаторій "Пролісок" (розміщений поблизу джерела лікувальної мінеральної води). Готельна мережа Волині нараховує 28 готелів, до інфраструктури більшості з яких входять сучасні конференц-зали, що дає можливість поєднувати проведення ділових заходів з приємним відпочинком. У даний час в області працює 1101 заклад громадського харчування, в основному, у Луцьку, Ковелі, Нововолинську і Володимир-Волинському. Найбільше закладів громадського харчування діє у Луцьку (60 барів і ресторанів, 180 кав'ярень, 40 кафе, 5 нічних клубів), який входить у першу п'ятірку міст України за кількістю таких закладів на одного жителя, Володимир-Волинському (5 барів і ресторанів, 9 кав'ярень). На Волині функціонує 64 музеї (краєзнавчі, історичні, художні, військові). Крім цього, діють два державні історико-культурні заповідники у Луцьку і Володимир-Волинському. Музейні колекції нараховують понад 200 тисяч експонатів. Щороку волинські музеї відвідує майже 250 тисяч осіб. У місті Рокині, 15 км від Луцьку, знаходиться Національний музей історії сільського господарства Волині (скансен). Довжина мережі автомобільних доріг області становить 6199км, у тому числі державного значення – 752,6км, регіонального - 2134,5км. Траси міжнародного значення – це лише 9,2% загальної довжини доріг в області. Волинська область межує з Польщею (230км) і Республікою Білорусь (206км). На українсько-польському кордоні розташовані два залізничні пункти пропуску (Ягодин, Ізов) та два автомобільні (Ягодин, Устилуг). На українсько-білоруському кордоні функціонують чотири автомобільні пункти пропуску (Доманово, Дольськ, Піща, Пулемець) та один залізничний (Заболоття). Мережа торгових об'єктів розвинута досить добре (1421 магазин). Потреби автомобілістів забезпечують 117 автозаправочних станцій.

Мальовнича природа Львівщини, унікальні туристично-рекреаційні ресурси приваблюють туристів для відпочинку та лікування. У 2006 році у Львівській області діяло 139 санаторних і природо-лікувальних закладів (лікарень), розташованих у відомих курортних містах – Трускавці, Моршині, Шклі, Немирові, Великому Любіні, Східниці. Область займає восьме місце серед областей України з точки зору загальної

кількості санаторно-курортних об'єктів, а за кількістю виключно санаторіїв і пансіонатів – друге місце після Автономної республіки Крим.

Протягом останніх років спостерігається активізація готельного бізнесу. Кількість готелів у 2006 році у порівнянні з 2000 р. збільшилася вдвічі і становить 110 закладів. Одна п'ята готельних підприємств категоризована. В області працюють чотири чотиризіркові готелі, дванадцять тризіркових, п'ять двозіркових та один однозірковий мотель.

До послуг туристів і відпочиваючих багато ресторанних закладів, кількість яких після різкого зменшення почала стабільно зростати, починаючи з 2004 року, і становить 2,3 тисячі (122 тис. місць). Протягом 2006 р. мережа закладів громадського харчування у сільській місцевості збільшилася на 95 об'єктів (16,8%). Наведені статистичні дані не враховують ресторанів, що належать фізичним особам. Їхня кількість у порівнянні з 2004 роком збільшилася у 4 рази і в 2006 році нараховувала 1825 місць (2,1% загальної кількості приватних підприємств). Особливою любов'ю туристів користуються придорожні мотелі, багато з яких збудовані в українських національних традиціях, із смачною українською кухнею.

Станом на 2006 рік в області діяло 11 професійних театрів (3,8 тис. місць), у тому числі театр опери і балету, 4 драматичні, 2 музично-драматичні та 2 лялькові театри. У 2006 р. в театрах було показано 2344 вистави, які подивилося 399,2 тис. осіб (на 80 вистав і 35,9 тис. глядачів менше, ніж у 2000 році). У музичних закладах області (у тому числі філармонії) відбулося 770 концертів (на 145 менше, ніж у 2000 р.), на яких побувала 121 тисяча слухачів. Музеї області (17 об'єктів) у 2006 році відвідали 1323 тис. осіб. Станом на початок 2007 року у Львівській області діяло 9 пунктів пропуску: 4 міжнародні автомобільні, 3 залізничні, 1 повітряний та 1 пішохідний. Середня відстань між пунктами пропуску становить 77,4км. У 2006 році у порівнянні з попереднім зафіксовано збільшення кількості перетинів кордону на 11%.

У Закарпатській області діє біля 15 курортів, 16 профілакторіїв, 3 пансіонати, 25 туристичних баз. Найвідоміші з них – це: “Сонячне Закарпаття”, “Поляна”, “Кришталеве джерело”, “Квітка полонини”, “Верховина”, “Карпати”, “Перлина Карпат”, “Синяк”, “Шаян”, “Гірська Тиса”, “Кооператор”, алергологічна лікарня у Солотвино, “Квасний потік”, “Солені млаки”, “Човен”, “Сойми”. На Закарпатті працює Український музично-драматичний театр і Ляльковий театр в Ужгороді, Російський драматичний та Угорський театр у Берегово. Загальна довжина державного кордону на території Закарпаття становить 460км. Державний кордон з Польщею знаходиться на північному заході і має 33,4км довжини, із Словаччиною – на заході (130км), з Угорщиною – на півдні (130км) та з Румунією – на південному сході (205,4км). На півночі і північному сході Закарпаття межує з Львівською та Івано-Франківською областями (180км). Загальна кількість пунктів перетину кордону становить 18: сім залізничних – з Угорщиною (Чоп-Захонь, Соловка-Епереске), Словаччиною (Чоп-Черна-над-Тісоу, Ужгород-Матівці) та Румунією (Дякове-Халмеу, Тересва-Кімпотунг, Рахів-Сирет), сім автомобільних, один повітряний і три пункти спрощеного перетину кордону.

3.3. Розвиток туристично-рекреаційної діяльності

3.3.1. Туристичний рух

Інтенсивність туристичного руху у транскордонному регіоні залежить від багатьох чинників (організаційно-адміністративних, економічних, політичних) і коливається протягом років. Загалом спостерігається збільшення зацікавленості туристичною активністю (у тому числі міжнародною), що також пов'язане з розвитком туристичної бази і постійним розширенням гама туристичних послуг і пропозицій. Найбільше закладів проживання (готелів, мотелів і пансіонатів) знаходиться у Закарпатській (193) і Львівській (110) областях та у Підкарпатському воєводстві (72), найменше – у Люблінському воєводстві (50) і Волинській області (28). Люблінське, як і Підкарпатське, воєводство у 2006 році відвідали 564 тис. туристів (100 тис. іноземних). Найменше туристів побувало у Волинській області – 62,7 тис. За даними Польського інституту туризму, Люблінське воєводство у 2000 р. відвідали біля 3,6 млн. туристів, у тому числі 1,7 млн. іноземних. За даними по перетину кордону у воєводство у 2006 р. приїхало 3,9 млн. іноземців. Загальна кількість місць розміщення на туристичних об'єктах (загалом 314, у тому числі готелі, мотелі, пансіонати, молодіжні турбази) становить 19,8 тис., у тому числі 10,5 тис. - місця розміщення протягом усього року. У 2000 р. працювало 369 об'єктів проживання, які могли розмістити 23,3 тис. туристів. У Люблінському воєводстві функціонує також 215 агротуристичних господарств, у тому числі 20 екологічних (1563 місця). У 2000 р. таких господарств було 196, які пропонували 1088 місць. У санаторіях Люблінського воєводства щороку проходить лікування біля 20 тисяч осіб, у курортних лікарнях – біля 6750 осіб.

У Підкарпатському воєводстві у 2006 році працювало 128 об'єктів розміщення (див. таблицю) з загальною кількістю 9631 місця. Крім цього, 8 курортних об'єктів пропонують 1354 місця. Найбільше об'єктів проживання знаходиться у Леському повіті – 314, у тому числі 181 в сільській місцевості. Також багато об'єктів проживання діє у Бещадському (110), Кросненському (122) та Санокському (102) повітах. У 2003 р. на території воєводства діяло 551 зареєстрованих господарств, об'єднаних в агротуристичні асоціації. У 2004 році кількість зареєстрованих господарств становила 570. Туристичний рух у воєводстві має виразний сезонний характер. Понад 60% річного туристичного руху припадає на літні місяці, особливо на період канікул. У 2006 році Підкарпатське воєводство відвідало 564 тис. туристів, у тому числі 64 тис. іноземців. Загальна кількість місць розміщення становить зараз понад 201 тис. (15 тис. доступні протягом усього року). У 2006 р. було надано 1 629 396 послуг з проживання, у тому числі 133 145 іноземним туристам. Пункти перетину кордону на території воєводства у 2006 р. перетнули понад 14 млн. осіб.

У Волинській області функціонує 27 готельних об'єктів та один пансіонат (біля 2000 місць розміщення), які ще не повною мірою можуть забезпечити проживання туристів, кількість яких щороку зростає. Натомість мережа закладів громадського харчування, а також туристичних об'єктів інтенсивно розширяється. У 2006 році область відвідало 62,7 тис. туристів, що на 9,6 відсотка більше у порівнянні з 2005 роком. Санаторно-курортна база Волинської області прийняла 37,5 тис. відпочиваючих (жовтень 2005 – вересень 2006). В області функціонує 70 агро-туристичних господарств,

zareestrovano bilyshе 200 operatoriv sil'sьkogo zelenogo turizmu. Kilykist' lyudey, sho peretnuli y 2006 roci ukrayins'ko-pols'ьkyy ta ukrayins'ko-bilorus'ьkyy derzhavnyy kordon, stanovila 6,2 mln. osib (na 21% bilyshе, nih y 2005 p.).

Prot'yagom останніх 5 rokiv y Lviv'sьkyy oblasti sposterigalosya zbylshennya ob'yagiv turystychnogo ruhu i rozvytok turystychnoy infrastruktury. Misto Lviv zaymae 4 misce y derzhavi (pislya Krymu, Kyeva i Odеси) za naplyvom vnutrishnih ta inozemnykh turystiv. Prot'yagom 1998-2005 kilykist' turystiv y Lviv'sьkyy oblasti zbylshylasya na 50%. Pid kinets' periodu 2000-2006 rokiv Lviv'sьka oblast' zaynyala drugе misce v Ukraini (pislya Kyiv'sьkoy) za kilykist'yu diyuchykh gotelnykh pidpriemstv. Sered ob'ektiv rozmyshchennya naybilysh poшыrenym vydom v oblasti, yak i po Ukraini v цilomu, e hoteli (56,4% i 63,6% vidpovidno). Slid pidkreslyty, sho polovyna usix baz vidpochynku i molodizhnykh turbaz Ukrainy roztaшована y Lviv'sьkyy oblasti. Naybilyshе gotelnykh pidpriemstv roztaшовано y Lvovi (29) ta yogo okolicyax (9). Velika kilykist' gotelnykh ob'ektiv znahoditsya takozh y Karpataх (23). Zagal'na emnist' gotelnykh pidpriemstv y 2006 roci mayzhe vdviči perevyschula pokaznyk 2000 roku. Krym цьogo, na 70% zbylshylasya kilykist' turystiv, sho skorystalysya poslyugamy z prozhyvannya. Na pochatku 2007 roku v oblasti narakhovувалосya 9438 gotelnykh miscy. Y 2006 roci y Lviv'sьkyy oblasti obsluzhyly 93,6 tys. turystiv - na 3,1% bilyshе, nih y 2005 roci, ale na 21,3% menzhe, nih y 2000. Za poserednyctvom turystychnykh firm Lviv'sьku oblast' vidvidaly 8,4 tys. inozemnykh turystiv ta 44,4 tys. hromadyan Ukrainy. Za kordon vvihalo 40,7 tys. meshkantsiv oblasti (dani za 2006 p.). Prot'yagom останніх rokiv zbylshuetsya kilykist' podorozhey hromadyan Ukrainy y susidni derzhavy. Y porivnyanni z 2005 rokom zbylshennya stanovilo 16,1%, natomist' y porivnyanni z 2000 p. - 42,6%. Y porivnyanni z 2005 rokom zrosly kilykist' turystiv, sho podorozhuyot z metoyu ozdorovlennya (z 0,7% y 2005 p. do 4,9% y 2006 p.).

3.3.2. Основні форми туризму і рекреації та перспективи їхнього розвитку

Y transkordonnomu regioni rozvivayutsya rizni formy turizmu. Klyuchove znachennya maе vidpochynkovo-kraeznavchy, likувальnyy, osvіtniy, pryrodnyy (myslyvstvo, rybalystvo) i biznes-turizm. Zbylshuetsya kilykist' zakordonnykh turystychnykh poizdok (y tomu chisli v chastyini malogo prykordonnogo ruhu), pochynaе intenzivnishе rozvivatysya sil'sьkyy (agroturizm), a v Karpataх – aktyvnyy hirs'ьkyy turizm (hirs'ьkolyzhnyy sport, pishi, velosipedni i kinni poходи). V ukrayins'ьkyy chastyini zbereglosya bagato osередkiv narodnogo mystectva, sho razom z dobre rozvynenoю infrastrukturoю kul'tury (muzei, teatry, filarmonii) stvorюe mozlyvosti dlya rozvytku turizmu piznaval'no-kul'turoznavchogo kharakteru.

Y Lyublyns'ьkomu voєvodstvi virazno domіnuе vidpochynkovyy turizm (vidpusknyy, rekreatyivnyy), ale takozh rozvivayetsya palomnytvo (khramy Materі Bozhoi y Kodni, Lesna-Podlyas'ьkyy, Vonvolyntsi, Krasnobrudі, pravoslavnyy khram y Yablachnyy), poizdki po mіsцyax natsional'noyi pam'yati (v osnovnomu po mіsцyax masovoy gibeli v'yzniv II svіtovoy viyni – Maidanek, Sobіbur, Belzhec), vse populyarnishim staе sil'sьkyy turizm. Intenzyvnist' turystychnogo ruhu znachno zbylshuetsya y teplu poru roku i

зосереджується в районі Казімежа Дольного, Наленчува, Ленчинсько-Влодавських озер і Розточчя, а також в історичних містах (в основному в Любліні і Замості).

На території Підкарпатського воєводства спостерігається диференційований рівень розвитку туризму. Велике різноманіття туристично привабливих об'єктів і значні відмінності у розвитку туристичної і супутньої туристичної інфраструктури спричиняють різницю в інтенсивності туристичного руху, з зосередженням останнього у південній частині воєводства (Бещади). Враховуючи різниці у туристичному потенціалі (природного, культурного, економічного і організаційного характеру), можна виділити три райони:

I) південний – охоплює повіти: Бещадський, Леський, Санокський, Кросненський, Ясельський, Бжозовський, Стшишовський. В цьому районі виразно домінує активний і спеціалізований, а також культурознавчий (різних видів) і сільський туризм. Існують великі можливості для відпочинку як індивідуальних туристів (наприклад, сімей з дітьми), так і організованих груп (наприклад, “зелені” і “білі” школи, інтеграційні і мотиваційні подорожі);

II) центральний – охоплює повіти: Дембіцький, Ропчицько-Сендзішовський, Жешівський, Ланьцутський, Кольбушовський, Лежайський, Пшеворський, Ярославський, Перемишльський, Любачувський. Характерною рисою цього району є велика кількість послуг, орієнтованих на туристів, що хочуть поєднати відпочинок з екскурсіями у Південно-Східну Європу. Це логістичний центр, який обслуговує як внутрішніх, так і іноземних туристів. Відповідно він вимагатиме розвитку мережі туристичних фірм, транспортних і страхових послуг, готельної і харчової інфраструктури, висококваліфікованих екскурсоводів і проводирів;

III) північний – охоплює повіти: Мелецький, Тарнобжегський, Стальова Воля, Ніжанський. Це територія колишнього Центрального промислового округу, який також має високу природну цінність. Тут існують великі потенційні можливості для розвитку активного і спеціалізованого, а також різних форм культурознавчого туризму.

Прадавня Волинь - область, майже третину території якої займають ліси, де налічується кілька сотень річок і озер, що мають найчистіші води в Європі, а також поклади торфових лікувальних грязей, родовища чотирьох видів мінеральної води, є унікальним краєм для туристів. Архітектурні пам'ятки історії та культури, збережені народні звичаї і традиції приваблюють сюди туристів з різних куточків світу. Усе це створює сприятливі передумови для розвитку і функціонування відпочинково-лікувального, культурознавчого, краєзнавчого, активно-спортивного, мисливського, а також сільського туризму. На Волині перші агро-садиби зеленого туризму з'явилися у 2001 році у селах Шацького й Ківерцівського районів. Нині понад 70 гостинних садиб Волині, що діють практично в усіх районах, приймають туристів. Крім того, важливим завданням для Волині є пристосування під туристичні потреби замків, монастирських і палацово-паркових ансамблів. Багато з цих об'єктів мають вигідне географічне розташування (у прикордонних районах та поблизу міжнародних трас) і можуть використовуватися у туристичній діяльності.

Найбільш популярна мета туристичних подорожей у Львівській області – активне

проведення вільного часу і відпочинок (86,3%). Львівщина володіє великим потенціалом для розвитку курортного, пізнавального, а також гірського і гірськолижного туризму. В області функціонують 4 гірськолижні центри: Славське, Тисовець, Розлуч і Турка. Ці центри мають спеціалізовану гірськолижну інфраструктуру: санны, гірськолижні і слаломові траси. Існують умови для розвитку дельтапланеризму. Протягом останніх років всепопулярнішим стає сільський туризм. Пріоритетними для розвитку агротуризму є райони (агротуристичні місцевості), прилеглі до Національних парків “Сколівські Бескиди” і “Яворівський”, а також розташовані в межах існуючих і запроектованих регіональних ландшафтних парків “Надсянський”, “Знесіння” і “Равське Розточчя”. Розвиток сільського та екологічного туризму на заповідних територіях Львівської області пов’язаний з розвитком краєзнавчого і спеціалізованого туризму (пішохідного, велосипедного, кінного). Львівщина має можливості для розвитку релігійного туризму. В області збереглося багато релігійних об’єктів культового характеру. Значним туристичним потенціалом володіють такі міста, як Жовква, Белз, Бібрка, Золочів, Жидачів, Олесько. Найвідоміші центри релігійного туризму в області – це Крехівський монастир (пам’ятка оборонної архітектури XVII ст.), Унівський монастир (ансамбль, що складається з фортеці, монастиря та Успенської церкви).

З огляду на фізіографічні умови Закарпатської області прерогативу повинен мати розвиток різних форм гірського туризму як в літній, так і в зимовий період (відвідування карстових і соляних печер, відпочинок біля гірських водоспадів – Войводинського, Трофанця, Шипота, Городилівського, Скакала, Липовецького, Лумшорського, Мокрянського, Чортівського Млина). Крім цього, в області існують прекрасні можливості для розвитку культурознавчого (зокрема, велика кількість цікавих об’єктів дерев’яної архітектури) та оздоровчого туризму.

У контексті розвитку транскордонного туризму (між Україною і Польщею) потенціально ускладнення становлять:

- візовий режим;
- недостатня кількість пунктів перетину кордону і їхня низька пропускна здатність;
- низький рівень розвитку мережі автодоріг та супутньої інфраструктури;
- незадовільний рівень інформаційно-рекламного забезпечення розвитку туризму;
- недостатня кількість спеціалістів з обслуговування туристичного руху;
- низький рівень асортименту туристичних послуг, у тому числі готельних.

III. АНАЛІЗ SWOT

Прикордонний польсько-український регіон характеризується великою в загальноєвропейському масштабі туристично-природною і культурною цінністю. Сильною стороною регіону, крім вигідного розташування і великого біорізноманіття, є величезна культурна спадщина і національна різноманітність. Нижче описані виявлені внутрішні сильні і слабкі сторони регіону, який охоплений даною Стратегією, а також зовнішні можливості і загрози. Таким чином було здійснено аналіз SWOT (абревіатура англійських слів STRENGTHS – сильні сторони, WEAKNESSES – слабкі сторони, OPPORTUNITIES – можливості і THREAT – загрози).

Сильні сторони	Слабкі сторони
■ розвинута освітня база з підготовки кадрів з вищою освітою	■ велика частка сільського населення та низький рівень його освіти;
■ мережа академічних центрів з великим дослідним потенціалом, відкритих на співпрацю з приватним і державним сектором	■ зростання дефіциту кваліфікованих кадрів;
■ сприятлива вікова структура населення;	■ недостатня дидактична інфраструктура вищих навчальних закладів, невідповідність напрямків і процесу підготовки потребам сучасного суспільства;
■ швидкий розвиток мережі і структур транскордонного співробітництва, у тому числі співпраця міст-побратимів та суспільна ініціатива;	■ застаріла навчально-освітня база (приміщення навчальних закладів вимагають ремонту і модернізації);
■ низькі витрати на підготовку добре освічених кадрів;	■ низький рівень співпраці освітніх, дослідних, перспективних та інноваційних установ з господарською сферою;
■ мобільність, здатність до адаптації, працьовитість, підприємливість населення регіону;	■ високий рівень безробіття серед молоді;
■ розвиток громадянського суспільства, динамічний розвиток неурядових організацій;	■ низька просторова і професійна мобільність працівників;
■ розвиток системи екстреної медичної допомоги;	■ високе від'ємне сальдо міграції, структурне і довготривале безробіття, особливо на селі;
■ вигідне географічне розташування на перехресті основних шляхів сполучення;	■ бідність суспільства; низький рівень суспільної та екологічної свідомості;

<ul style="list-style-type: none"> ■ висока якість природного середовища (відносно низький ступінь антропогенних перетворень абіотичних і біотичних елементів довкілля), що створює можливості для розвитку різних форм туризму і рекреації; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ недостатні можливості для зайнятості у сільській місцевості, особливо для жінок;
<ul style="list-style-type: none"> ■ плідючі землі; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ низька ефективність функціонування системи охорони здоров'я;
<ul style="list-style-type: none"> ■ великі лісові комплекси, розвиток збалансованого лісового господарства; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ поганий стан здоров'я населення, низький рівень свідомості у сфері профілактики, ускладнений доступ до послуг з охорони здоров'я;
<ul style="list-style-type: none"> ■ великі запаси мінеральних вод; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ природна небезпека (водна та вітрова ерозія земель, зсуви ґрунту, повені);
<ul style="list-style-type: none"> ■ багатокультурне співіснування історичної спадщини; регіон співіснування і взаємопроникнення культур східної і західної європейської цивілізації; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ бідні ресурси поверхневих вод (ріки, озера, водосховища) та їхнє значне забруднення;
<ul style="list-style-type: none"> ■ різноманітне і добре збережене культурне середовище (пам'ятки архітектури і містобудування міжнародного значення, фольклор і традиційна культура, багатовіковий і багатокультурний характер культурної спадщини, унікальна сакральна і сільська архітектура); 	<ul style="list-style-type: none"> ■ слабо розвинута інфраструктура водно-каналізаційного господарства (особливо в маленьких містах та у сільських місцевостях);
<ul style="list-style-type: none"> ■ різноманіття туристичних послуг, орієнтованих на різні сегменти споживачів: любителів культури, активного (водного, гірськолижного) і спеціалізованого відпочинку, релігійного туризму тощо; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ слабо розвинута система господарювання побутовими та небезпечними відходами;
<ul style="list-style-type: none"> ■ потенціал створення міжнародних пакетів з великою кількістю продуктів і проектів; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ застаріла і деградована система меліорації і водного оснащення, неналежне функціонування систем меліорації;
<ul style="list-style-type: none"> ■ велика гостинність і приязне ставлення до туристів з боку місцевого населення, висока толерантність до інших народів, культур і традицій; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ збільшення загроз для здоров'я міського населення (шум, забруднене повітря);

<ul style="list-style-type: none"> ■ відносно добре кваліфіковані кадри екскурсоводів та організаторів туристичних подорожей, наявність центрів підготовки кадрів для туризму; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ значна кількість деградованих і неосвоєних післяпромислових районів;
<ul style="list-style-type: none"> ■ відносно добре розвинутий агротуристичний сектор. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ не з'єднана і неповна мережа заповідних територій;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ слабо розвинута мережа моніторингу і контролю за довкіллям (особливо на території України);
	<ul style="list-style-type: none"> ■ мала кількість інтегрованих туристичних продуктів і пакетів;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ відсутність послуг для транзитних туристів (невикористаний потенціал);
	<ul style="list-style-type: none"> ■ відсутність достатньої туристичної інформації про регіон (друкованих і електронних публікацій) та занадто низька кількість пунктів туристичної інформації, нерівномірність їхнього розташування і відсутність співпраці між собою;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ нерівномірність бази розміщення, низька якість послуг у частині готельних об'єктів;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ низька кількість пунктів перетину кордону, відсутність переходів так званого малого прикордонного і туристичного руху;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ ускладнений транспортний і комунікаційний доступ до багатьох туристичних районів;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ слабо розвинута супутня туристична інфраструктура;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ незадовільний стан багатьох пам'яток;
	<ul style="list-style-type: none"> ■ низька активність органів влади у сфері розвитку сектора культури і туризму, загальна низька схильність до розвитку підприємництва у галузі розповсюдження надбання культури і пропагування культурних переваг регіону.

Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> ■ швидкий розвиток сектора вищої освіти та активна інтеграція цього сектора в європейську систему освіти (у рамках Європейського освітнього простору); 	<ul style="list-style-type: none"> ■ несприятливі демографічні тенденції (старіння суспільства і поступове зменшення кількості населення в регіоні);
<ul style="list-style-type: none"> ■ зростання загального рівня освіченості населення, що створює підстави для розвитку економіки, яка базується на знаннях; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ високий відсоток людей продуктивного і непродуктивного віку;
<ul style="list-style-type: none"> ■ розвиток трансферу технологій з вищих навчальних закладів у сектор підприємств, використання дослідно-перспективного потенціалу, створення мережі технологічних центрів; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ активне вимивання кадрів (від'ємне сальдо міграції та зміцнення тенденцій відтоку молодих, добре освічених кадрів);
<ul style="list-style-type: none"> ■ приведення системи професійної і вищої освіти у відповідність з новими викликами і вимогами ринку праці; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ зміцнення високої частки професійно пасивних осіб, зміцнення явища бідності;
<ul style="list-style-type: none"> ■ розвиток інфраструктури і послуг інформаційного суспільства; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ нерівномірний доступ до освіти і ринку праці як джерело подальшого зубожіння і розшарування суспільства;
<ul style="list-style-type: none"> ■ доступ до інструментів і коштів на реалізацію структурної і горизонтальної політики ЄС, у тому числі у галузі туризму та охорони довкілля; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ проблеми, спричинені неточним визначенням компетенції і фінансування органів самоврядування в українських областях, що призводить до підвищеної залежності від центральної адміністрації;
<ul style="list-style-type: none"> ■ зростання значення людських ресурсів і мобільності робочої сили, зацікавленість у транскордонному партнерстві; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ вступ Польщі у Шенгенську зону, ускладнення транскордонних контактів з державами, які не є членами ЄС;
<ul style="list-style-type: none"> ■ зростання активності, потенціалу і компетентності неурядових організацій та збільшення їхнього значення для міжнародних контактів; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ політична нестабільність;
<ul style="list-style-type: none"> ■ гармонізація систем охорони природи, розвиток і вдосконалення моніторингу довкілля; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ збільшення природної і антропогенної загрози для довкілля ("парниковий ефект", погіршення водного балансу, транскордонні забруднення);

<ul style="list-style-type: none"> ■ використання великої природної і культурної цінності регіону для розвитку різних форм туризму; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ розбіжності у законодавстві в галузі охорони довкілля та його нестабільність (часті зміни);
<ul style="list-style-type: none"> ■ ЄВРО 2012 як шанс для розвитку інфраструктури охорони довкілля та туристичної інфраструктури; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ загроза для біологічного різноманіття регіону (урбанізація і розширення забудови, транспорт, евтрофікація, зараження земель, фрагментація біотопів та екосистем);
<ul style="list-style-type: none"> ■ перспектива підвищеного фінансування структурних змін у сільському господарстві та багатофункціональний розвиток сільських місцевостей із врахуванням збереження природно-культурних цінностей (агротуризм, екотуризм); 	<ul style="list-style-type: none"> ■ транскордонне переміщення забруднень (відходи, небезпечні матеріали, сторонні види флори і фауни тощо), трансфер застарілих технологій;
<ul style="list-style-type: none"> ■ зміцнення позитивних тенденцій у туризмі: підвищення туристичної активності, зростання зацікавленості Центральною і Східною Європою як метою подорожі, зростання зацікавленості активним відпочинком і агротуризмом, підвищений попит на подорожі вихідного дня, розвиток сімейного туризму; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ відсутність або невідповідне використання фінансування реалізації завдань у галузі охорони довкілля, навчання і освіти, туризму і рекреації;
<ul style="list-style-type: none"> ■ створення і рекламування іміджу нового туристичного регіону – “Карпати”; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ ЄВРО 2012 (зростання транспортного навантаження, забруднення, інтенсивності туристичного руху);
<ul style="list-style-type: none"> ■ проєвропейська орієнтація України, що дає можливість вступу в ЄС та відкриття кордонів в рамках Шенгенської угоди; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ конкуренція з боку інших європейських туристичних регіонів;
<ul style="list-style-type: none"> ■ розвиток транскордонної співпраці у рамках Єврорегіону “Буг”; 	<ul style="list-style-type: none"> ■ збільшення загроз, пов’язаних з функціонуванням зовнішнього кордону Європейського Союзу між Польщею та Україною, еміграція зі Сходу, контрабанда товарів, міжнародна злочинність.
<ul style="list-style-type: none"> ■ запровадження однорідних, законодавчо встановлених туристичних стандартів; 	

<ul style="list-style-type: none"> ■ збереження і розбудова культурного капіталу, сильні культурні зв'язки і народні традиції в суспільстві транскордонного регіону (культивування регіоналізму); 	
<ul style="list-style-type: none"> ■ збереження сприятливої економічної кон'юнктури, зростання заможності населення регіону; 	
<ul style="list-style-type: none"> ■ зростання та підтримка попиту і моди на екотуризм серед мешканців Європейського Союзу. 	

ПРІОРИТЕТИ І ЦІЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

UA

ОСНОВНА МЕТА

Досягнення збалансованого розвитку, зорієнтованого на майбутнє і перспективу щодо якості життя, соціальної рівності, стану навколишнього середовища, культурної спадщини, партнерської співпраці і добросусідства на польсько-українському прикордонні.

ПРІОРИТЕТ I. Збалансоване просторове планування й раціональне використання природних ресурсів

Опис пріоритету

Природні умови та стан довкілля, а також спосіб просторового господарювання значною мірою визначають якість і привабливість польсько-українського транскордонного регіону. На стан довкілля суттєво впливає рівень оснащення регіону основною технічною інфраструктурою, пов'язаною з охороною довкілля, а також діяльність із збереження і відновлення територій, які виконують важливі екологічні функції. Здійснена діагностика показує, що у транскордонному регіоні мають місце великі диспропорції в оснащенні сільської місцевості і міст інфраструктурою, яка пов'язана з впливом на довкілля. Як правило, міста володіють краще розвинутою водно-каналізаційною інфраструктурою і краще організованою системою поводження з відходами. Поводження з побутовими і промисловими відходами – це ще одне важливе питання, яке вимагає ґрунтового впорядкування. Існуюча практика поводження з відходами, яка в основному полягає у складуванні відходів на сміттєзвалищах, потребує змін з метою забезпечення ефективного скорочення об'ємів продукування відходів, а також отримання з відходів вторинної сировини і енергії. Важливою проблемою є забезпечення екологічної безпеки мешканців регіону, у тому числі зменшення ризику повеневих явищ. Крім заходів інженерного характеру (наприклад, будівництва дамб), суттєву роль в цьому контексті має відігравати просторове планування. Інтегральним елементом усіх намірів у сфері охорони навколишнього середовища повинна стати екологічна освіта суспільства. Забезпечення участі населення у заходах з охорони довкілля підвищить зацікавлення мешканців прикордоння екологічними питаннями, а відтак призведе до того, що вони дбатимуть про середовище, в якому живуть.

Усі заходи в рамках даного пріоритету призведуть до мінімізації загроз для довкілля, зокрема це стосується поверхневих і ґрунтових вод та земель. Це підсилить систему охорони природи прикордоння. Налагодиться співпраця у сфері уніфікації моніторингових досліджень, взаємного інформування про потенційну екологічну загрозу. Здійснення спільних природничих досліджень та впровадження інтегрованої системи управління довкіллям призведе до обмеження несприятливих процесів та екологічних загроз. Раціональне господарювання природними ресурсами, засноване на принципах збалансованого розвитку, та покращення стану навколишнього середовища матимуть позитивний вплив на імідж і туристичну привабливість регіону,

а також підвищать якість життя населення.

Мета 1. Розвиток інфраструктури охорони навколишнього середовища

Результатом розвитку технічної інфраструктури охорони довкілля стане забезпечення кращої якості його основних елементів та зменшення зовнішніх екологічних втрат, а також дозволить виконати ряд міжнародних зобов'язань в галузі екологічних стандартів. У рамках даної мети мають бути здійснені заходи у сфері водно-каналізаційного господарювання, спрямовані на забезпечення продуктивних і ефективних систем водопостачання та збору й очищення побутових стоків, у тому числі у сільській місцевості. Підтримка надаватиметься також розробці документації, необхідної для подання заявок і реалізації проектів (технічної проектної документації).

Ще один важливий вид діяльності – зменшення обсягів складування побутових відходів та збільшення частки комунальних відходів, що піддаються утилізації і знешкодженню іншими, ніж складування, методами, а також ліквідація загроз, пов'язаних із складуванням відходів, зокрема небезпечних. Таким чином стимулюватимуться заходи з запобігання і обмеження творення відходів, впровадження сучасних технологій утилізації, зокрема отримання вторинної сировини, з ліквідації загроз, пов'язаних із складуванням відходів, та з рекультивациі деградованих земель. Заходи з рекультивациі стосуватимуться відновлення природного рельєфу та/або досягнення відповідності вмісту речовин згідно з стандартами.

Оперативні цілі:

- 1.1. Модернізація і розвиток водно-каналізаційного господарства.
- 1.2. Розвиток сучасної системи поводження з побутовими, промисловими і небезпечними відходами.

Мета 2. Раціональне водне господарство та підвищення накопичення води

Діагностика свідчить про незначні водні ресурси регіону та про високу загрозу, пов'язану з неналежним станом технічних об'єктів накопичення води і протиповеневого захисту. Досягнення мети приведе до забезпечення необхідної кількості водних ресурсів для потреб населення і народного господарства та до мінімізації наслідків негативних природних явищ. Зокрема, йдеться про протидію повеням, обмеження дефіциту води, а також про покращення процесів прийняття рішень шляхом отримання правдивих даних про функціонування водного середовища. Відбудеться збільшення кількості експлуатаційних ресурсів, необхідних для потреб населення і господарства польсько-українського прикордоння, та підвищення рівня протиповіневої безпеки і ефективності протидії наслідкам посухи. Особлива увага приділятиметься заходам з відновлення і збільшення природного накопичення води у долинах рік. У цьому контексті важливу роль відіграє просторове планування, за допомогою якого має підтримуватися належний екологічний стан долин та підтоплюваних районів. Існуюча система водної меліорації буде переглянута і модернізована для того, щоб максимально врахувати екологічні вимоги та принципи багатофункціонального

розвитку. Протиповеневий захист здійснюватиметься згідно з принципами Рамкової Водної директиви з урахуванням обмежень, що впливають з існування зон мережі "Натура 2000". Відбудеться вдосконалення системи запобігання, моніторингу та управління водними ресурсами прикордоння.

Оперативні цілі:

- 2.1. Використання водних ресурсів регіону в рамках раціонального економічного розвитку (туризм і рекреація, сільське і лісове господарство тощо).
- 2.2. Протиповеневий захист.
- 2.3. Модернізація меліораційних систем і розвиток водно накопичувальних систем

Мета 3. Запобігання небезпек і підвищення якості життя

Результатом досягнення мети стане покращення захисту від наслідків природних небезпек (за винятком повеней), співпраця у сфері ліквідації цих наслідків та відновлення належного стану довкілля. Зокрема, йдеться про запобігання ерозійним процесам і зсувам ґрунту, управління можливими надзвичайними ситуаціями, спричиненими змінами клімату. Надаватиметься підтримка дослідним проектам у галузі розробки методів аналізу і прогнозу природних загроз. Крім цього, стимулюватимуться підходи і заходи, спрямовані на охорону акустичного клімату урбанізованих районів. Покращення якості повітря в урбанізованих районах в свою чергу пов'язане з заходами з обмеження інтенсивності автомобільного руху (пропагування і розвиток громадського транспорту), обмеженням так званої низької емісії, енергозбереженням (наприклад, модернізація утеплення будинків), застосуванням низько емісійних технологій спалювання палива об'єктами громадського призначення та використанням альтернативних джерел енергії. Виконання завдань в рамках даної мети спричиниться до обмеження загрози для життя і здоров'я населення та підвищення якості життя, зокрема в урбанізованих районах. Здійснювані заходи вписуються у довготермінову стратегію протидії змінам клімату.

Оперативні цілі:

- 3.1. Регіональна співпраця у сфері запобігання стихійним лихам.
- 3.2. Обмеження небезпек, пов'язаних з надмірним рівнем вібрації та шумів.
- 3.3. Покращення якості атмосферного повітря в урбанізованих районах.

Мета 4. Охорона біологічного різноманіття, збереження ландшафтної цінності регіону, зміцнення мережі заповідних об'єктів

Територія польсько-українського прикордоння характеризується високою природною цінністю, яку необхідно зберегти для теперішніх і майбутніх поколінь. Ефективна охорона та управління природною спадщиною, у тому числі цінними природними територіями, вимагає координації і здійснення спільних заходів, зокрема щодо районів, по яких проходить державний кордон (міжнародні біосферні заповідники). Здійснення заходів у рамках даної мети призведе до інтенсифікації і

охоплення відповідними режимами охорони територій високої природної цінності. Крім цього, відбудеться зміцнення мережі зв'язків між природоохоронними територіями (відновлення функціонування екологічних коридорів), а також способів господарювання і управління цими територіями. Важливим завданням є відновлення належного стану природних біотопів та екосистем у рамках природоохоронних територій паралельно із збереженням видів, що знаходяться під загрозою знищення, та генетичного різноманіття рослин, тварин і грибів. Розроблятимуться шляхи обмеження деградації живої природи та втрат ресурсів біорізноманіття внаслідок господарської діяльності. Досягнення мети спричиниться також до визначення єдиної мережі об'єктів „Натура 2000” у польсько-українському транскордонному регіоні. Суттєвим елементом діяльності стане формування суспільної екологічної свідомості, яка сприятиме охороні довкілля. Наведені заходи відповідають реалізації Міжнародної конвенції про охорону біологічного різноманіття.

Оперативні цілі:

- 4.1. Співпраця в управлінні міжнародними біосферними заповідниками.
- 4.2. Співпраця у впровадженні програми „Натура 2000”.
- 4.3. Пропагування заходів із збереження об'єктів особливої ландшафтної цінності.
- 4.4. Створення єдиного кадастру територій високої природної і ландшафтної цінності.

Мета 5. Зміцнення системи управління охороною довкілля і формування екологічної свідомості населення регіону

Проведена діагностика вказує на те, що обсяг і якість інформації про навколишнє середовище з польського та українського боку транскордонного регіону є різними. Різні моніторингові процедури і методи дослідження не сприяють єдиному і ефективному управлінню отриманою інформацією. Результатом досягнення мети повинна стати гармонізація і покращення функціонування системи моніторингу довкілля, а також підвищення доступності інформації про природу. Шляхом активного залучення суспільства до вирішення екологічних проблем підвищиться екологічна свідомість населення прикордоння, формуватиметься відповідне проєкологічне мислення, мешканці усвідомлять необхідність впровадження належних методів охорони навколишнього середовища, природи і ландшафту. Освітня діяльність в галузі охорони довкілля має бути широкомасштабною і охоплювати усі вікові групи населення транскордонного регіону. Заходи в рамках даної мети забезпечують можливість виконання міжнародних зобов'язань, зокрема Організації конвенції.

Оперативні цілі:

- 5.1. Гармонізація системи моніторингу довкілля.
- 5.2. Інформування, надання доступу, публікація даних щодо стану довкілля.
- 5.3. Розвиток екологічної освіти.
- 5.4. Підвищення участі населення у діяльності з охорони навколишнього середовища.

ПРІОРИТЕТ 2. Транскордонна суспільна інтеграція та покращення умов життя мешканців прикордонного регіону

Опис пріоритету

Тісна співпраця мешканців транскордонного регіону, вирішення соціальних проблем, створення привабливого середовища для життя, посилення місцевих ринків і пропагування перспективних ініціатив на усіх рівнях – всі ці аспекти абсолютно необхідні для забезпечення збалансованого розвитку. Держави, які утворюють транскордонний регіон, мають міцні культурні зв'язки і спільну історію. Як вказувалося у діагностиці сучасного стану, прикордонний регіон характеризується освіченим населенням, особливо у містах, наявністю великої кількості освітніх і наукових установ різних рівнів та відносно дешевою робочою силою. Однак стандарти життя є відносно низькими: прикордонний регіон бореться з проблемами у соціальній сфері, поганим розвитком матеріальної бази освітніх установ та закладів охорони здоров'я, відсутністю привабливих занять і посад для освічених молодих людей, високим рівнем безробіття у польській частині регіону тощо. Тому пріоритетний вектор спрямований на підтримку соціальних зв'язків, які є важливим елементом соціальної інтеграції. Реалізація пріоритету відбуватиметься шляхом досягнення комплексу стратегічних цілей, що становитимуть підставу для визначення провідних напрямків завдань/заходів у рамках оперативних цілей.

Мета 1: Підтримка інтеграції системи освіти і ринку праці

Діагностика суспільної ситуації показала, що транскордонний регіон належить до регіонів, в яких відбувається систематичний відтік молодого освіченого населення у регіони з добре розвинутою економікою. Це явище має негативний вплив на економічний розвиток транскордонного регіону. З огляду на несприятливу ситуацію на ринку праці з обох боків кордону слід підтримувати такі системні рішення, які призведуть до створення нових робочих місць і вирішення проблем на ринку праці. В рамках даної мети пропагується і розвивається співпраця між установами і суб'єктами ринку праці, зокрема у вигляді заходів з підтримки осіб, які повертаються на цей ринок, а також протидії явищу соціальної ізоляції (наприклад, підтримка транскордонних мереж забезпечення доступу і обміну інформацією про можливості працевлаштування у транскордонному регіоні; створення інформаційних центрів тощо). Важливу роль на ринку праці відіграють заходи з вирівнювання шансів і протидії дискримінації. Необхідне також забезпечення перспективної високоякісної загальної і професійної освіти, яка являє собою ключовий чинник ефективного соціально-економічного розвитку регіону. Досягнення цієї мети буде можливе завдяки визначенню широкого спектру заходів в системі загальної, професійної і вищої освіти. Важливим для інтеграції транскордонних регіонів є здобуття мовних та міжкультурних знань. Підтримка надаватиметься діяльності з розвитку співпраці у галузі освіти, зокрема підготовки до праці і впровадження безперервної освіти. Особлива увага приділятиметься освітнім заходам з підтримки розвитку інформаційного суспільства.

Оперативні цілі:

- 1.1. Створення стабільної транскордонної мережі співробітництва інститутів праці.
- 1.2. Проведення досліджень і аналізів, створення і розвиток спільної системи моніторингу і прогнозування ситуації на ринку праці (з особливим врахуванням правил Шенгенської зони і малого прикордонного руху).
- 1.3. Розвиток людських ресурсів як спільного потенціалу, зокрема розвиток спільних освітніх і наукових заходів та соціальна і професійна інтеграція мешканців транскордонного регіону.
- 1.4. Створення можливостей для здійснення досліджень в сфері функціонування системи освіти, ефективності навчання та приведення навчальних програм у відповідність потребам ринку праці, з особливим врахуванням соціальних груп, що знаходяться під загрозою ізоляції.

Мета 2. Формування підстав для транскордонного співробітництва у галузі охорони здоров'я, соціального забезпечення та активної соціальної політики

Стан здоров'я мешканців прикордонного регіону значно гірший, ніж в середньому по Україні і Польщі. Рівень захворюваності і смертності, в основному від онкологічних і серцево-судинних хвороб, значно перевищує показники інших регіонів. Здійснення профілактичної діяльності і покращення доступності послуг з охорони здоров'я паралельно з підвищенням якості обслуговування – це обов'язковий елемент соціально-економічного розвитку, який значною мірою визначає почуття суспільної безпеки. Розвиток профілактики та ринку медичних послуг, пристосований до змінних потреб, дозволить покращити умови життя у транскордонному регіоні. Для протидії і ліквідації наслідків негативних явищ суспільної ізоляції і маргіналізації важливе значення має здійснення заходів, спрямованих на забезпечення умов, що сприяють творенню різних форм соціальної допомоги незахищеним верствам населення, зокрема людям похилого віку та людям з особливими потребами. Тому необхідно посилювати інституційну діяльність і створювати умови для розвитку та ефективної діяльності неурядових організацій, що працюють у соціальній сфері.

Оперативні цілі:

- 1.1. Співпраця між польськими та українськими інститутами у галузі практичного професійного навчання в контексті охорони здоров'я та допомоги людям похилого віку і людям з особливими потребами.
- 1.2. Розповсюдження форм активної інтеграції і соціальної роботи.
- 1.3. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері допомоги соціально ізольованим групам населення, обмін і популяризація належних практик.
- 1.4. Організація спільної інтегрованої системи екстреної медичної допомоги.

Мета 3. Ініціатива місцевих громад, пропагування суспільної інтеграції

Стратегічна мета, спрямована на зміцнення співпраці місцевих громад, неурядових організацій, адміністративних структур та соціально-економічних партнерів, створення нових мереж транскордонного співробітництва, а також на формування динамічного,

освіченого, безпечного і здорового суспільства. Дана мета досягатиметься, зокрема, шляхом впровадження спільних заходів у галузі освіти, охорони здоров'я і соціального захисту. Необхідна діяльність, орієнтована на покращення якості освіти, широкого доступу до безперервної освіти та забезпечення високої якості системи охорони здоров'я і соціального захисту. Водночас розвиток транскордонного ринку праці значною мірою спричиниться до зменшення безробіття у регіоні і кращої інтеграції соціально ізольованих груп. Обмін досвідом слугуватиме пропагуванню рівності шансів, підвищенню мобільності та гнучкості робочої сили, розвитку здібності працівників адаптуватися до потреб ринку праці. Налагодження і посилення прямих контактів спричиниться до розвитку суспільного партнерства, результатом чого стане єдність суспільства, зростання доходів місцевого населення та підвищення привабливості транскордонного регіону як динамічної одиниці, що пропонує цікаві можливості для професійного розвитку.

Оперативні цілі:

- 3.1. Налагодження і посилення прямих контактів між польським та українським суспільством у прикордонних районах.
- 3.2. Створення бази для підготовки пробних та інноваційних проектів, зосереджених навколо обміну належними практиками.
- 3.3. Створення тематичних мереж і груп партнерської співпраці.
- 3.4. Популяризація і обмін досвідом у сфері волонтерської діяльності як форми інтеграції ізольованих суспільних груп.

ПРІОРИТЕТ 3. Підтримка розвитку туризму та охорона культурної спадщини

Туристична привабливість – це суттєва перевага польсько-українського транскордонного регіону. Передбачається, що у майбутньому туристичний сектор стане одним із стовпів регіональної економіки. Створення спільного туристичного асортименту, що охоплює різні форми туризму і рекреації, обумовить можливість активізації місцевих підприємців і органів самоврядування, а також дозволить здійснити ряд заходів наукового, навчально-освітнього і маркетингового характеру. Реалізація пріоритету також сприятиме прискоренню темпу розвитку сільської місцевості, де переважно розташовані цікаві природні і культурні об'єкти. У рамках пріоритетного вектору буде виконуватися програма розвитку і модернізації туристичної і супутньої інфраструктури. Здійснювані заходи мають відповідати принципам збалансованого розвитку і дотримання стандартів охорони природи.

Мета 1. Ідентифікація і розвиток українсько-польського прикордоння як єдиного туристичного регіону

Польсько-український транскордонний регіон відзначається високим туристичним потенціалом, який, однак, на разі не вивчений повністю. Вивчення і зіставлення основних переваг дозволить створити виняткову інтегровану туристичну

пропозицію і пропагувати її як в Європі, так і в світі. Крім цього, будуть розвиватися і вдосконалюватися спільні туристичні продукти.

Транскордонний регіон володіє великим потенціалом туристичної привабливості. Цікаві ландшафтні і природні об'єкти кількох географічних областей з обох боків кордону мають спільні риси: Люблінське і Волинське Полісся, Західно-волинська і Волинська височина та Розточчя, що простягнулося від Красьніка до Львова.

Культурна спадщина прикордоння – це результат багатовікової спільної історії. У транскордонному регіоні зосереджені як сакральні, так і світські об'єкти культурної спадщини, що є віддзеркаленням співіснування багатьох релігій і народів. З обох боків кордону збереглися пам'ятки матеріальної і духовної спадщини католицької, православної, греко-католицької, вірменської і євангелічної церков, а також юдаїзму та ісламу. Серед світських пам'яток вирізняються об'єкти доісторичної і історичної доби, оборонні споруди, садиби і палаци в Польщі та Україні, які часто належали одним і тим самим родинам, містобудівні ансамблі та окремі об'єкти міської і сільської архітектури.

Основні туристичні об'єкти можуть стати підставою для формування групи туристичних продуктів на території обох держав, які мають бути просторово пов'язані між собою. Ідентифікація прикордоння як єдиного туристичного регіону необхідна вже сьогодні, адже вступ України до Європейського Союзу дозволить відкрити вітчизняним і іноземним туристам новий, цікавий і конкурентноздатний, туристичний регіон в Європі.

Оперативні цілі:

- 1.1. Створення привабливої, унікальної, інтегрованої туристичної пропозиції на підставі наявного потенціалу транскордонного регіону.
- 1.2. Розвиток існуючих спільних туристичних продуктів.
- 1.3. Створення нових інтегрованих туристичних продуктів і перетворення цікавих об'єктів у туристичні продукти.

Мета 2. Розвиток інтегрованої системи маркетингу і популяризації польсько-українського транскордонного регіону в Україні, Польщі і за кордоном

Сьогодні маркетинг відіграє дуже важливу роль у популяризації туристичних продуктів. Досягнення мети дозволить здійснювати спільну маркетингову діяльність у дослідній і практичній сферах, а також створити єдину туристичну марку транскордонного регіону. Крім цього, активізується діяльність, завдання якої полягає у розвитку і вдосконаленні системи туристичного інформування. Відбудеться поширення доступу до різних інформаційних матеріалів туристичного характеру.

Досягнення пріоритетної мети можливе за умови, якщо польсько-український транскордонний регіон провадитиме спільну туристичну популяризацію своїх продуктів. Маркетингова діяльність повинна базуватися на стратегії спільних заходів з застосуванням сучасних інструментів і дослідних технологій. На разі такі заходи мали поодинокий характер.

„Нічого про нас без вас” – такий робочий девіз повинна мати спільна маркетингова діяльність. Це означає, що, популяризуючи польські туристичні продукти, слід пропагувати українські, і навпаки. Найкраще, якби це були продукти регіонально-транскордонного характеру.

Рекламні стенди на закордонних, вітчизняних і місцевих виставках повинні мати спільну вивіску і логотип транскордонного регіону. Рекламні видання, як паперові, так і електронні, що популяризують транскордонні туристичні продукти і видаються в Польщі або в Україні, повинні розроблятися спільними редакціями і консультантами та мати логотип регіону.

Оперативні цілі можуть бути досягнуті лише якщо регіон стане відомим серед туристів в цілій Європі.

Оперативні цілі:

- 2.1. Створення марки транскордонного туристичного регіону.
- 2.2. Розвиток транскордонної системи туристичної інформації і забезпечення вільного доступу до неї.
- 2.3. Здійснення спільної маркетингової діяльності з урахуванням ринкових досліджень.

Мета 3. Збалансований розвиток і просторове освоєння транскордонного туристичного регіону

Туристичний сектор функціонує ефективно лише в умовах належної транспортної доступності та відповідно організованої туристичної інфраструктури. Однак, розвиток туристичної інфраструктури має бути гармонізований з принципами екологічної політики, вимогами охорони навколишнього середовища і ландшафту, а також засадами формування просторового устрою. У цьому контексті суттєву роль слід приділити покращенню просторового планування у розрізі розвитку туризму і рекреації.

Транскордонний туристичний регіон володіє видатними природними перевагами, розташованими, зокрема, в озерних краях, а також у Карпатах, Розточчі і долині Бугу. Вказані райони охоплені різними формами охорони довкілля, а їхня краса приваблює все більше туристів. Відтак існує потреба розробки і впровадження заходів, спрямованих на просторове і транспортне освоєння, що відповідає вимогам просторового ладу і збалансованого розвитку. Необхідна спільна транспортна система – від мережі автотрас, відповідної інфраструктури прикордонних пунктів пропуску, придорожніх автостоянок при туристичних об'єктах та шляхів, пристосованих під потреби туристів, до захисних екранів і природно-виховних маршрутів, обладнаних необхідною технічною інфраструктурою.

Спільні тематичні територіальні дослідження і аналізи, а також чинні плани просторового освоєння транскордонних районів повинні враховуватися при реалізації розвитку туризму на польсько-українському прикордонні. В результаті здійснення таких заходів покращиться транспортна доступність об'єктів і районів, популярних серед туристів, а також з'являться нові можливості для туристичного

вивчення регіону.

Оперативні цілі:

- 3.1. Покращення транспортної доступності регіону і туристичних об'єктів.
- 3.2. Розвиток туристичної і супутньої інфраструктури згідно з принципами збалансованого розвитку.
- 3.3. Охорона навколишнього середовища і збереження історично-культурних пейзажів.

Мета 4. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів для обслуговування туристичного руху та менеджерів з транскордонного туризму

Системи підготовки і способи відбору спеціалістів з обслуговування туристичного руху в Польщі та в Україні відрізняються між собою. Немає жодного вищого або середнього професійного навчального закладу, який би пропонував спеціальність “транскордонний туризм”.

Підготовка висококваліфікованих фахівців-менеджерів з транскордонного туризму стає пріоритетною метою, яка може бути досягнута двома шляхами. По-перше, необхідно створити систему і програму такого навчання, яке б проводилося спільно для польських і українських студентів, по-друге, паралельно з розвитком транскордонного туризму самі по собі будуть частіше з'являтися люди, які ставатимуть фахівцями в процесі набуття практичного досвіду з організації і обслуговування транскордонного туризму. Діяльність у сфері підготовки кадрів для розвитку туризму повинна концентруватися навколо першого з наведених напрямків.

Підготовку кадрів слід здійснювати на рівні різних груп: представників органів самоврядування, університетів, шкіл, а також професіоналів, тобто надавачів послуг і, зокрема, власників агротуристичних господарств.

Дана пріоритетна мета вимагає першочергового досягнення, причому на базі окремої стратегії та суттєвої фінансової підтримки з європейських фондів.

Оперативні цілі:

- 4.1 Підвищення кваліфікації фахівців туристичної сфери та формування протуристичного відношення серед мешканців прикордоння.
- 4.2. Підготовка нових спеціалістів у сфері обслуговування туристичного руху та висококваліфікованих спеціалістів з підготовки туристичних кадрів для вищих навчальних закладів.
- 4.3. Проведення спільних наукових досліджень у галузі туризму.

Мета 5. Створення потужного та інтегрованого інституційного оточення розвитку туризму у польсько-українському прикордонні

Інституційне оточення розвитку туризму у польсько-українському прикордонні

визначає справне функціонування туристичного сектору. У цьому контексті дуже важливе значення має розвиток співпраці у галузі туризму між відповідними органами самоврядування та громадськими організаціями транскордонного регіону. У формуванні позитивних економічних змін в регіоні суттєву роль має відіграти сфера культури і культурна спадщина. Багатство культурних традицій і чисте довкілля, які визначають потенціал регіону, вимагають постійного захисту та опіки з боку органів влади і суспільства. Турбота про належний стан культурного надбання та його ефективна популяризація – це довготривала інвестиція, яка вимагає постійного залучення багатьох інститутів. Для досягнення мети важливе значення матиме також обмін досвідом і співпраця туристичних підприємств регіону, яка дозволить розробити належну практику і високі стандарти, а також підвищити рівень туристичних послуг, що надаються.

Наявний досвід дозволяє говорити про постійне збільшення зацікавлення співпрацею у сфері розвитку транскордонного туризму як з боку органів державної влади, так і з боку представників галузі туристичних послуг. Однак, таке зацікавлення проявляють далеко не всі представники органів самоврядування, особливо на рівні ґмін. Опитування свідчать про те, що у розвитку транскордонного туризму найбільше зацікавлені органи влади і громади тих ґмін, які розташовані у безпосередній близькості до кордону або транзитних шляхів, що ведуть до прикордонних переходів. Зацікавлення серед представників туристичної галузі залежить від профілю діяльності, а відтак можливих прибутків. Наприклад, власники закладів розміщення поблизу кордону та транзитних шляхів виявляють значно активніше зацікавлення, ніж інші.

На жаль, лише незначна частка польських туристичних фірм (біля 10-15%) організує туристичні подорожі в українську частину транскордонного регіону, натомість серед українських фірм зацікавлення подорожами на польську територію у 2-3 рази вище.

Найскладнішою перешкодою, подолання якої дозволило б змінити наявний стан речей, є постійні труднощі з перетином кордону. До недоліків слід також віднести низьку пропозицію і недостатню популяризацію транскордонних туристичних регіонів.

Оперативні цілі:

- 5.1. Посилення співпраці польських та українських органів самоврядування і суспільних інститутів, а також транскордонної співпраці в галузі туризму.
- 5.2. Підвищення зацікавлення і готовності владних структур до підтримки підприємництва у сфері культури і туризму, посилення турботи про культурне надбання, ефективне пропагування культурної спадщини.
- 5.3. Розвиток і співпраця туристичних підприємств транскордонного регіону, формування туристичного кластера.

ПОКАЗНИКИ ПО ТУРИЗМУ (ДАНІ ЗА 2006 РОКУ)

I. Об'єкти розміщення туристів							
№		Одиниця	Закарпатська	Підкарпатське	Львівська	Волинська	Люблінське
1.	Готелі і мотелі	кількість об'єктів	110	58	110	27	48
		місяця розміщення загалом/місяця розміщення протягом усього року	4525	3695	9438	1948	4750
2.	Пансіонати	кількість об'єктів	83	14		1	2
		місяця розміщення загалом/місяця розміщення протягом усього року	6518	685		44	120
3.	Молодіжні турбази, бази відпочинку	кількість об'єктів	79	13	18	71	37
		місяця розміщення загалом/місяця розміщення протягом усього року	1120	763		2076	1860
4.	Будинки відпочинку, відпочинково-навчальні центри	кількість об'єктів	72	43		560	93
		місяця розміщення загалом/місяця розміщення протягом усього року	1280	4488	2143	3511	3919/1871
5.	Курортні заклади	кількість об'єктів	28	8		11	6
		місяця розміщення загалом/місяця розміщення протягом усього року	5026	1354	21157	8065	950
6.	Кількість туристів загалом/кількість іноземних туристів	тис.	320,6/80	564/64,1	93,6/8,4	201/29	564 тис./99,7
7.	Кількість місць розміщення загалом/кількість місць розміщення протягом усього року	тис.	18.719/17.439	201,7/15,1	4306	-	19,8/10,5
8.	Кількість осіб, що скористалися розміщенням/іноземні туристи	тис.	-	564387/64106	278,2/57,9	-	565/95
9.	Надані послуги з розміщення, у тому числі іноземним туристам	тис.	-	1629396/133145	624,0/109,3	-	1290/155
10.	Кількість агротуристичних господарств, у тому числі екологічних		143	570	79	-	215 (20)
	- кількість місць розміщення в агротуристичних та екологічних господарствах		858	7581		-	1563
11.	Частка туристів агротуристичних господарств у загальній кількості туристів	%	8	-		-	8-10

II. Туристична інфраструктура							
№		Одиниця	Закарпатська	Підкарпатське	Львівська	Волинська	Люблінське
12.	Туристичні траси (пішохідні; велосипедні; кінні; водні; залізничні), разом	кількість	129	228	3/92	9	
		довжина трас, км	-	9619,9		-	3800
	Пішохідні	кількість	82	90		-	78
		км	-	2773,5		-	3185км
	Велосипедні	кількість	27	29	3	-	>30
		км	-	2670,8		-	840 км
	Водні	кількість	4	3		-	-?
		км	-	710		-	-
	Кінні	кількість	16	15	4	-	>3
		км	-	382		-	>50км
13.	Вузькоколійна залізниця	км	67	71	-	0	25
14.	Кінноспортивні центри	кількість	16		3	1	45
15.	Пляжі	кількість	34	50		20	біля 70
16.	Басейни, у тому числі цілорічні	кількість	43	62	12	7	32 (22)
17.	Центри підводного туризму	кількість центрів	-		1	1	1?
18.	Вітрильний туризм	кількість центрів	-		-	0	?
19.	Гірськолижні підйомники	загальна кількість	74	28	14	0	12
		загальна довжина, км	-	30	-	0	>2,5
20.	Спортивні аеродроми	кількість	1	4	1	0	4
III. Інфраструктура харчування							
21.	Заклади харчування на туристичних об'єктах масового розміщення (ресторани, бари, кав'ярні, їдальні)	кількість	339	296	2276	1101 (пункти 21 і 22)	247
IV. Суміжні інститути							
№		Одиниця	Закарпатська	Підкарпатське	Львівська	Волинська	Люблінське
22.	Банки, банкомати	кількість	93/302	400/166	82	379	
23.	Система екстреної медичної допомоги	кількість центрів	23	?	385	156	
V. Курортна інфраструктура							
24.	Курорти	кількість		4	139		2
		кількість місць		?	24800		950
VI. Автодорожня мережа							
25.	Міжнародні автотраси, разом	км	240	771,6		158	1000
	- Автостради	км	0	0	8336,8	-	
	- Швидкісні дороги	км	0	0		-	
	- Автотраси міжрегіонального значення	км	610	1665,7		593,4	2200
26.	Густина доріг з твердим покриттям	км/100км2	-	79,4	374,2	31,4	9
27.	Частка двосмугових доріг у кількості доріг загалом	%	-	0		-	100 км
28.	Центри обслуговування подорожніх (ЦОП)	кількість	265			117	?
VII. Залізнична мережа							
29.	Густина залізничних ліній, що використовуються	км/100км2	-	5,5		3,04	5,8
30.	Залізничні лінії, пристосовані до швидкості 160 км/год.	кількість/ довжина, км	0	?	1292,8	-	відсутні

VIII. Мережа аеропортів							
№		Одиниця	Закарпатська	Підкарпатське	Львівська	Волинська	Люблінське
31.	Аеропорти	кількість	1	1	1	0	-
32.	Інші аеродроми, які можуть обслуговувати пасажирський рух		1	4	1	0	2
33.	Річний пасажиропотік в аеропортах, загалом	тис.	7,5	208102		0	-
IX. Прикордонна інфраструктура							
34.	Прикордонні пункти пропуску	кількість	21	16	8	9	5
	- автомобільні	кількість	16	5	4	6	
	- залізничні	кількість	4	4	3	3	
	- для повітряного сполучення	кількість	1	2	1	0	-
	- туристичні	кількість	0	5	-	0	
35.	Відстань між пунктами пропуску	км, середня	25		77,4	-	50 км
36.	Рух на пунктах пропуску	млн. осіб	7,5	14	13,1	6,2	12
X. Інфраструктура культури, об'єкти обслуговування туристів							
37.	Станції телебачення		4	1	2	3	1
38.	Оперні театри, консерваторії, філармонії	кількість	1	1			1
	- місця у музичних закладах	тис.	820	983			535
39.	Оркестри	кількість	-		13	1	20
40.	Музеї	кількість	52	35	17	10	39
41.	Театри	кількість	4	3	11	2	4
	- кількість місць у театрах	тис.	1500	667	399,2	1,8	0,58
42.	Кінотеатри	кількість	47	37	81	21	30
	- кількість місць у кінотеатрах	тис.	-	11392	125,5	-	8,5
43.	Художні галереї	кількість	8	4	-	-	9
	- кількість відвідувачів	тис.	-	67,9	1323,0	-	64
	- кількість виставок, експозицій		-	170	236	-	130
44.	Будинки культури, клуби	- кількість на 1000 жителів	4		10	680	190
45.	Учасники культурних заходів і подій	тис.	-				2040
46.	Спортивні клуби	кількість	35	1203		243	203
47.	Ботанічні сади	кількість	14	1	10	1	1
48.	Зоопарки	кількість	4	0		1	1
49.	Магазини	кількість	17 tys.	20,7 tys.	4958	1368	23 tys.
50.	АЗС та СТО	кількість	265	508	321	117	710
XI. Культурна спадщина							
№		Одиниця	Закарпатська	Підкарпатське	Львівська	Волинська	Люблінське
51.	Історичні просторові комплекси (архітектурні та міські ансамблі)				14 міжнародних		?
	- внесені у список світової культурної спадщини	кількість	0	2		0	1
	- визнані історичними пам'ятками	кількість	424	2	2637 регіон.	860	2
	- внесені у реєстр пам'яток	кількість	8024	3843	794 націон..	35	3705
52.	Археологічні об'єкти (городища, кургани, тощо)	кількість	1029		834	149	84
53.	Особливо цінні архітектурні пам'ятки						-
	- оборонні (замки, руїни замків, фортеці, фортифікації)	кількість	15	21	12	2	8?
	- світські (палаці, садиби)	кількість	8	16	6	-	-
	- адміністративні будинки	кількість	14	?	34	1	-
	- пам'ятні місця масових репресій та історичних подій	кількість	22	?	6	-	>5
54.	Багатокультурність регіону						-
	- частка православ'я та інших релігій	%?	60	?	84,4		-
	- костели	кількість	802	?	130	5	>200
	- монастирські комплекси	кількість	43	?		12	-
	- церкви, синагоги	кількість	-	?	2323	114	54
	- осередки паломництва	кількість	2	6		4	-
	- кладовища (історичні...)	кількість	79 єврейських; 8 німецьких	?	6	-	-

XII. Центри народного мистецтва							
№		Одиниця	Закарпатська	Підкарпатське	Львівська	Волинська	Люблінське
55.	Ткацтво	кількість	8	-	4	8	1
56.	Гончарство	кількість	11	-	4	3	6
57.	Ковальство	кількість	72	-	20	-	1
58.	Плетіння	кількість	114	-	20	6	?
59.	Живопис	кількість	38	-	6	4	
60.	Декоративне та обрядове мистецтво	кількість	24	-	2	9	
61.	Скульптура	кількість	93	-	6	7	1

ПОКАЗНИКИ ПО ОХОРОНІ ДОВКІЛЛЯ

ВОДНІ РЕСУРСИ		одиниця	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1.	Поверхневі води загалом	га							
	Люблінське		14814	15355	15875	16360	17152	17485	17941
	Підкарпатське		27991		21124	21565	20399	19694	19477
	Волинська		45500	45500	45500	45500	45500	45600	45600
	Львівська		42600	42500	42600	42800	42700	42700	42700
	Закарпатська		1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560
2.	Експлуатаційні ресурси підземних вод	гм³							
	Люблінське					1127,4	1137,7	1142,8	1149,6
	Підкарпатське						501,4	502,3	503,3
	Волинська							62,04	62,00
	Львівська								133
	Закарпатська		-	-	-	-	39,95	38,18	39,08
3.	Розхід води на потреби народного господарства і населення	гм³							
	Люблінське		366	345	344	314	355	364	378
	Підкарпатське								
	Волинська		54,00	48,00	43,1	44,99	50,4	57,00	55,1
	Львівська				295,9	272,2	259,86	202,8	244,5
	Закарпатська		-	-	-	62,3	62,17	58,89	58,85
ПОВІТРЯНІ РЕСУРСИ		одиниця	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1.	Емісія повітряних забруднень особливо шкідливими підприємствами (гази без CO₂)	т/рік							
	Люблінське		4574578	4292741	5203813	5127952	5287938	5283674	5078586
	Підкарпатське						25331	26680	25842
	Волинська		42300	45000	43800	43500	51700	50400	56800
	Львівська		108600	114600	97500	96100	89900	95822	110631
	Закарпатська		7700	7800	7800	12500	9617	26581	25630
2.	SO₂	т/рік							
	Люблінське		21834	21259	21346	18643	19038	19103	18581
	Підкарпатське			15 900			13762	14576	14123
	Волинська		2100	2000	1700	1100	1400	1600	1300
	Львівська		48480	52520	45640	43230	37900	40629	46219
	Закарпатська		-	-	-	-	360	327	271
3.	NO_x	т/рік							
	Люблінське		10518	9178	9718	9993	11083	10803	9874
	Підкарпатське			7 400			6239	6466	6514
	Волинська		1000	800	700	800	800	700	800
	Львівська				7800	8800	7700	8272	8982
	Закарпатська		-	-	-	-	3684	3562	2818
4.	CO₂	т/рік							
	Люблінське		4 533 80	4254946	5164905	5090796	5249655	5245365	5041535
	Підкарпатське			2 470			3511526	3492763	3567680
	Волинська		3400	3100	2800	2600	1600	1600	1600
	Львівська				7400	9600	8200	8669	9536

	Закарпатська		-	-	-	-	862	837	692
5.	Емісія повітряних забруднень особливо шкідливими підприємствами (пил)	т/рік							
	Люблінське		8033	7196	7294	6878	6681	6732	5463
	Підкарпатське						3530	3880	3208
	Волинська								
	Львівська		30600	27800	20000	18300	16750	17790	20120
	Закарпатська		-	-	-	895	945	1095	959
6.	Кількість шкідливих підприємств, що викидають пил і газу у повітря								
	Люблінське		95	97	102	106	102	103	106
	Підкарпатське			129			87	85	88
	Волинська		293	316	303	302	216	204	210
	Львівська								
	Закарпатська		12	-	-	-	-	-	7
	ЛІСИ	одиниця	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1.	Поверхня лісів	га							
	Люблінське		558892	561674	564532	565755	567326	567725	?
	Підкарпатське		685029		684444	685681	691248	695322	697788
	Волинська		-	689600	690500	690800	690900	691800	693000
	Львівська		680000	680100	683100	692000	692600	693300	693800
	Закарпатська		657500	657500	657600	657600	657800	657800	657800
2.	Лісистість	%							
	Люблінське		22	22,2	22,3	22,4	22,3	22,4	22,5
	Підкарпатське		36,3	36,3	36,4	36,4	36,5	36,6	36,8
	Волинська		-	34,2	34,3	34,3	34,3	34,3	34,3
	Львівська		31,1	31,1	31,3	31,7	31,7	31,8	31,8
	Закарпатська		51,6	51,6	51,6	51,6	51,6	51,6	51,6
	КОМУНАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА	одиниця	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1.	Довжина діючої мережі водопостачання	км							
	Люблінське		14814	15352	15875	16360	17152	17485	17941
	Підкарпатське						12213,1	12492,7	12676,9
	Волинська		1441,4	-	-	1496,7	1553,7	1567,8	1615,6
	Львівська		4566	4702	4703	4815	4734	4729	4809
	Закарпатська		-	-	-	-	-	-	-
2.	Довжина діючої каналізаційної мережі	км							
	Люблінське		2380	2564	2750	2953	3183	3366	3652
	Підкарпатське						8017,6	8786,4	9283,3
	Волинська		301,6	-	-	302,9	304,6	306,6	314,1
	Львівська		1540,5	1599,9	1650,6	1700,7	1729,5	1645,6	1654,8
	Закарпатська		-	-	-	-	-	-	-
3.	Населення, що користується каналізацією (місто)	%							
	Люблінське		79,9		83,5	83,7	84,4	84,9	85,1
	Підкарпатське		80,4	80,6	81,7	82,1	82,6	83,2	83,6
	Волинська		70,3	-	-	71,0	72,1	72,4	72,7

	Львівська		82,1	82,8	84,1	83,6	83,6	83,1	82,2
	Закарпатська		-	-	-	-	-	-	-
4.	Населення, що користується водопроводом (місто)	%							
	Люблінське		89		92,7	92,8	93,1	93,3	93,4
	Підкарпатське		88,1		90,5	90,7	91,0	91,4	91,5
	Волинська		72,0	-	-	72,5	73,6	73,9	74,4
	Львівська		82,3	83	84,1	83,6	83,6	83,1	82,2
	Закарпатська		-	-	-	-	-	-	-
5.	Промислові і комунальні стоки, що викидаються у воду або ґрунт (загалом)	декаметр³/р							
	Люблінське		159703	126705	127496	120902	142320	143967	162271
	Підкарпатське			174300	193600	190800	180900		
	Волинська		56800	54700	51600	53900	55700	55200	54600
	Львівська		321900	306400	298200	282600	280000	290300	271100
	Закарпатська	млн. м3	-	-	-	-	54,74	53,2	53,934
6.	Населення, що користується очисними спорудами, загалом	%							
	Люблінське		47,8	48,8	49,6	49,9	50,5	51	51,9
	Підкарпатське						49,6	52,1	54,3
	Волинська		40,3	-	-	41,3	42,6	43,9	44,8
	Львівська						39,8	40,4	42,1
	Закарпатська								
7.	Населення, що користується очисними спорудами (місто)	%							
	Люблінське		93,2	93,9	93,9	93,5	93,5	93,8	94,1
	Підкарпатське		81,9		82,3	82,4	83,4	83,8	96,4
	Волинська								
	Львівська						82,1	87,4	88,7
	Закарпатська		-	-	-	-	-	-	-
	ВІДХОДИ	одиниця	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1.	Кількість комунальних могильників								
	Люблінське		60				125	123	134
	Підкарпатське						49	47	46
	Волинська		23,0	23,0	23,0	23,0	23,0	24,0	24,0
	Львівська							574	572
	Закарпатська		261	-	-	305	-	-	308
2.	Площа звалищ комунальних відходів	га							
	Люблінське		125				240	220	295
	Підкарпатське						123,7	111,5	107,7
	Волинська		69,0	69,0	69,0	69,0	69,0	79,2	79,2
	Львівська							465	461
	Закарпатська		135,1	-	-	186,1	-	-	224,53
3.	Комунальні відходи на стаціонарних звалищах	т/рік							
	Люблінське		564414	488153	426206	357100	306600	326200	350000
	Підкарпатське		503726		440097	419559	378917	346290	358978
	Волинська (перерахунок: 1м ³ x 0,2 = тонна)		143000	114000	144000	146000	146000	156000	134000
	Львівська		445767				277122	240540	238916

	Закарпатська		408455	-	-	-	27180	-	-
4.	Зібрані комунальні відходи	кг/ос.							
	Люблінське		253		194	164	143	155	168
	Підкарпатське		240		209	200	181	165	171
	Волинська		259	208	263	339	266	285	244
	Львівська		267				137	117	117
	Закарпатська		314,2	-	-	-	20,9	-	-
5.	Кількість промислових відходів, загалом	тис. т							
	Люблінське		4243	3670	3844	4132	4072	5155	4884
	Підкарпатське		-	-	1148,6	1290,5	1271,7	1246,9	-
	Волинська		280,6	-	-	1125,2	763,8	1122,9	922,1
	Львівська		1083	2179	-	-	1073	777	3745
	Закарпатська		-	-	-	-	5,2	0,1	21,1
	ЗАПОВІДНІ ТЕРИТОРІЇ	одиниця	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1.	Частка заповідних територій у площі регіону	%							
	Люблінське		22,7	22,7	22,7	22,8	22,8	22,8	22,7
	Підкарпатське		47,9	47,9	47,8	47,4	47,5	47,7	44,5
	Волинська		1,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
	Львівська		5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
	Закарпатська		12,2	12,2	12,2	12,8	12,8	12,8	12,8
2.	Заповідні території	га							
	Люблінське		570019,9	570035,1	569883,4	572104,5	572275,8	572112,7	570421,6
	Підкарпатське		858236,7		856795,3	846683,8	848326,4	851455,9	794216,1
	Волинська		32800	51952,7	51952,7	51952,7	51952,7	51952,7	51952,7
	Львівська		113234,2	113234,2	113234,2	113317,9	113319,9	113319,9	113407,9
	Закарпатська		152123	152123	152123	159504	159504	159504	159604

Використання земель у 2006 р.

Воєводство/Область	Загальна площа	У тому числі					Знищені (деградовані) землі, що потребують рекультиватії
		землі сільськогосподарського призначення				ліси і землі лісового фонду	
		разом	рілля	сади	луки і пасовища		
тис. га						га	
Польща	31268,5	15906,0	12222,0	296,5	3387,5	9172,6	
Україна	60370,0	40800,0	32640,0	-	6732,0	10800,0	
Люблінське	2512,2	1497,4	1177,1	55,5	264,8	567,7	3392
Підкарпатське	1790,0	980,4	640,2	12,7	275,6	650,8	2573
Волинська	2014,4	1086,0	674,5*	11,3*	213,8*	693,0	5572
Львівська	2183,1	1268,5	797,2	22,9	447,7	693,8	9,5
Закарпатська	1275,3	453,5	200,5	27,1	225,9	735,2	136,1
Разом	9775	5285,8	3489,5	129,5	1427,8	3340,5	11682,6

* - дані за 2001 рік